

TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

Bilge

GÜZ / 6

1995

*Türkiye, yeni bir de-
ğişim ve gelişim süreci-
nin eşliğinde. Bu süreçte,
kaynaklarını doğru kulla-
nan ve finansman zincirlerini
kırabilenler hak ettikleri yeri
alabilecektir. Ziraat Leasing,
girişimci ve yatırımcılarımız için
imkanlarını seferber etmeye hazır.*

*Ziraat Leasing, giri-
şimci ve yatırımcıya, zen-
gin ve esnek çözümler sunar.
Ve Ziraat Leasing'le çalışanlar,
vergi avantajı, uygun vade avan-
tacı, esnek ödeme avantajı, teşvik
avantajı, bütçeleme avantajı, uygun
teminat avantajı, satın alma avantajı yaşar,
daha kolay, daha hızlı gelişirler..*

Ziraat Finansal Kiralama A. Ş.

Eski Büyükdere Cad. No: 225 Kat: 2, 4. Levent 80650 İstanbul

Tel: (0212) 282 84 00 (5 hat) Faks: (0212) 282 84 05

Kapak: Otuken ilinde, Gök-Türk Devrinden bir kaya resmi.
Novgorodova'dan.

Yönetim Yeri

Atatürk Bulvarı 225
06680 - Kavaklıdere / ANKARA
Telefonlar
Santral: 468 42 85
Yazı İşleri: 468 42 85 / 106
Abone İşleri: 468 42 85 / 149 / 154
Belgegeçer (Faks): 426 93 30

Baskı

LEVENT Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd.Şti.
Tel: 445 03 18 - 436 53 77

Abone Şartları

Yıllığı 240.000
öğretmen ve öğrencilere
yıllığı 200.000
dış ülkeler için yıllık 50 \$
Posta Çeki no: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

GÜZ 6 / 1995

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı
Adına Sahibi

Prof. Dr. Sadık TURAL

•
Yazı İşleri müdürü
İmran BABA
(Merkez Sekreteri)

•
Yayın Kurulu
Prof.Dr. İlder UZEL
Prof. Dr. Berin YURDADOĞ
Prof. Dr. Sevim TEKELİ
Dr. Müjgan CUNBUR
Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER

•
Yayına Hazırlayanlar
Mesut ÇETİNTAŞ
Ejder ÇELİK
Atilla BAŞÇUHADAR
Tayyar AKSOY

•
Yurtdışı Temsilciliği
Azarbaycan: **Prof.Dr. Kâmil VELİYEV**
Türkmenistan: **Dr.Cebbarmehmet GÖKLENOV**
Kazan: **Renad MUHAMMEDİN**
Kırım: **Şakir SELİM**
Romanya: **Cenan BOLAT**

Bu Sayıda

Sadık TURAL

Bilge yaşayacak mı?
Ord. Prof.Dr. Aydın SAYILI

BASINDAN

7

İsmet MİROĞLU

Yunanistan'ın Hazırladığı Baskın Planı

9

Yılmaz ALTUĞ

Yunanistan'ın Yaptığı Savaş Kırkırtmacılığı

MAKALELER

11

Süleyman KAZMAZ

Kitabı Tanımak ve Tanıtmak

12

Roza (Gül) ABDYKOULOVA

Manas Destanı Kırgız Hayatının
Edebî Ansiklopedisi

14

Naciye YILDIZ

Manas Destanı'na Yaklaşabilmek

18

Hidayet ÖZCAN

Bir Alman Sanatkârı: Hermann Hesse

23

Dursun DAĞAŞAN

Kitle İletişim Araçlarındaki
Dil Yanlışları

26

Edit TASNADİ

Avarlara Ne Oldu?

KİTAPLAR

29

M. Akif TURAL

Atatürk'ün Soy Kütüğü

33

Abdullah AKAY

Zabit ve Kumandan ile Hasbihal

35

Nuraniye H. EKREM

Türk Tarihi ve Kültürü ile İlgili
Çince Kaynaklar

40

Yücel ÖZKAYA

"Osmanlı Belgelerinin
Dili"nin Kritiği

43

Mehmet ÇANLI

Kur'an, Türklük ve İslâmiyet

47

Güzin TURAL

Türk Dünyasında Ortak Motifler

50

Nevin KORUCUOĞLU

Mevhibe İnönü'nün Hayatı

52

Erol KALENDER

Türk Mınyatür Sanatı

54

Hüseyin HACIOĞLU

Kur'an'ın Bulgarca Çevirisi

58

İbrahim BAŞTUĞ

Râmiz ve Âdâb-ı Zırafası

60

İdris KARAKUŞ

"Hitâbet" Üzerine

65

Sabahattin ŞİMŞİR

H. Subhi Tanrıöver

67

Dursun AYAN

Rubu Tahtası

72

O. Atilla BUDAK

Türk ve Batı Kültürlerinin
Karşılıklı Etkileşme Güçleri

77

Şebnem ERCEBECİ

Doğu Anadolu Dokumaları ve Giysileri

81

Serap ÜNAL

Türk Deniz Subayı Ressamları

83

Songül BOYBEYİ

Antik Bilim ve Modern Uygarlık

86

Sevay OKAY

İstanbul'daki Kaptan-ı Derya
Çeşmeleri ve Sebilleri

89

Mustafa İSEN

Balkanlarda Yeni Bir Türkçe
Dergi: Bay

92

Ali Rıza GÖNÜLLÜ

İçel Kültürü Dergisi

94

Songül BOYBEYİ

Newsletter

95

Alim YANIK

Türk Yurdu

DERS KİTAPLARI

99

Elmas KILIÇ

Felsefe Ders Kitabı I-II

ÇOCUK KİTAPLARI

101

Zeki GÜREL

Edebî Tenkit ve Özbek
Balalar Edebiyatı

KÜTÜPHANELER

105

İsmet ATİK

YÖK Dokümantasyon ve
Uluslararası Bilgi Tarama Merkezi

HABERLER

108

Güner ÖZTÜRK

Atatürk Kültür Merkezi

BİLGE YAŞAYACAK (MI?)

Türkiye gibi, son kırk yıl içinde hızlı bir sanayileşme ve şehirleşme süreci yaşayan ülkelerde, sosyal ve beşerî bilimler önemli bir işlev yüklenirler.

Değişmelerin hissedilir ölçülere çıktığı, medya bombardımanının değişimin yönü ve şiddetini doğrudan etkilediği ülkemizde, aydınlar ve akademik çevreler fikir üretme açısından ne yapıyor, ne yapmalı?

Aydınının, mevcut ve gelmekte olan problemler için doğru teşhis ve alternatifli çözümler üretemeyen bir toplumun geleceği nasıl olabilir?

Bilimsel tanıtma, tahlil, eleştiri ve bilimsel kamu oyu oluşturma çalışmalarının bulunmadığı; hür, serbest, şahsiyetli ve ehliyetli bir tenkidin ilgi görmediği bir ülkede, **ehil** ile **câhil** ve özellikle **şarlatan** nasıl ayırt edilecektir?

Bir derginin veya kitabın, tahlil veya eleştirisini yapmak akademik bir faaliyettir; çünkü, bir dergideki yazıların, bir kitaptaki ilmî veya fikrî tesbit ve teşhislerin, eksikliğini, fazlasını, yanlışını gösterebilmek bilimsel yeterliliği gerektirir. Üniversitelerimizde çalışanlar bilirler ki, bir kitaba tanıtma -ama gerçekten **tanıtma**- tahlil veya eleştiri yazabilmek için, **ehliyet** ve **şahsiyet** sahibi olmak gerekir.

Bilgisine, birikimine, muhakemesine güvenmeyen bir kimse, tanıtma, eleştiri, tahlil yazabilir mi? Dergilerin veya kitapların eksikliğini, fazlasını, yanlışını göstermek yeni bir metod bulmak kadar önemlidir; çünkü, benzer kitaplar çıkaracak olanları, ya yüreklendirir veya daha dikkatli olmaları konusunda uyandır.

Bilge, bu yüzden olmalı ki, milletler arası kuruluşlar tarafından dikkatle ve önemle takip edilmektedir.

Bilge türünden bir dergiye ihtiyaç bulunduğu konusunda, hemen herkes birleşiyor. Buna rağmen tembelliğine mağlup olanları ciddiye almıyoruz.

Türkiye'de gerek serbest piyasada, gerek resmî kurumlarda, gerekse -sayıca yetersiz olmakla birlikte- üniversitelerin bünyesinde ilmî ve fikrî dergi veya kitaplar yayımlanıyor.

Eylül 1994-Eylül 1995 arasında yayımlanan 8000 (sekiz bin) kitap ve derginin %70'i aşan kısmı, sosyal veya beşerî alanlara ait, ilmî veya fikrî türden yayınlardır. Millî Kütüphane, Türkiye Bibliyografyası'nda bunları yayımlıyor.

Altmış milyon nüfus için yılda sekiz bin kitap yeterli değildir; ancak, bundan daha olumsuzluğu, sekiz bin eserin hiç olmazsa sekiz yüz tanesini, tenkit eden, eleştiren, seviyeli bir tarzda tanıtın, **kurumlaşmış bir süreli yayın** yoktur.

Okunan bir kitap veya dergiyle ilgili olumlu veya olumsuz fikirlerin ortaya ko-

nulmadığı bir toplumda, yerli, millî düşünce ve çözümler nasıl oluşur? Daha doğruya, daha güzele, daha kabul edilebire giden yol, eleştiriden geçmez mi? Sömürge tipi aydın olmaktan kurtulmanın işaretleri, "bunlar doğru mu, kimin için doğru?" sorularını sorabilmek bilgeliğini göstermek değil midir?

Bilge yaşayacak... Ümid ediyoruz; çünkü, ümidini yitirmiş insan, kimsenin işine yaramaz, kendisine faydası olmaz.

Bilge yaşayacak. Ümid ediyoruz; Çünkü, Bilge dergisi Atatürk Kültür Merkezi'nin imkânlarıyla çıkmıyor. Bakınız nasıl?

Bilge'nin bir ihtiyaç olduğunu anlattığımız insanlardan Halk Bankası'nın-kültür işlerine karşı daima ilgili ve saygılı-eski Genel Müdürü **Sayın Cihan Paçacı**, "Bir yıllık reklâm giderimizin, binde birini ayırsak, böyle bir dergi senede dört sayı çıkmaz mı Hocam?" diye sormuş, "Tabii" cevabımız üzerine "Biz de resmen sponsorluğunu alırız, hem bu hususu belirtirsiniz, hem de reklâmlarımızı koyarsınız." deyince kolları sıvamıştık.

Banka ile Atatürk Kültür Merkezi arasındaki dört sayılık **Protokol** bitmeden Sayın Paçacı **Ziraat Bankası**'na Genel Müdür olarak gidince, Halk Bankası'nın üst yönetimi bu anlaşmayı yenilemedi... Bu yenilememe hikâyesini daha fazla uzatmayı şimdilik lüzumsuz sayarız.

Biz, "İstiklâl Harbi de çaresizliklere rağmen kazanılmıştır." deyip Bilge'yi yaşatmaya karar verdik... Bilge yaşayacak; çünkü, Atatürk Kültür Merkezi'ne anayasanın verdiği görevin "LAFZÎ ve RUHÎ" mânâsı bize göre böyle bir gayreti gerektirir.

***

BİLGE'nin beşinci sayısı 2700 adet basılabildi. Altıncı sayısını 3500 olarak basıyoruz. Yedinci sayısı 5 Ocak'ta 7000 adet basılmış olarak "genel dağıtıma verilecek.

Dünyanın 1200 Türkoloji merkezine ve yabancı Türkoloğa ücretsiz veya mübâdele usûlü ile Bilge'yi ulaştırıyoruz.

Bilge'nin bu sayısını **BİŞKEK**'e götürüyoruz. Dergi'nin, üç hafta içinde tashihlerini yaparak, basımını sağlayan Mesut Çetintaş, Ejder Çelik ve Atilla Başçuhadar ile **Yüksek Kurum**'a naklolunduğu hâlde tashihleri büyük ölçüde üstüne alan **İdris Karakuş**'a teşekkür etmek benim için zevktir.

***

Atatürk Kültür Merkezi'nin kurucu başkanı merhum Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın ölümü münasebetiyle, O'nun sevgili öğrencilerinden, bizim azizemiz Elmas Kılıç bir küçük biyografi yazdı, bu sayıda.

Aydın Sayılı'nın kız kardeşleri emekli hâkim Piraye Arıcanlı Hanım ile emekli öğretmen Gündüz Sayılı Hanım'ın ortaklaşa kararı sonucunda, Atatürk Kültür Merkezi yürütme kurulu toplantılarında merhumun kitaplarını, kütüphanemize bağışlayacağı yolundaki sözlerini vasiyet sayarak 15.000'e varan kitap, dergi ve ayrı basımları teslim aldık. Onlara şükranlarımı tekrar ve âlenen ifade ederim. Atatürk Kültür Merkezi kütüphanesinin adını yürütme kurulunun kararı ve teklifi,

Yönetim Kurulunun onayı ile **Aydın Sayılı Kütüphanesi** hâline dönüştürdük. Kitapların ham listesi yapıldı, kütüphane kayıtlarımız başlatıldı.

Aydın Sayılı Armağanı ise Erdem'in iki cildini oluşturan yazılardan meydana geliyor: İlk cilt Eylül'ün ilk haftasında ikinci cilt, Ekim'in ikinci haftasında yayımlanmış olacak...

***

Eylül 1994 ile Eylül 1995 arasında otuz dört ilk baskısını yapan otuz sekiz kitabın basımını tamamladık. (Liste bu dergide yer alıyor.).

Alevîlik, Sünnîlik tartışmasını ısrarla yapanların; mezhep ve tarikat kışkırtıcılığına devam edenlerin sermayelerini iflas ettirmek için 300 kişiye mektup yazdık; onlardan 110'u mektubumuza olumlu cevap verdi: **Erdem**'in iki cildini de bu konuya tahsis ederek 1995 yılında beş adet Erdem çıkarmış olacağız.

Yukarıdan beri saydığımız kitap, dergi basımı başarılarına ek olarak, iki ay içinde hem Manas toplantımızın (21-23 Haziran 1995 Ankara, 24-25 Haziran 1995 Konya) bildirilerinin, hem de "Manas Destanı" kitabının tashihlerini yaparak Kırgızistan'a götürebilmemizi sağlayanlar "bizim aile"dir.

Bizim ailenin her birine ayrı ayrı teşekkür etmeliyim. Bu sayıda Atatürk Kültür Merkezi'ni tanıtan bir bölüm var ya, işte onlar benim ailem..... Başkanlığa getirildiğim 18 Ekim 1993'ten bu güne her ne hatâ yapılmışsa bana aittir, başarılar ise, o güzel ruhlu insanların, o sakin duruşlu, zengin gönüllü arkadaşlarıdır. Bürokratik ayak oyunları veya bezginlik yahut gayrimemnunluk yerine fedakârlığı ve uyumu benimsemiş Atatürk Kültür Merkezi çalışanlarına bütün samimiyetimle şükranlarımı ifade ediyorum.

***

Geçen sayımızda Oktay EKŞİ'nin Hürriyet'ten iktibas ettiğimiz fıkrası ile, Şuayb KARAKAŞ'ın makalesini biraraya getirmemize en çok Bilginer Ağabey memnun olmuştu; Yunanlıların adına bile tahammül edemedikleri siyaset kahramanı SADIK AHMET'in şüpheli bir kaza ile Allah'a kavuşmasını derginin basımı sırasında öğrendik.

Bu şüpheli kazanın, bu siyasî cinayetin mânâsını iyi anlamak için geçen sayımızdaki her iki yazıyı, lütfen, tekrar okuyunuz ve SADIK AHMET'e fatihanızı esirgemeyiniz.

***

Üniversitelerdeki genç bilim adamları, Bilge'yi ilkelerimize uyan yazılarınızla ve öğrencilere tavsiyenizle siz yaşatacaksınız. Bilge'den korkan ve ürkenlere gerekli cevabı, Bilgece bir tavırla yaşayan okurlar ve yazarlar vereceklerdir.

Hasetten kurtulamayan kişiler de, ehil yerine cehil elinde kalmış resmî ve özel kuruluşlar da bilsinler ki, BİLGE yaşayacak.....

Bilgeliğin sustuğu yerde şarlatanlık kol gezer....

SADIK TURAL

Ord. Prof.Dr. AYDIN SAYILI

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı 1913 yılında İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini İstanbul ve Ankara'da, ortaöğrenimini Ankara'da yaparak 1933 yılında Ankara Atatürk Lisesi'nden mezun oldu. Lise bitirme sınavlarından tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi grubu üç yıllık bakanlığa sözlü sınavında bizzat bulunan Atatürk verdiği cevaplardan çok memnun kaldığından, o zamanki Millî Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip Bey'e kendisiyle ilgilenmesini söyledi. Bunun üzerine, Millî Eğitim Bakanlığının sınavına giren Sayılı, Harvard Üniversitesin'de Bilim Tarihi öğrenimi görmek üzere Amerika'ya gönderildi. Bu öğrenimini ünlü Bilim Tarihçisi George Sarton'un yönetiminde yaparak, 1942 yılında dünyada Bilim Tarihinde verilen ilk doktora derecesiyle Harvard Üniversitesinden doktorasını aldı.

1943 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne "i. nî yardımcı" tayin edildi. 1946 öğretim yılı sonlarında aynı fakültenin Felsefe Bölümü'ne Bilim Tarihi doçenti olarak atandı. 1952 yılında profesörlüğe, 1959 yılında ise ordinaryüs profesörlüğe yükseltildi. 1974 yılında aynı fakültenin Felsefe Bölümü başkanlığına seçildi ve bu görevi emekli olduğu 1983 yılına kadar devam etti.

1947 yılında Türk Tarih Kurumu aslı üyeliğine, 1957 yılında Uluslararası Bilim Tarihi Akademisi muhabir üyeliğine, 1961 yılında aslı üyeliğine ve 1962 yılında üç yıllık bir süre için bu akademinin as başkanlığına seçildi. Türk Kütüphaneciler Derneği'nin şeref üyeliğini de yapmış olan Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, 1982 yılında, Unesco Türkiye Millî Komitesi Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmiştir.

1973 yılında Polonya'nın Ankara büyükelçisi tarafından kendisine Kopernik'in doğumunun beşyüzdüncü yıldönümü vesilesiyle bir Kopernik maddesi verildi. 1977 yılı içinde Tübitak'ın hizmet ödülüne lâyık görüldü. 1980 yılında Unesco'nun Paris'teki Genel Merkezi tarafından Orta Asya uygarlıkları üzerinde hazırlanması kararlaştırılan altı ya da yedi ciltlik bir yapıtın plânlanıp yazdırılması işinin gerçekleştirilmesini sağlamak üzere kurulan onsekiz kişilik uluslararası editörler komitesine

üye seçildi. 1981 yılında ise İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Enstitüsü tarafından bir onur beratıyla taltif edildi.

Son olarak Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi başkanlığı görevini başarıyla ifa etmiş olan Sayılı,

1993 yılında yaş haddinden dolayı emekliye ayrıldı. Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, 15 Ekim 1993 tarihinde, arkasında yurt içinde ve yurt dışında yayımlanmış yüzden fazla eser bırakarak, vefat etti.

ORD. PROF. DR. AYDIN SAYILI'YA AİT KİTAPLAR(*)

1. **Hayatta En Hakikî Mürşit İlimdir**, Ankara 1948.
2. **Ebû Nas İ-Fârâbî'nin Halâ Üzerine Makalesi** (Fârâbî's Article on Vacuum), Ankara 1951.
3. **The Observatory in Islâm**, Ankara 1960.
4. **Uluğ Bey ve Semerkanddeki İlim Faaliyeti Hakkında Gıyasuddîn-i Kâşî'nin Mektubu (Ghiyâth al Dîn al Kashî's Letter on Ulugh Bey and Scientific Activity in Samarqand)**, Ankara 1960.
5. **Abdülhamîd ibn Türk'ün Katışık Denklemlerde Mantikî Zaruretler Adlı Yazısı ve Zamanın Cebri (Logical Necessities in Mixed Equations by Abd ai Hamîd ibn Türk and the Algebra of his Time)**, Ankara 1962.
6. **Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp**, Ankara 1966.
7. **Copernicus and his Monumental Work**, Ankara 1973.
8. **Türkler ve Bilim** (Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Arapça), İstanbul 1976.

(*) Bu listeye Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın yurt içinde ve yurtdışında yayımlanmış 100'ü aşkın makalesi dahil edilmemiştir.

YUNANİSTAN'IN HAZIRLADIĞI BASKIN PLÂNI

Prof. Dr. İsmet MİROĞLU

Kıbrıs adasının idaresi 1878 yılında geçici ve şartlı olarak İngiltere'ye bırakılmıştır. Buna karşılık İngiltere, muhtemel bir Rus saldırısına karşı Osmanlı Devleti'nin yanında olacaktı. 10 Temmuz 1878'de İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan bu antlaşmadan bir gün sonra 11 Temmuz'da İngiltere'nin Kıbrıs Valisi'ni selâmlayan Kıbrıs Başpiskoposu şunları söylüyordu : "İyonya adaları gibi İngiltere'nin Kıbrıs'ı da Yunanistan'a hediye edeceğine inanıyoruz."

Enosis faaliyetleri fiilen 1947'de başlamıştır. Yunanistan 1952-54 yıllarında İngiltere'ye başvurarak adayı istemiş, ancak Türkiye'nin Yunanistan ile Balkan ittifakını kurmak istemesi buna mani olmuştur. Balkan ittifakının hazırlandığı 9 Ağustos 1954 tarihinden bir hafta sonra Yunanistan'ın Kıbrıs'ı almak için Birleşmiş Milletler'e başvurması, Yunan politikasının iç yüzünü göstermektedir. Enosisi gerçekleştirmek için Kıbrıs'ta kurulan EOKA terör örgütü 1955'ten itibaren Türkleri öldürmeye başlamıştır. 23 Şubat 1959'da Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında imzalanan Londra Antlaşması ile adanın yeni statüsü kararlaştırılmış ve 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu tarihten itibaren iki yıl içinde Rumlar kilit noktalarını ele geçirerek, Kıbrıs anayasasının değiştirilmesini istediler. Gayeleri, Kıbrıs Türklerini, Girit'te olduğu gibi, bir gecede imha etmektir. Nitekim 21 Aralık 1963'te Kıbrıs Türklerine karşı katliamlar başlamış, bunun üzerine Türk jetleri 25 Aralık 1963 günü Kıbrıs üzerinde ihtar uçuşları yapmıştır. Yapılan ihtar uçuşlarına ve adaya BM barış gücünün gelmesine rağmen bizzat Makarios tarafından yönetilen katliamlar devam edince Türk jetleri 8-9 Ağustos 1964 tarihinde Rum mevzilerini bombalamıştır. Kıbrıs Türk halkının varlığının ve haklarının korunması yolunda Dr.Fazıl Küçük ile Rauf Denktaş'ın mücadelesi her türlü takdirin üzerindedir. Yunanistan liderlerinin; "Bu ada er geç yirmi veya otuz yıl sonra, o da olmazsa elli yıl sonra mutlaka bir Yunan adası olacaktır." şeklinde sözleri Yunanistan'ın her ne pahasına olursa olsun, Kıbrıs'ı ilhak etmek istediğini göstermekte idi. Nitekim "Enosis'i gerçekleştirmek üzere Yunanlı Nikos Sampson 15 Temmuz

1974'de hükümet darbesi yaparak, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne son vermiştir. O zamana kadar olanları dikkatle takip eden Türkiye, bundan sonra harekete geçerek, Londra Antlaşması'na göre önce diplomatik temaslarda bulunmuş ve görüşmelerle uzlaşma sağlanamaması üzerine 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs'a asker çıkarmış, böylece hem Kıbrıs Türk halkının katledilmesi, hem de adanın Yunanistan'a ilhakı önlenmiştir. Türk düşmanlığından kaynaklanan Yunanistan'ın uzlaşmaz politikası gereği Kıbrıs Rumlarının anlaşmaya yanaşmadığını gören Kıbrıs Türk cemaati, 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurmuş ve sekiz yıl bekledikten sonra da 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ilân etmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Butros Gali'nin çevirdiği entrikaları zamanında fark eden KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, oynamak istenen oyunları bozmuştur. Şimdi Yunanistan için son bir koz kalmıştır. O da Gümrük Birliği (GB) ve Avrupa Birliği'ne (AB) alınmak va'di ile Türkiye'ye Kıbrıs'ı kaybettirecek oyunların oynanmasıdır. Bütün mesele, Türkiye'nin bu oyuna gelmemesidir. Esasen GB ve AB, Türkiye'yi sömürge stasüsü ile almak istemektedir. Yani, AB'nin hedefi eninde sonunda Türkiye'yi sömürge yapmaktır.

Yunanistan, Türkiye'nin GB ve AB oyununa gelmeyebileceği ihtimalini de düşünerek, hedefine silâhla varmak için hazırlanıyor. Bu maksatla kendi ordusunu ve Güney Kıbrıs Rum kesimini silahlandıran Yunanistan, Ege'deki bütün adalara havaalanları inşa ediyor, Yunanistan, Türkiye'nin zayıf anını yakaladığında hemen saldıracağını da söylemekten çekinmiyor. Bunun için Yunan Silâhlı Kuvvetleri Ege Adaları, Batı Trakya, Güney Kıbrıs ve Makedonya'da konuşlandırılmış ve buraları silâh deposuna çevrilmiştir. Batı Trakya'daki Yunan askeri varlığı had safhada artmıştır. Bu durum, Yunanistan'ın, muhtemel bir Türk Yunan savaşında Türk Ordusu'nun Batı Trakya üzerinden hareket yapacağını dikkate aldığını göstermektedir. Kıbrıs Rum kesiminde düzenlenen " Bizler saldırgan kalmak zorundayız.Baskın şeklinde bir taaruz, hareket prensibimizdir. Her köy ve kasabada evden eve yapılacak mücadele için tanksavar ve uzun menzilli silâh-

lar gereklidir. Deniz Kuvvetleri için küçük ve süratli tekneler, karadan fırlatılan torpiller, küçük denizaltılar bizim için kaçınılmaz çözümdür. Herkese silâh dağıtılmalı ve cesaretle icra edilecek komando operasyonlarına başlanmalı ve Türklerin imha edilmesini hedef alacak sert ve seri sabotajlar gerçekleştirilmelidir." demiştir. Aynı seminerde konuşan Yunanlı General Diakumakos ise "...sudan bir sebeple Yunanistan önce Kıbrıs'a sonra Ege'deki adalardan Anadolu'nun içlerine saldıracaktır. Sa-

vaş sırasında yapılacak her şey bellidir. Savaşta Batı Trakya'da, Kıbrıs'taki Aritas plânına benzer bir plân uygulanacaktır." diyerek, Yunan küstahlığını göstermiştir.

Bütün bu gerçekler karşısında Türkiye'nin artık kaybedecek zamanı yoktur. Yapılacak ilk iş KKTC Meclisi'nin, Türkiye ile birleşme kararı alınması ve Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası, vatan toprağı olarak savunulmak üzere gerekli her türlü tedbirin alınmasıdır.

EDEBİYAT DÜNYASI ve ATATÜRK

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI-SAYI: 60

EDEBİYAT DÜNYASI VE ATATÜRK

Prof. Dr. ÖNDER GÖÇGÜN

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Mustafa Kemal Atatürk, öğrenim hayatı ve sosyal çevrenin tesirleriyle okumaya çok önem vermiştir. Hayatının her devresinde kitap önemli bir yer tutar.

Prof.Dr. Önder Göçgün tarafından kaleme alınan bu eserde de Atatürk'ün edebiyat konusundaki faaliyetlerinden, düşüncelerinden hareketle; Nâmık Kemal ve Tevfik

Fikret gibi hayranlık duyduğu ediplerle ilgili kanaatlerini, Ziya Gökalp'ten Yahya Kemal'e, Faruk Nafiz'e uzanan bir çizgide edebiyat dünyasının kendisi hakkındaki görüşleri tespit ve tahlil edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Atatürk'ün Erzurum Kongresi'ni topladığı sırada oradaki mahallî basının tavrını, durumunu, vesikalara dayalı olarak, örneklerle göstermeye ve yakın tarihimizin bilinmeyen bu yönü aydınlığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

YUNANİSTAN'IN YAPTIĞI SAVAŞ KIŞKIRTMACILIĞIDIR

Prof. Dr.Yılmaz ALTUĞ

Bu yılbaşından beri çıkan 400 yangının yüzde 70'inin sabotaj olduğu anlaşılmıştır. Yunanistan PKK'nın Avrupa Birliği ülkeleri arasında en çok güvendiği ülke olarak bilinmektedir. Bu Türkiye'yi Avrupa Birliği ülkelerini ve ABD'yi son derece rahatsız etmektedir.

Yunanistan'la Türkiye komşu ve NATO ittifa-
kında üyedirler. Komşu ülkelerin birbiriyle iyi
geçinmeleri ve birbirlerinin ülkelerinde diğer
ülkenin bütünlüğüne veya güvenliğine zarar
verecek teşekküllere yer vermemeleri devletler hu-
kuku kuralları icabıdır. Bu böyle olduğu halde Yu-
nanistan uzun bir süredir Türkiye'yi bölmek isteyen
ve bunun için terörü kullanan PKK ile açık işbirliği
halindedir. Bu o kadar açıktır ki artık Yunan televiz-
yonların da PKK yöneticileri ile Yunan devlet adam-
larının, parlamenterlerinin din adamlarının birlikte
yaptıkları toplantılar dahi yayınlanmaktadır. Nitekim
uyduruk (sürgünde Kürt Parlamentosunu) temsilen
Yunanistan tarafından davet edilen Yaşar Kaya,
Abdürrahman Dürre ve Şemsettin Kaya adlı kişiler
televizyonla yayınlanan basın toplantısında Yuna-
nistan'a minnet borçları olduğunu söyleyerek "şük-
ran duyuyoruz" demişlerdir. Bu utanmaz teröristler
Yunanistan'ın Batı Trakyada'ki baskı politikasını da
övmekten geri kalmamışlardır, bu surette Türk
düşmanlıklarını bir kez daha ortaya koymuşlardır.
Toplantıda bulunan Yunan Meclisi İkinci başkan
Panayotis Squiridis ve parti temsilcileri bu bölücü-
lere destek sözü vermişlerdir. Cumhurbaşkanı sa-
yın Demirel geçen hafta Harp Akademilerinde ver-
diği konferansta evvelki Yunan Cumhurbaşkanı
Karamanlis'e PKK'yı barındırmamalarını yazdığını
ve karamanlis'in bunu inkar ettiğini söylemiştir. Ka-
ramanlis tecrübeli bir devlet adamı olmasına rağ-
men o da yalanlara alet olmuştur. PKK'lılara bom-
ba ve orman yakma eğitimi verildiğini Türkiye'de

eylem yaparken yakalanan teröristler itiraf etmişler-
dir. Kıbrıs'ta ve Marmaris'te aynı anda bir çok yer-
den birden başlayan orman yangınları sürerken ya-
kalanan PKK'lı teröristler Yunanistan'da kundakçı-
lık eğitimi gördüklerini itiraf etmişlerdir. Geçen yıl
çıkan yangınlarda PKK parmağı olduğu yakalanan-
lardan bilinmekteydi. Bu yılbaşından beri çıkan 400
yangının yüzde 70'inin sabotaj olduğu anlaşılmıştır.
Yunanistan'ın PKK'nın Avrupa Birliği ülkeleri arasında
en çok güvendiği ülke olarak bilinmektedir. Bu Tür-
kiye'yi Avrupa Birliği ülkelerini ve ABD'yi son dere-
ce rahatsız etmektedir.

Yunan Hükümet sözcüsü Evangelos Venizelos
"Türkiye'de yakalanan PKK üyelerinin bu yolda ver-
dikleri ifadeler inandırıcı değil" demiştir. Peki Ati-
na'da televizyonda yayınlanan toplantılar vs.de inandı-
rıcı değil mi? Yunanistan 1830'larda Avrupa'nın
desteği ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparak
bağımsızlığına kavuşurken hep eski Bizans İmpa-
ratorluğu'nun tekrar kurulması hayalinin Megali
İdea Büyük Fikri ile beslenmiş ve bunun için de-
vamlı Türk düşmanlığının artırılması plânını uygula-
maya koymuştur. Ama hep hüsrana uğradı. Nite-
kim 12 Nisan 1897'de Yunanlılar Tesalya sınırını
geçtiler, Türk- Yunan savaşı başladı fakat dört haf-
ta geçmeden 15 Mayıs'ta Yunanlılar tamamıyla
ezildiler ve hemen Avrupa devletlerinin yardımıyla
vaziyeti kurtardılar. Bundan sonra Yunanistan hiç-
bir zaman tek başına Türkiye'ye savaş açmaya ce-
saret edemedi. Birinci Balkan Savaşı'nda Bulgaris-
tan, Sırbistan, Karadağ'ı yanına müttefik olarak al-
dıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun ülkenin
içinde bulunduğu dahili sıkıntı ve karışıklıklardan
yararlanarak hep birlikte yenebilmişlerdi. Kurtuluş
Savaşımızda en namüsaid, en olumsuz şartlar için-
de savaşan Türk milleti ve Türk ordusu Yunanlılara
unutamayacakları bir ders verdiler, yenilgiyi haz-
medemeyen Yunanistan'da bir ayaklanma oldu:
başbakanla beş bakan ve ordu komutanları yargı-
lanarak kurşuna dizildiler. Türkçemizde güzel bir
atasözü vardır: "yenilen pehlivan güreşe doymaz"
İşte Yunanistan'da Türkiye'den aldığı yenilgileri hiç
unutmuyor ve Türkiye'yi tahrik ederek bir savaş çı-
karmak istiyor ama saldırganın Türkiye olmasını
bekliyor ve hemen Avrupalı devletlere dönerek "ba-

kınız Türkiye barışçı filan değil ufak bahanelerle yalanlarla bana saldırdı" diyecek ve onların kendisine yardım etmesini isteyecek. Tahriklerden biri de Suriye ile askerî bir anlaşma yapmasıdır. Suriye de baştan beri PKK'ya yaltaklık yapmaktadır. Sayın Süleyman Demirel Harp Akademilerindeki konferansta bu konuda şöyle demiştir: " Suriye'de Hafız Esad'ı uyardım. Türkiye'de çocuklarımızı, kadınlarımızı, askerlerimizi, polislerimizi, öğretmenlerimizi, şehit eden bu çeteye destek olmayın dedim.

Aldığım cevap "Kesinlikle biz Türkiye'de hiçbir kardeşimizin kanının dökülmesini istemiyoruz" oldu. Bunun üzerine ben de cebimden şöyle bir kağıt çıkardım kendisine dedim ki "işte telefon numarası, nazikçe filanca köyde" Kağıdı aldı cebine koydu ve konuşmamız başka safhaya intikal etti." Türkiye Yunanistan'ın ve Suriye'nin savaş kışkırtıcılarına karşı baştan beri sürdürdüğü soğukkanlı davranışına devam etmeli bu tahriklere kapılmamalıdır. Ama milletlerarası alanda diplomasi yolunda gerekli uyarılar yapılmalı, Yunanistan'ın kulağı çekilmelidir. 📖

KİTABI TANIMAK VE TANITMAK

Süleyman KAZMAZ

İnsanın iç dünyasında oluşan duygular, düşünceler ve heyecanlar, itici güç kaynakları halinde davranışları, ilişkileri ve toplum hayatını düzenler, bütün hareketlerin ve gelişmelerin temelinde bir duygu ve heyecan, bir düşünce vardır; kişi genellikle duyar, düşünür, ondan sonra uygulamaya geçer. Hayatımız, yaşantımız böylesine bir oluşum içinde akıp gider.

Duyguların, düşüncelerin meydana gelmesi, dış dünyaya yansması yanında ikinci derece önemli konu da tespit meselesidir. Onlar hayata aktarılmadan önce ya da sonra yazıya geçirilmezse bir iz bırakmadan unutulup giderler. Çünkü yaşamakla, davranışlara yansımakla görevlerini tamamlamış olurlar. Oysa ki duygu ve düşünceleri yaşadıkdan başka unutulmaktan, kaybolmaktan kurtarmak gerekir. Böyle yapılmadığı takdirde sağladıkları yararlar sınırlı ve geçici olur. Buna meydan vermemek, olumlu sonuçları genişletmek için onları yaymak büyük bir önem taşır.

Kabul etmek gerektir ki duygular, düşünceler, heyecanlar, zamanı ve mekânı aşarak bütün insanların hizmetinde kullanılmak üzere ortaya atılırlar. Bunun başlıca yolu da yazmaktır. İnsan hayatının en köklü çalışması iç dünyada oluşan duyguları, düşünceleri ve heyecanları kitap haline getirmektir. Böylece onlar bir kişinin küçük bir çevrenin malı olmaktan çıkar, bütün insanlığın yararlanacağı kaynak niteliğini kazanır.

İnsanlığın buna ihtiyacı vardır, davranışları ve ilişkileri mutlu bir amaç yolunda geliştirecek duygular ve düşünceler, özlenen dünyanın yaratılmasını sağlayacak başlıca etkenlerdir. Bundan başka kişinin, bunalım, kararsızlık ve karamsarlık gibi durumlara düştüğü zaman yardım sağlayabileceği kaynakların başında kitabın geldiği de bir gerçektir. İnsan, acısını ve bocalamasını onunla giderecek, avunmayı, karanlıktan kurtularak aydınlığa kavuşmanın yollarını kitapta bulacaktır. Bu bakımdan değerini hiçbir zaman kaybetmeyen bir söz vardır : Kitap en iyi arkadaştır.

Evet, çatışmalı, bunalımlı dünyalarda, kişiyi ve toplumu, kapsadığı duygu ve düşüncelerle en doğru yola kavuşturacak can yoldaşı kitaptır. Çünkü o, daima yanı başımızdadır, ihtiyaç duyduğumuz her anda ışıklı yolu bize gösterecek odur. Bu bakımdan insanların yapılacak en iyi hizmetlerden biri kitapları tanımak ve tanıtmaktır. Böylece onlara candan bir dost, içten bir arkadaş kazandırmış oluruz.

İnsanlar yalnız değildir, yalnız da yaşayamazlar, her zaman ve her yerde acılarını ve sevinçlerini, duygu ve düşüncelerini paylaşacak dostlara, arkadaşlara ihtiyaç duyarlar. Bunların başında kitap gelir. Soydaşlarımıza can yoldaşı sağlamak görevimizdir.

Kitapları tanıyalım ve tanıtalım. 📖

MANAS DESTANI KIRGIZ HAYATININ EDEBÎ ANSİKLOPEDİSİ

Kırgız-Türkleri en eski Türk boylarından biridir. Milattan önce 201 yıllarına ait Çin kaynaklarında Kırgızlarından (gyangun) bahsedildiğini biliyoruz. Kırgızlar, Türk milletinin tarihte bilinen en eskilerinden biri olarak tanımlanır. Kırgızlar, önceden şimdiki Moğolistan'ın Kuzey-Batısında, şimdiki Kırgız-Köl (Moğolca Hırhis-Noor) bölgesinde yaşamışlar. Sonra Hunlar'ın baskısı neticesinde milattan sonra ilk yıllarda Yenisey (Kırgızca Ene-Say) tarafına göç etmişlerdir. Daha sonraları Tanrıdağları (Tyan-Şan), Talas, Isık-Göl'e (Sıcak göl) gelip yerleşmişlerdir. Biz bu türlü haberleri geçmişin bize bıraktığı kaynak eserlerden öğreniyoruz.

Kırgızların geçmişteki hayatı, örf-âdetleri, dinî, siyasî durumu hakkında bize haber veren, atalarımızın bize bıraktığı en önemli eserlerin biri de, kutsal miras-Manas Destanıdır. Bu destan bir insanın eseri değil, tüm Kırgız-Türkü'nün eseridir. Destandan atalarımızın dünya görüşlerini, dinî inançlarını, günümüzde unutulmuş veya gözlenmeye çalışılmış eski geleneklerini öğrenebiliriz. Bundan dolayı Türk destanlarının en güzel örneklerini Kırgız-Türkleri vermiştir diyebiliriz Kırgız edebiyatında çok gelişmiş olan ve günümüze kadar çok canlı olarak devam eden destanlar, bir yandan Kırgızların muhtelif çağlardaki savaşlarını tasvir ederken, bir yandan da dinleyicilere millî bir şuur verir.

Kırgızlarda Manas Destanı'nı anlatan kişiye "Manasçı" adı verilir. En ünlü manasçılar da Sayakbay Karalaoğlu ve Sağımbay Orozbakoğludur İki Manasçının söyledikleri günümüzde kitap olarak yayımlanmıştır. Bunlardan önce yaşayan Manasçılarımızdan: Irçıuul, Toktoğul, Nooruz, Keldibek, Balık, Tınıbay, Çoyuke, Şapak, Moldobasan, Toğdok Moldo, Canıbay, Akmat, Bağış, Mambet başlıcalarıdır.

Abdülkadir İnan'ın yazdığı kitabında yer alan en son bilgilere göre destan 400.000 mısrayı ihtiva etmektedir. Fakat, günümüzde yine arttığı bilinmektedir. Örneğin, birinci bölüm Manas 84.513 mısradan, ikinci bölüm Semetey (Manas'ın oğlu) 316. 157 mısradan, üçüncü bölüm Seytek (Ma-

Roza (Gül) ABDYKOULOVA

Hacettepe Üniversitesi
Tarih Öğrencisi

nas'ın torunu) 84.697 mısradan oluşur. Ve bunların torunları Kenen Baatır, Alımsarık, Kulansarık bölümleri toplam 15.186 mısradan oluşur. Sayakbay Manasçı'nın söylediği toplam 500.553 mısradır. Homer'in "İliada" (115.693) ve "Odiseya" (112.110) destanları ikisi birlikte 227.803 mısradır. Bundan Manas destanı 2 kat büyüktür. Hint halkının destanı olan Mahabharat'tan (200.000) 2.5 kat büyük olduğu bilinmektedir.

Ünlü Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov: "Eğer bana halkımın ünlü kişilerinden kimi biliyorsun? derlerse, ben ilk önce Sayakbay Karalaoğlu'nu söyledim" demektedir.

Destan halk arasında o kadar iyi tanınmaktadır ki destandan bir parça bilmeyen Kırgız-Türkü yoktur.

Ortayüz Kazak-Kırgızları prenslerinden Çohan Valihanoc 1857-1859 yıllarında Kırgızlar arasında yaptığı gezi sırasında destan keşfetmiş ve bunu 1861 yılında Rus Coğrafya Derneği'nin "İsvestiya" (Çevrilim. Haber) dergisinde yayınladığı "Congarya Eskisi" başlıklı etüdünde haber vermiştir. Türk edebiyatında Manas destanı konusuna son yıllara kadar çok az değinilmiştir. Bu destan hakkında ilk bilgi 1849 yılında Kazak-Kırgız uluyüz bölümünde idare amiri olarak bulunan Franel adlı bir Rus memuru tarafından hükümete sunulan raporda verilmiştir. Bu bilgi İnan Abdülkadir'in yaptığı araştırmalara göre böyledir. Ama bende sorarlarsa, ilk bilgi veren insan olarak Sayf ad-din Ahsikent'i söyledim. Çünkü ilk bilgi veren (destandan) XVI'ncı Yüzyılda yaşayan Ferganalı tarihçi Sayf ad-din Ahsikent'tir. Onun Farsça yazdığı eseri **Mecmu-at'üt Tevarih**'de Kırgızların sağ ve sol

soylara bölünmesi ve Manas destanı hakkında bilgiler verdiği bilinmektedir.

Manas destanından haberi olan, ilgilenip anlamaya çalışan insanlar onun ne kadar kıymetli bir eser olduğunu şöyle belirtmektedirler:

Çohan Valihanov: Kırgızlarda Noğay devrine ait Manas destanı vardır. Bu destan Kırgızların bütün mitolojisini, masallarını, her türlü geleneklerini bir kahramanlık çevresine toplamış. Kırgız Ansiklopedisidir. Kırgızların hayat tarzları, görenekleri, ahlâk ve dinî düşünceleri, coğrafyası, tıp bilgileri, başka uluslarla olan ilişkileri bu destanda ifade edilmiştir.

Türkolog W. Radloff: Destanın halk edebiyatı üzerinde tam hâkimiyetini ben, birbirinden çok uzaklarda yaşayan iki Türk boyunda, Yenisey kaynaklarındaki Abakat Tatarlarında ve Türkistan'daki (Tyan-Şan tarafı) Kırgızlarda buldum.

Orta Asya ve Çin Tarihi uzmanı A. Bernştam'a göre: Manas Destanı'nın çekirdeği Kırgızların Yenisey ırmağı boyunda Minüsin bozkırlarında IX'uncu yüzyıllarda devlet kurdukları devirde meydana gelmiştir.

Günümüzde Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Manasçı olarak tanınanların en ünlüsü Urkaş Mambetalıoğlu'dur. Komşu ülke Çin'de ise Kırgız Manasçı Cusup (Yusuf) Mamay vardır. O, Manas destanını sekiz bölümüne kadar söyler. Onun söyledikleri toplam 500.000 mısradan oluşmaktadır. Ve Çin'de Arap alfabesiyle 1984 yılından itibaren kitap olarak basılmıştır.

Bu yaz Manas'ın 1000 yılı karşılanacaktır. Destan sadece Kırgızların değil, bütün dünyadaki Türklerin övünecek destanıdır. 📖

MANAS DESTANI'NA YAKLAŞABİLMEK

Manas Destanı, zengin şifahî edebiyata sahip Türk boylarından biri olan Kırgız Türklerinin millî destanlarındandır; ancak, destandaki kültür birikimi incelendiğinde, bu birikimin bütün Türk boylarının ortak birikimi olduğu görülür. Denilebilir ki, Türk kültürünün tarih veya tarihî olan hangi unsurunu arasanız, o unsurun ya geçmiş dönemlerde yaşayan şekli ile ya da dönemlerden yansıyan, fakat asla hüviyetini kaybetmemiş şekilleri ile karşılaşsınız, Bu sebeple Manas Destanı, Türk kültürü açısından bir abide eserdir. *Bu destanın kahramanları ve destanda işlenen olaylar dikkate alındığında ise, bunların günlük hayat ile bağlantılı olduğu, mübalağaya ancak destanı zorunluluğu kadar yer verildiği görülür. Bu sebeple, olumlu ve olumsuz yönleri ile destandaki insan davranışları, hergün karşılaşabileceğimiz, hayatın içinde olan davranış biçiminden, yani evrensel insandan ve davranışlarından uzak değildir.* Manas Destanı'nda tanrı ve tanrılar kahramanların hayatına müdahale etmez; kendi aralarındaki çatışmaları insanlara yansıtmaz; kahramanın sahip olduğu güç, o şartlarda kişinin hayatını devam ettirebilmesi için sahip olmak zorunda olduğu güçten ibarettir. Bütün bu özellikleri dikkate alındığında, *hem şimdiye kadar dünyanın en büyük destanı olarak kabul edilen dastanlardan daha büyük hacmi, hem de evrensel insan davranışlarını yansıtmaması bakımından, Manas Destanı bütün dünya için de muazzam bir eserdir.*

Manas Destanı'ndan bahseden bilinen ilk kaynak 16'ncı yüzyılda Seyfeddin Ahsikendî tarafından yazılan **Mecma'ut-Tevârih** isimli eserdir. Bu eserden sonra, uzun zaman kaynaklarda rastlanmayan ve derlenmeyen, derlenmişse de bu gün haberdâr olmadığımız Manas Destanı'nın bilinen ilk derlemesi, 19'uncu yüzyıl Çarlık Rusyası'nın hâkim olunmak istenen bu toprakları ve buralarda yaşayan halkları tanımak üzere düzenlediği resmî seyahatlerden birine katılan ve bir Rus memuru olan Vrangeli'nin yazdığı rapordan sonra, Kazak-Kırgız âlimi olan Türkolog Çokan Velihanoğlu tarafından yapılmıştır.¹ Velihanoğlu'nun derlediği bu metin, destanın "Köketaş Hanning Ertegüsü"

Dr. Naciye YILDIZ

H.Ü. İktisadî İdarî Bil. Fak.
Öğretim Görevlisi

isimli kısa bir bölümüdür. Bu bölümde Köketay Han'ın ölümünden sonra oğlu tarafından düzenlenen ölü aşı anlatılmaktadır. 3390 mısradan ibarettir. 1861 yılında Çokan Velihanoğlu tarafından Rusça tercümesi yayımlanan bu derlemenin aslı, Velihanoğlu'nun ölümünden sonra uzun müddet bulunamamış nihayet 1964 yılında Alkey Margulan tarafından Leningrad Kütüphanesi arşivinde bulunarak önce 1971 yılında faksimile halinde, 1973 yılında da Kazak yazı diline aktararak yayımlanmıştır.

Manas Destanı'nın ilk tam derlemesi ise Türkolog Wilhelm Radlow tarafından yapılmıştır.² W.Radlow'un kısaca "Proben" olarak bilinen ünlü külliyyatının Kırgız Türkleri'ne ayırdığı V'inci cildinde Manas, Coloy Han ve Er Töştük Destanları yer almaktadır. W. Radlow'un derlediği Manas Destanı metni 12.454 mısradan oluşmaktadır. Bu metinde yer almayan "Çong Kazat" isimli bölüm ise, G. Alması tarafından 1909 yılında kısa bir bölüm halinde derlenerek yayımlanmıştır.³ Bu ilk derlemelerden sonra, XX'nci Yüzyılda, bilhassa, birer mektep oluşturmuş Sagımbay Orazbakoğlu ve Sayakbay Karalaev isimli ünlü Manasçılardan Manas Destanı'nın varyantları derlenmiş, fakat bunlar yayımlanırken Ruslar tarafından müdahalede bulunularak Türklük ve İslâmiyet ile ilgili kısımlar çıkarılmıştır. Bu yüzden, 1978-1982 yılları arasında yayımlanan Sagımbay Orazbakoğlu varyantı ile 1984-1990 yılları arasında yayımlanan Sayakbay Karalaev varyantları, W.Radlow tarafından derlenen metne göre çok daha zengin olmakla birlikte, sağlam metinler kabul edilemez.

W. Radlow'un bir Rus görevlisi sıfatıyla gittiği seyahatlerde yaptığı derleme ise, destan anlatıcısının kendisine hoş görünmek amacıyla diğer varyantlarda bulunmayan Manas ile Rus Çarı'nın dostluğu gibi bölümü ilâve etmesi, derlemenin üslûbu zayıf Manasçılardan yapılması, üç ayrı boy ve bu boyların Manasçılarından derlendiği için metinde tekrarların, kopuklukların ve eksikliklerin bulunması, farklı üslûp ve ağız özellikleri göstermesi ve ilmî derleme metotlarına uygun olarak derlenmediği, el ile yazmak suretiyle tespit edildiği için dil hataları yapıldığı gibi pek çok noktadan tenkid edilebilir. Fakat, folklor ürünlerinin tabiatı gereği, her

her varyantın ayrı bir değeri vardır; varyantlar arasındaki farklılıkların ortaya çıkmasında, diğerleri ile mukayeseye zemin hazırlanmasında, ilk varyant ayrı bir önem taşımaktadır. Bu sebeple, W. Radlow tarafından derlenen bu metin, hakkında söylenen bütün olumsuzluklara karşılık, derlenen ilk tam metin olması ve yayım sırasında diğer varyantlarda olduğu gibi Rus müdahalesine uğramaması bakımından önemini korumaktadır. Diğer varyantların arşivlerde yer alan asıllarından, müdahale edilmeden yapılacak yeni metin yayımları ise, Manas Destanı ile ilgili pek çok soruya cevap verebilmek açısından aciliyetle yapılması gereken bir iştir. Bu çalışmalarda Doğu Türkistanlı Manasçı Yusuf Mamay tarafından söylenen ve yayımlanan metin de, zengin bir başka varyant olarak dikkate alınmalıdır.

Manas Destanı'na, Türkiye'de ilk defa dikkatleri çekenler Abdülkadir İnan, Fuad Köprülü ve Zeki Velîdî Togan olmuştur. Fuad Köprülü'nün Edebiyat Tarihinde⁴ bilgi verdiği Manas Destanı, daha sonra İstanbul Üniversitesi Türkoloji Bölümü öğrencilerinden Şaziye Berin Kurt tarafından, Radlow'un Almanca metninden Türkiye Türkçesi'ne çevrilmek suretiyle bir Lisans Tezi hazırlanmıştır.⁵ Almanca'dan çeviri olması sebebiyle, bu metinde dil hataları oldukça fazladır. Manas Destanı derlemelerinden, destan hakkındaki olumlu ve olumsuz çeşitli düşüncelerden, destanla ilgili, hangi döneme ait olduğu gibi problemlerden, destanda yer alan motiflerden bahsederek konu ile ilgili detaylı ilk ilmî çalışmaları yapan ise Abdülkadir İnan olmuştur. Abdülkadir İnan'ın, Manas Destanı ile ilgili makaleleri 1934 ile 1959 yılları arasında **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, **Çığır**, **Varlık**, **Türk Yurdu** ve **Belleten** dergilerinde yer almış ve bunlar daha sonra diğer makaleleriyle birlikte **Makaleler ve İncelemeler** isimli kitapta toplanmıştır.⁶ Bu makaleler bu gün Manas Destanı ile ilgili çalışmaların derinlik kazanmasıyla bazı bakımlardan tenkid edilebilir; ancak, dönemin şartları ile yapılmış öncü çalışmalar oldukları unutulmamalıdır. Türkiye'deki okuyucular, Manas Destanı'nın muhtevasından da yine Abdülkadir İnan sayesinde haberdâr olmuşlardır. A. İnan, ünlü Manasçı Sayakbay Karalaev varyantını özetleyerek mensur halde neşretmiştir.⁷ Bu ilk çalışmalardan sonra Manas Destanı'nın edebiyat tarihlerinde yer aldığı

ve diğer destanlarla ilgili değerlendirmeler yanında, günümüze kadar, Zeki Velidi Togan,⁸ Orhan Şaik Gökyay,⁹ Bahattin Ögel,¹⁰ Mehmet Kaplan,¹¹ Kemâl Yüce,¹² İsa Özkan¹³ gibi ilim adamları tarafından ele alınıp sınırlı'da olsa diğer destanlarla mukayese yoluna gidildiği görülmektedir.

Makaleler ve değerlendirmeler dışında, Türkiye'de, Manas Destanı ile ilgili müstakil çalışmalar ise, son zamanlara kadar oldukça sınırlı olarak kalmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz Lisans Tezi'nden sonra, bu konuda sayabileceğimiz ilk çalışma, Prof.Dr. Dursun Yıldırım'a ait Doçentlik Tezi'dir¹⁴. Hocamız, bu çalışmasında Türk destanları ve Manas Destanı ile ilgili bir değerlendirme yapmakta ve Çokan Velihanoglu tarafından derlenen destan metnini Kril Alfabesi'nden Yeni Türk Alfabesi'ne aktarmaktadır.

İçinde bulunduğumuz ve Manas Destanı'nın 1000. yılı olarak kabûl edilen 1995 yılı başında, Manas Destanı'nın W. Radlow tarafından derlenen metni Prof.Dr. Emine Gürsoy Naskali tarafından yayımlanarak ilk defa destanın manzum metni Türkiye Türkçesi ile okuyucuya sunulmuştur. Destanın hem kril hem de Yeni Türk Alfabesi ile Kırgız Türkçesi metnini de veren Prof. Dr. Emine Naskali Gürsoy'un bu çalışması, W. Radlow tarafından derlenen metnin Almanca yayımına dayanmakta, Önsöz'ünde Manas Destanı ile ilgili özet ve bilgi verilmekte, W. Radlow metni üzerinde İngiliz araştırmacı A. Hatto'nun düzeltmeleri ile özel isimler indeksi ihtiva etmektedir. Almanca metinden faydalanması sebebiyle destan metninde hatalar olmakla birlikte, bu kitap, Türkiye'de Manas Destanı'nın 1000. yılı sebebiyle düzenlenen çeşitli toplantılara katılacak olan ilim adamlarına üzerinde çalışabilecekleri metin sunmak açısından faydalı olmuştur. Yeni baskılarda, Kırgız Türkçesi aslından yapılacak mukayeselerle metnin hatalardan kurtulacağı kanaatindeyiz.

Yine W. Radlow tarafından derlenen varyanta dayalı bir başka çalışma da Hocam Prof.Dr. Umay Günay'ın danışmanlığında bu satırların yazarı tarafından hazırlanan Doktora tezidir. Yayımlanma aşamasında olan bu doktora çalışmasında bahsedilen Manas Destanı metni, Kırgız Türkçesi aslından Türkiye Türkçesi'ne aktarılmakta ve destan metnine dayalı olarak kahramanlar, coğrafya, sosyal ilişkiler

üzerinde durulmakta, destana yansıyan Kırgız kültür birikimi Türk kültürünün bütünlüğü içinde değerlendirilerek mukayeseler yapılmaktadır.

Manas Destanı'nın Sayakbay Karalaev'den derlenen varyantının Seytek dairesi, Prof. Dr. Emine Naskali Gürsoy başkanlığında Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Meral Gölgeci, Özlem Deniz, Asuman Subaşı, Selçuk Kırbaç, Ülkü Çavdar tarafından Türkiye Türkçesi'ne aktarılacak suretiyle Yüksek Lisans Tezleri hazırlanmaktadır.

Gençlerin ve halkın rahat okuyabilmesi için Manas Destanı'nın kısa ve nesir şeklindeki varyantını yazan Keneş Yusupov'un bu varyantı, Prof. Dr. Fikret Türkmen ve Alimcan İnayet tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve Atatürk Kültür Merkezi tarafından yayımlanmak üzere.

Prof.Dr. Mustafa Canpolat, Sayakbay Karalaev varyantını Türkiye Türkçesine manzum olarak aktarma çalışması içindedir.

Bütün bu çalışmalar tamamlanıp yayımlandığında Manas Destanı ve daireleriyle ilgili daha sağlıklı değerlendirmelerin yapılacağı şüphesizdir.

Türkiye'nin girişimleriyle, UNESCO tarafından 1995 yılının Manas Destanı'nın 1000'inci yılı olarak kabul edilmesinden sonra Türkiye'de, valiliklerin ve üniversitelerin katkı ve çabalarıyla pek çok ilimizde çeşitli toplantılar düzenlenmekte, Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere çeşitli ülkelerden bilim adamları davet edilerek bütün Türk boylarının kültürel mirası olan bu destanımız, uluslararası platformlara taşınmaktadır. "Manas'ın 1000. Yılı Kutlama Komitesi" kurularak komitenin başına Devlet bakanı Sayın Ayvaz Gökdemir getirilmiş, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Sayın Prof. Dr. Sadık Kemâl Tural ise, bu millî komitenin genel sekreterliğini üstlenmiştir.

Bütün bu çalışmalara rağmen, Manas Destanı lâyık olduğu ölçüde tanınmakta ve anlaşılmakta mıdır? Bu soruya, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun müstehcenlik ve ahlâka aykırılık konusundaki yakıştırmalarını gazetelerde takip ettikten sonra, olumlu bir cevap vermek mümkün değildir kanaatindeyiz. Manas Destanı, daha önce de değindiğimiz gibi, günlük hayatla içiçe olan bir

destandır. Bu içeçilik sebebiyle destana müstehcen sayılabilecek küfürler ile ifadelerin girmesi tabiidir. Kaldı ki bunların sayısı, bütün destan metninde iki elin parmaklarının sayısından azdır. Çok daha fazla müstehcenlik ifade eden sözler, her gün ve her akşam, televizyon kanallarından her yaştaki seyirciye nakledilirken, Manas Destanı'na yansıyan ve ders kitaplarına alındığında daha ılımlı bir başka kelime ile değiştirilmesi pekâlâ mümkün olan birkaç ifadeye dayanarak, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nda çalışan raportörler dar görüşlülük örneği göstermekte; telafi edilebilecek bu birkaç kelime sebebiyle destanın Kırgız Türkleri ve bütün Türk milleti için ifade ettiği anlamı, Türk kültür bütünlüğü açısından taşıdığı değeri görmemezlikten gelmektedir. Edebiyatımızın başka eserlerinde bu tür ifadeler ile karşılaşmamakta mıyız? Buna cevap vermek için sadece günlük hayatı yansıtan halk şiirine değil, meselâ Mevlânâ'nın Mesnevî'sine, Ariflerin Menkıbeleri'ne de bakılabilir. Bu dinî-tasavvufî eserleri; ayrıca, halk hikâyeciliğinde konuya girmeden önce hikâyecinin dikkatleri toplamak üzere söylediği tekerlemede edepsiz kelimeler var diye halk hikâyeciliğini reddetmek millî kültürün zenginliğinden habersizliktir. Raportör veya üye kim olursa olsun, edebiyat bilimi ile uğraşanlara saygıyı öğrenmemişlere somut bir örnek vermek gerekirse,

"Çözemedim ak göğsünü düğmeden
Emsem dudağın kimse görmeden"

veya

"Tomurcuk memeden güllerin derdin
Dudağından emdin belinden sardın

Öpmeyle kalmadın koynuma girdin
Senden gayri yatağına almıyor"

gibi mısralar söylemiş diye Karacaoğlan'ı, Karacaoğlanları ve onların içinde yer aldığı koca bir halk edebiyatı'nı da görmemezlikten gelip yok mu sayalım? diye sormalıyız.

Biz, Millî Eğitim Bakanlığı'nın da, bir başka kuruluşun da Manas veya başka Türk destanını okullara sokmamaya yahut yasaklamaya yelteneceğini sanmıyoruz, böyle birşeye inanmıyoruz. Olsa olsa, çeşitli yaş gruplarına göre yapılmış özel baskılarını

düşünme yönünde fikir oluşturulabilir, oluşturulmalıdır da... Aksi takdirde, Yaşar Kemal'in "Orta Direk" başta olmak üzere Aziz Nesin'in ve daha bir çok örnek verebileceğimiz -okul kütüphanelerine girmiş- yazarların kitaplarının okul kitaplıklarında bulunmasında ve hattâ ders kitaplarına metin alınmasında mahzur bulmamayı nasıl izah ederler acaba diye sormak hakkı doğmaz mı?

Manas Destanı'na yaklaşabilmek için Türk gibi duymak, Türk gibi davranabilmenin inceliklerini kısaca Türk kültürünü kavramış olmak gerekir. Bunu yapabilmiş İngiliz, Rus, Amerikalı araştırmacıları bile varken, Türk vatandaşı olanların "dizgi hatası" veya "müstehcen ifade" gibi küçük işlerle uğraşıp 500.000 (beşyüzbin) mısralık bir destanı, bir raporla gölgelemeye kalkanları millet hafızası affetmeyecektir. ☐

Notlar:

¹ Çokan Velihanov, *Köketaş Hanningf Ertegüsü, MS. Leningrad Oriental Institute of the Academy of Sciences or the U.S.S.R.N. Oriental Archive, Razryad II, opis No. 4, delo No. 36.*

² Wilhelm Radlow, *Proben V, St. Petersburg, 1885.*

³ G. Almay, *Der Abshied das Halden Manas von Seinem Sohne Semetei, Klmeti Szemle, Budapest, 1911-1912.*

⁴ Fuad Köprülü, *Edebiyat Tarihi, İstanbul, 1926.*

⁵ Şaziye Berin Kurt, *Manas Destanı (yayımlanmamış, Lisans Tezi), İ.Ü., Ed. Fak. 1933-1934 Öğretim Yılı.*

⁶ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler, T.T.K.B.E., Ankara 1987.*

⁷ Abdülkadir İnan, *Manas Destanı, İstanbul, 1972.*

⁸ Dursun Yıldırım, *Manas Destanı ve Köketaş Hanning Ertegüsü (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), H.Ü., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 1979. Zeki Velidi Togan, "Türk Destanlarını Sınıflandırma Denemesi", Atsız Mecmua, S. I, II, III.*

⁹ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkud'un Kitabı, İstanbul, 1971.*

¹⁰ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi, Ankara, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Ens. Yay., No. 1, T.T.K.B.E., Ankara, 1971, s. 498-549.*

¹¹ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar III (Tip Tahlilleri), Dergâh Yay., İstanbul, 1985, s. 66-101.*

¹² Kemâl Yüce, *Saltuknâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevi Unsurlar, Kültür ve Turizm Bak. Yay. 832. Sevinç Matb., Ankara, 1987.*

¹³ İsa Özkan, *Abdurrahman Han Destanı, Kültür Bak. Yay., Sevinç Matb., Ankara, 1989. — Yusuf Bey-Ahmed Bey Destanı, Kültür Bak. Yay., Sevinç Matb., Ankara, 1989*

UZAKDOĞU ÖĞRETİLERİNDE KENDİNİ ARAYAN BİR ALMAN SANATKÂRI: HERMANN HESSE

Türk okuyucusu 1960'lı yıllarda Franz Kafka'yı keşfetmişti. Bu keşif, etkilenmeleri de beraberinde getirdi. 68 kuşağı olarak tanımlanmaya çalışılan ideolojik düşünen ve düşüncelerini eyleme dönüştüren üniversite gençliği ile gençliği yönlendirmeye çalışan ideologlar, Kafka'yı düşüncelerine yakın buldular. Yetmişli yıllarda Kafka, bütün fikri yelpazelerde okundu. Seksenli yıllarda ise hızını giderek kaybetmesine rağmen-edebiyatsever Türk aydın ve entelektüelinin Kafkalaşması devam etti. Aysel Özakın, Ferit Edgü, Bilge Karasu, Leyla Erbil ve Adalet Ağaloğlu gibi yazarlar olumlu ve olumsuz manadaki etkilenmelerini eserlerine taşıdılar.¹

Seksen sonrası Türkiye'de dünyada meydana gelen sosyal ve siyasî değişme ve gelişmeler, Türk aydınının kamplarından başlamak üzere düşünce dünyalarının da surlarında gedikler açılmasına sebep olur. Kavgadan düşünmeye vakit bulan Türk aydını, bir zamanlar uğruna çok şeyini feda ettiği fikirlerini sorgulamaya başladı. Kafka, bu sorgulamalar arasında unutuldu veya arka plâna itildi.²

Türk okuyucusu, son yıllarda Hermann Hesse (2 Temmuz 1877-9 Ağustos 1962) ile meşgul³ Ressam, şair, roman, hikâye, masal yazarı Hesse, Das Glasperlenspiel romanıyla 1943 yılı Nobel edebiyat ödülünü kazanmış bir Alman sanatkarı.

Biz bu yazımızda, Altan Alperen'in 1994 yılında yayımlanan "**Hermann Hesse Hayatı - Sanatı - Eserleri**"⁴ adlı çalışmasından ve bu çalışmayı esas alarak Hesse'nin eserlerine akseden uzakdoğu öğretilerinden bahsetmek istiyoruz.

Altan Alperen'in monografik çalışması, Alperen'in kısa bir özgeçmişiyile başlıyor. Bunu üç sayfalık bir "Önsöz" takip ediyor. "Dipnotlar" ve "Kaynakça" kitabın sonunda yer alıyor. Son iki sayfada ise "İçindekiler" yer almakta. 207 sayfa tutan eserin 184 sayfası, Hermann Hesse'ye ayrılmış. Monografik çalışmanın en önemli özelliğini ise Alperen'in takip ettiği metod oluşturuyor. Alperen, Hesse'nin hayatını, eserleriyle ve eserlerine akseden sanatıyla birlikte ele alıyor. Bizde ki yaygın uygulamanın aksine bir metotla yaklaşıyor sanatçıya.

Hidayet ÖZCAN

G.Ü.Edeb.Fak. Türk Dili
ve Edebiyatı Bölümü
Öğretim Görevlisi

Hayatını, sanatını ve eserlerini ayrı bölümler halinde vermek yerine bir bütünlük içinde inceliyor Hesse'yi. Adeta bir tahkiyeli eser meydana getiriyor Alperen. Bunu "İçindekiler" de görmek mümkün. Sekiz ana başlık, altmış altbaşlık var eserde. Bir fikir vermesi bakımından anabашlıkları burada zikrederim. 1. Ailesi, Çocukluğu ve Gençliği (s.9-12), 2. Kitapçı Çıracılığı Yılları (s.12-13), 3. Estetisizm Anlayışını Bırakması (s.13-23), 4. Burjuva Edebiyat Sanatçısı (s.23-47) 5. Birinci Dünya Savaşı ve Siyasî Uyanış (s.47-77), 6. İsyan ve Arayışla Geçen Yıllar (s.77-143), 7. Hesse'nin sosyal Yükmünlükleri (s.144-171), 8. Hayatının Son Yılları (s.172-193)

Hesse'nin hayatındaki dönemeçler, anabашlıkları, bu dönemeçlerdeki ayrıntılar ise, altbaşlıkları oluşturuyor. Gerek "Dipnotlar'da gerekse, "Kaynakça'da birinci elden kaynaklara ulaştığını görürüz Alperen'in. Bu da onu, doğru hükümlere ulaştırıyor. Bir mukayese imkânı vermesi bakımından " Türkçe'de Hesse" diye küçük de olsa bir parantez açsaydı iyi olurdu diye düşünüyorum.

Hermann Hesse Kimdir?

Entellektüel bir Protestan ailenin çocuğu olarak 1877'de doğan Hesse'nin babası Johannes " Gençliğinde teoloji eğimi görmüş ve 1869 ile 1873 yılları arasında Hindistan'da Protestan misyoneri olarak görev yapmıştır." (s.9) Annesinin babası "yirmi yılı aşkın bir süre Hindistan'da bir öncü misyoner olarak çalışmış (1836'dan 1859'a kadar)", (...) " İngilizce, Almanca ve Fransızca" (...) " Hindostani, Malayam ve Bengali" (...) "Kanada, Telugu ve Tamil" (s.10) dillerini bilen biridir. Hesse'nin büyük babası ise tıp doktorudur. (s.9) Böyle bir aileden gelen Hesse'nin de misyoner olarak yetiştirilmek isteneceği açıktır. Öyle de olur. Ancak Hesse yatılı olarak başladığı manastır okulundan yedi ay sonra kaçar. Dinî eğitim görmeyi reddeden Hesse, şair olmaya karar verir (s.11) Onüç yaşında şair olmaya karar veren Hesse, Lise ve teknisyenlik eğitimini de yarıda bırakır. (s.12) 1893-1895 yılları arasında iki yıl, babasının kitaplığından yararlanarak " 18'inci ve 19'uncu yüzyıl Alman edebiyatıyla ilgilenmiş, ayrıca İngiliz, Fransız, İskandinav ve Rus Edebiyatının büyük yazarlarını" (s.12) okumuştur. 1895'ten sonra dört yıl kitapçı çıracılığı yapan Hesse, bu süre zarfında Goethe, Lessing, Schiller, Vergilius, Homeros ve Novalis'i okur.(s.12) Hesse'nin okudukları elbette bu kadarla kalmıyor

(onüç yaşında kendini keşfeden Hesse'nin sanata ulaşmak için gösterdiği gayrete dikkati çekmek için bahsettim bütün bunlardan) 1899 yılında hem şiirlerini, hem de "düş, monolog ve taslaklardan" (s.13) oluşan nesirlerini kitaplaştırır. Manzum ve mensur yazılardan oluşan üçüncü eserini 1990, ikinci şiir kitabını 1902, **Peter Camenzind** adlı ilk romanını 1904, **Unterm Rad** adlı ikinci romanını 1906 yılında yayımlar. Bu yıllarda "neo-romantik bir sanat anlayışına sahip olan Hesse, şiirlerinde "mistik motifleri" (s19) kullanır. Otobiyografik bir özellik taşıyan ilk romanı **Peter Camenzind**'de "aileleriyle çatışan çocukların başkaldırma duygusu." (s.20), ikinci romanı **Unterm Rad**'da "otoriter okul eğitimi" (s.22) ele alır 1904 yılında evlenen yazar, "Rodensee" gölü kıyısında bir çiftlik evine yerleşir. Bu onun hayatının önemli dönemeçlerinden birini oluşturur.

Evliliği de, sığındığı tabiat da bir müddet sonra Hesse için çekilmez olur. 1907 yılında vejeteryan bir cemaata katılır. "...Derme çatma kulübenin içinde çıplak ve yalnız olarak yaşayan Hesse, taş zemin üzerinde tek bir battaniyeye sarılı olarak uyuyor ve bir hafta oruç tutup bütün gün koltuk altına kadar toprağa gömülü bir şekilde yatıyor. "(s.27) Onun ruh burkuntularını, dindirmek için başvurduğu bu yöntemde sonuç vermemiş, ressam arkadaşı ile 1911 yılında "Seylan, Sumatra ve Malaya'ya doğru bir Asya gezisine" (s.28) çıkmıştır. Sanatçının kendi otoportresini çizdiği **Gertrud** (1910) romanı, bu geziden bir yıl önce yayımlanmıştır. Hesse, " Asya gezisinde Hindistan'ın bilge ruhunu, bozulmamış masum cemiyeti ve kişisel sorunlarının çözümünü bulacağını hayal ediyordu. " (s.29) "Fakat sağlığına iyi gelmeyen iklimi yanında fakirlik, pislik ve putlaştırılıp ticareti yapılan Budizm onu dehşete düşürdü." (s.29) Sıhhatinin bozulması yanında ruh dünyası altüst olan Hesse, Hindistan'ı ziyaret edemeden dönmek zorunda kaldı. "Böylece şair hem Hindistan'ın bilgeliğini elinden kaçırdı, hem aradığı cenneti bulamadı, hem de kendi problemleri çözümsüz kaldı." (s.29)

Hesse Asya yolculuğunun başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından peş peşe hayal kırıklıkları yaşar. Üçüncü çocuğunun doğumu, aile meselelerine çözüm yerine çözümsüzlük getirir. İkinci hayal kırıklığı, İkinci Dünya Savaşı'yla gelir. 1916 yılında babasının ölümüyle daha ağır bir hayal kırıklığı yaşayan Hesse, 17 ay süren psikoanaliz tedavisine

başvurur.

1914 yılında **Rosshalde**, 1919 yılında **Demian** adlı romanlarını yayımlayan Hesse için 1919 yılı bir dönüm noktasıdır. Altan Alperen, 1919-1931 arasını "İsyan ve Arayışla Geçen Yıllar" olarak değerlendiriyor. Onaltı altbaşlıkta incelediği bu yıllar, Hesse'nin isyan ve arayışının sanat ve estetik anlayış bakımından bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Alperen, bunu vurgulasa daha doğru olurdu. Çünkü Hesse, hayatının bütün safhasında isyan ve arayış içinde olmuştur. Misyoner okulundan kaçmasından başlayarak Doğu yolculuğuna çıkması bu arayışın kilometre taşlarıdır. 1919 yılına kadar eserlerine yansıyan "idealizm, romantizm, spirütüalizm ve estetizm" (s.78) anlayışını, bu tarihten sonra değiştirmeye başlamıştır.

Neden Uzakdoğu öğretileri :

Altan Alperen, bu konuda "Hesse"yi Doğu kültürüne yönelten etkenlerin başında aile ocağındaki hoşgörüsüz ve önyargılı yaklaşımlar geliyordu. Hesse'nin ailesi, büyükannesiyile büyükbabası, Hindistan'a ve Hint kültürüne sevgi ve saygı duymalarına rağmen yalnızca Hz. İsa'nın öğretisinin kesin doğru ve ilahi kaynağa dayandığı şartını öne sürerek Hint düşüncesini kabul ediyorlardı. Hesse, gerçekten dindar bir ortamda büyümesine karşın sırf ailesinin bu önyargılı yaklaşımı yüzünden aile ocağındaki Tanrı imajını ve Hristiyanlık inancını kabul edemedi. "(s.101) tesbitinde bulunuyor. Burada Alperen'in "Hz.İsa'nın öğretisi" hükmünün tashihe muhtaç olduğunu düşünüyoruz. Hristiyanlık tahrif edilmesine rağmen öğreti olarak değerlendirilemez. İslâm inancında Hristiyanlık muharref dinler arasında değerlendirilir. Öğreti ayrı bir şeydir. Alperen'in "Aile ocağındaki Tanrı imajını ve Hristiyanlık inancını kabul edemedi. " hükmü de yumuşatılmalı veya desteklenmeli. Bize göre Hesse, hayatı ve insanı kuşatan hiç bir nizama bağlanamayacak bir ruh yapısına sahiptir. Onu Hristiyanlıktan uzaklaştıran şeylerin başında aradığı dünyayı İncil'de bulamayışı yatmaktadır. Din adamlarının elinde şekillenen Hristiyanlık da, insana müdahil taraflarıyla İncil de Hesse'yi tatmin etmez. Hesse, hayatını ve sanatını şekillendiren üç unsuru " Baba ocağından milliyetçi olmayan Hristiyan ruhu, Çin büyüklerinin eserleri ve çok sayıda tarihçi Jacob Burckhardt" (s.16) şeklinde Hesse'nin kendi eserinden alıntıyla tesbit eden Alperen'in yukarıdaki hükmü doğru olmasına rağmen eksik kalmıştır. Hesse, ilk eserlerinde estetizme ve neo-romantizme bağlıdır. Mistik

çağrışımlar ise hem neo-romantizmim, hem de Hesse'nin yaslandığı motifler olarak bu dönem eserlerine yansır. 1904- 1912 yılları arasında sekiz dini menkıbe yazan Hesse, yaşadığı dönemin dinî anlayışı (Hristiyanlık) yerine Hristiyanlığın başlangıç dönemini ele alır. Kırk yaşlarına geldiğinde dinin insanları kontrol etmesi yerine, başta din adamları olmak üzere yöneticilerin, dini kendileri için bir güç kaynağı ve toplumu harekete geçirmede yararlanılacak bir tebliğmiş gibi kullanmaları Hesse'yi hem Hristiyanlıktan hem de kitle ruhundan uzaklaştırır.

Demian romanında (1916) Avrupa'nın çökeceğini söylemesinin de (s.86), Avrupa'yı "adi eğlenceye düşkün ve materyalist" (s.29) olarak değerlendirmesinin de altında dine karşı beslediği güvensizlik yatmaktadır. Hesse'nin hemen bütün eserlerine yansıyan mistik çağrışımlarda bile Hristiyan mistisizmi aranmamalıdır. 1918 yılında bir makalesinde "Tevrat'ın beşinci emrini (insanları öldürmeyeceksin!) tefsir ederek dünyadaki nihai barışın ancak zihinsel bir yeniden doğuşla sağlanabileceğini"(s.56) yazması da onun İncil'le sınırlı bir telakkisi olmadığını gösterir. Toplumun değişmesi gerektiğini ileri süren Hesse, dinin ve ahlakın geleneksel değerlerinden ayrılık kişisel bir ahlak anlayışı geliştirmek için gayret gösterir. Ancak Alman toplumu, Hesse'nin bu görüşlerine hazır değildir. Bu yüzden zaman zaman sert eleştirilere maruz kalır ve Hesse 1924 yılında doğuya yönelmesini "Hesse, herhangi bir yere bağlanmaktan ziyade kendi inanç ve düşüncelerini destekleyip doğrulayacak bir düşünce sistemi peşindeydi. "(s.101) şeklinde tesbit ediyor ki Hesse'nin dinî anlayışı konusunda en doğru tesbiti bu cümleyle yakalamış oluyor. Bize göre Hesse, bir dine yaslanmak yerine kendi dünya görüşüne ve o dünya görüşüne sahip olan insana ulaşmak istiyor. İncil ve Tevrat'tan yararlanmasına rağmen, Hint, Çin ve Japon öğretilerine uzanmasının altında bu gerçek yatmaktadır. Hesse, aradığı dünya görüşünü yansıtan insanı, 1922 yılında tamamladığı Siddharta ile (Siddharta hem romanın hem de roman kahramanının adıdır.) yakalar. "Siddharta" Buda efsanesine göre Budizmin kurucusu olan Gotama Buda'ya verilen özel isimdir. Siddharta "amacına ermiş" veya "hedefine ulaşmış" kişi anlamında kullanılmaktadır. (s.105) Alperen Hesse'nin Siddharta için söylediklerine bir 1925 tarihli mektubundan alıntı yaparak naklediyor. "Siddharta, egzotik dekoruna

rağmen Avrupai bir kitaptır. Hiçbir Asya öğretisinin ciddiye almadığı kadar bireyi ciddiye alan Siddharta öğretisi, işe bireyden başlamıştır. Siddharta, Hint düşüncesinden kurtuluşunun bir ifadesidir. Kitaplarının satırları arasında da olsa, yirmi yıl boyunca Hintçe düşündüm. Otuz yaşında da Budist oldum, tabi dini anlamda değil. Hint doğması da dahil olmak üzere beni her türlü doğmadan kurtaran yol, ta Siddharta'ya kadar uzanır ve hayatta kaldığım sürece de devam eder."(s.107) Bu tarihten yirmi dokuz yıl sonra, 1954 yılında Vasant Gharek'e Haydarabad'da yazıp gönderdiği mektubunda da Siddharta için şunları yazar. "...Bu benim hikâyem değil ki. Şayet nirvanaya yahut mükemmelliğe erişen bir Siddharta'yı anlatmak isteseydim, bu takdirde kendi yaşadıklarımın bildiğim şeylerin değil, yalnızca sezgilerden ve kitaplardan bildiklerimin hayaline kapılmak zorunda kalacaktım. Bunu ne yapabiliyordum ne de istedim; Hint masalında gerçekten bildiğim ve gerçekten yaşadığım gelişmeleri ve durumları dile getirmek istedim."⁵

Hesse'nin bireyi öne çıkaran düşünce yapısının Hint öğretilerine bağlanmasını engellemiştir. (s.170) diyen Alperen, Hesse'nin 1927 yılında yayımladığı **Step Kurdu** romanıyla tekrar Avrupa'ya döndüğünü belirtir. Ancak, Avrupa ve gelecek vadeden bir kültür ve medeniyet göstergesi olmak yerine "yerini Amerikan teknolojisine bırakarak yıkılmak üzere " olan kültürün bir göstergesi yansır **Step Kurdu** romanına, Hesse'ye göre caz, Batının yıkılışının önemli işaretlerinden biridir. **Step Kurdu**'ndan beş yıl sonra, 1932'de **Doğu Yolculuğu** adlı eserini yayımlar. Yolcular, Hesse'nin de yer aldığı "Bütün zamanların ve kültürlerin seçkin insanları (s.141) dir. "Clemens Brentano, Hugo, Wolf, Paul Klee, Zerdüş, Lao-Tzu, Eflatun, Ksenefon, Pisagor, Albertus Magnus ve daha niceleri" (s.141) bu yolculuktan Hesse ile zaman ve mekân anlayışı olmadan, Güney Almanya'dan Kuzey İtalya'ya kadar bir yolculuk yaparlar. Alperen, bu yolcuları "metafizik, ruhsal ve düşünsel değerlere önem veren ve yüce idealleri amaçlayan insanlar" (s.141) olarak değerlendirir.

1930 yılında yazmaya başladığı ve oniki yılda tamamladığı **Boncuk Oyunu (Das Glasperlenspiel, 1943)** romanından sonra Hesse Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanır. Romanın konusu zamanımızdan birkaç yüzyıl sonrayı kapsamaktadır. Altan Alperen, romanın konusunun, "Hintlilerin evrensel

hafıza adını verdikleri akaşik kayıt'ı (İng.akasha, akashic record) veya İslam'daki "Levh-i mahfuz'u çağrıştırdığını" (s.157) belirtmektedir. Dinlerle öğretiler arasında gidip gelen ve hiçbirinde karar kılamayan Hesse, "laikleştirilmiş bir mistik Hristiyanlığın Batı dünyasına bir model oluşturabileceğine inanıyordu."(s.163) Hesse'nin kayıt altına alınmayan ruh dünyasının, büyük savaşların yaşandığı ve insanların adeta toplu katliamlarla yokedildiği dönemin sosyolojik ve psikolojik atmosferinde aranmakla aydınlatılacağını düşünüyorum. Eserlerinde mistik düşünceyi öne çıkarmasına rağmen dindar olmayan Hesse, bireyin veya toplumun, ama nihayetinde insanın mutluluğunun hedeflenmesi gerektiği inancıyla - İslâm dışında- hemen bütün din ve öğretilerden yararlanması gerektiğinde olan ihtiyacın altını çizmiştir. Burada Altan Alperen'den bir alıntı daha yaparak bu bahse nihayet vermek istiyorum. "Hesse'nin dinî inancının tek doğması vardır : O da dünyanın tümünün ilahi bir birlikten meydana geldiği düşüncesidir. Mistik Hint, Çin ve Hristiyanlık öğretilerini, Batı kültürünü ve psikanalizi sanat " laboratuvarında" birleştiren Hesse, **Glasperlenspiel** romanında kendine göre bir hümanist insanlık felsefesi kurmaya çalışmıştır. (s.163)

Hesse'nin Etkileri :

Savaş dönemlerinde (I'inci ve II'inci Dünya Savaşı) Alman siyasî düşüncesini desteklemek yerine, fildişi kulesinde eserleriyle meşgul olan Hesse'nin dünyanın en ırkçı milletlerinden bir olan Alman toplumu tarafından dışlanması savaşın psikolojik atmosferi dikkate alındığında-tabii karşılanabilir. Ancak bu dışlanma-savaşın psikolojik atmosferi dikkate alındığında- tabii karşılanabilir. Ancak bu dışlanma, milliyetçilerin Hesse'yi yeterince Alman bulmamaları, gençlerin ise aktif olmamakla suçlamaları (s.177) şeklinde tezahür etmesi Hesse'yi ihtiyatlı davranmaya sevkmiştir. Bu sebeple siyasî düşüncelerini kısık sesle belirten Hesse, hiçbir organizasyon içinde görev almadığı gibi onlardan birine adını vermeyi de kabul etmemiştir. (s.147) Bu tutumu, onun Alman siyasî ve sosyal çevrelerinde olduğu kadar edebî çevresinde de itibar edilmeyen bir sanatçı olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Hesse'nin yıldızının parlaması İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru Alman yıldızının sönmeye başladığı yıllara rastlar. Savaştan sonra ise büyük takdir toplamış, eserleri "hakkında yalnızca 1947 yılında daha önceki 25 yılda yayımlanan miktarda kitap ve broşür yayımlanmıştır."

(s.176) Alman gençliği artık onu yeni bir manevî lider gibi algılamaya başlamıştır. 1946 yılında Braunschweig kenti "Wilhelm-Raabe" ödülü, 1955 yılında "Pourle merite" nişanı veren kuruluşun üyeliği" (s.182) verilmiştir. Bütün bu ödül ve taltiflere rağmen Hesse'nin Alman toplumunu sosyal, siyasî ve edebî manada etkilediği söylenemez. Bu konuda, Alman toplumunu suçlamanın da biraz insafsızlık olacağını düşünüyorum. Şiirlerini değerlendirirken "Ben yazar olarak gelenekçi olduğumu düşünüyorum. Çok az istisnaların dışında geleneksel biçim ve tek şemadan memnunum. Biçim açısından yenilik getirip öncü olmaya hiçbir zaman hevesli değilim. " (s.166) diyen Hesse'nin tahkiyeli eserleri konusunda da yaklaşık benzer şeyler söyleyebileceğini düşünmek yanlış bir tahmin olmaz. Böyle olunca iki büyük dünya savaşı yaşamış Alman toplumunun Hesse'yi gözardı etmesinin gerekçesi kendiliğinden ortaya çıkar. Hesse, kendi psikolojisiyle, Alman toplumu ise dünya ile savaş halinde olmuştur.

Hesse, kendi toplumundan ziyade Japonlar tarafından benimsenmiş bir Alman sanatçısıdır. Hesse'nin eserleri "Japonya'da 1930'lu yıllardan beri en çok satan kitaplar" (s.186) arasındadır. Otuzdan fazla yabancı dile çevrilen Hesse'nin eserleri İspanyolca ve Portekizce konuşulan ülkelerde en çok sevilen ve okunanlar sıralamasının başında gelmektedir. Amerika'da, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan Hippiler, Hesse'yi dünya görüşlerinin bir tercümanı olarak algılamışlar, kendi felsefeleriyle Hesse'nin dünya görüşü arasında bir yakınlıktan bahsetmişlerdir. Hesse'nin ruh dünyasında yaşadığı med-cezir, adeta okuyucu kitlesine de yansımış, bazen adeta bir din adamı hüviyetine büründürülmüş bazen de bir kenarda unutilan bir sanatkar hüviyetine sokulmuştur.

Sonuç : Hayatını ve felsefesini eserlerine akse-den yönleriyle teferruatlı bir şekilde ele alan Alperen'in Hesse çalışmasında, edebiyat bilimiyle uğraşanlar bir hayli malzeme bulacaklardır. Alman edebiyatının yüz yıllık serüvenini ve onun içinde Hesse'yi anlamak için olduğu kadar "mukayeseli edebiyat" konusunda da bir başvuru kitabı sayılabilecek eserin yazarını kutluyorum.

Notlar

¹ Gürsel Aytaç, *Edebiyat Yazıları 1, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, s.9-19* ("Çağdaş Türk nesrinde Alman Edebiyatı" adlı makale) Alman edebiyatının Türk edebiyatı üzerindeki etkisinin kafa ile sınırlı olmadığı, adı geçen makale okunduğu zaman anlaşılacaktır.

² Bu görüşümü, *Klasu Wagenbach, Kafka* (Çev. Necmi zeka), Alan Yayıncılık, İstanbul 1984, s.155-159'da "Türkçe'de Kafka" başlıklı bibliyografya desteklemektedir.

³ Herman Hesse'nin eserlerinin Türkçeye çevrilmesi o kadar yeni sayılmaz. Zahide Gökberik'in Türkçeye çevirdiği *Kunulp* adlı hikayenin 1954 yılında İstanbul'da yayımlandığını : *Unterm Rad* adlı hikayenin A.Arpad tarafından *Gençlik Bunalımları* adıyla 1968 yılında İstanbul'da Altın Kitaplar serisinde yayımlandığını; *Sidarta* adlı romanının *Çileli Yol* (Çev: Mustafa Yıldırım) adıyla Ötüken Yayınları arasında 1972 yılında yayımlandığını: Prof. Dr.Gürsel Aytaç'ın "Herman Hess'nin Eğitim Romanı *Boncuk Oyunu*'nda "Varolma ve Oluş" konulu doktora çalışmasını belirttim. Son yıllarda Hess'nin tahkiyeli eserlerini, Afa Yayınları ve Remzi Kitabevi: şiirlerini Altıkırkbeş yayınları (Çev.Hilmi Tezgör), Mektuplarını ise (Çev.Battal İnandı) Kültür Bakanlığı yayımlandı.

⁴ Altan Alperen, *Hermann Hesse Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Promete Yayınları, Ankara 1994, 208.s.

⁵ Herman Hesse'den *Mektuplar* (çev: Dr. Battal İnandı) Kültür Bakanlığı, Ankara 1993, s. 90

TOPLUMUMUZA VE TÜRKÇEMİZE ETKİLERİ BAKIMINDAN KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINDAKİ DİL YANLIŞLARI

Kültür, halkları millet yapan; milletleri de benliği, kimliği, ve kişiliği ile diğer milletlerden ayıran en önemli unsurdur. Dil ise kültürün temeli, fertler ve nesiller arasındaki taşıyıcıdır. Milletlerin varlıklarının, birliklerinin ve dirliklerinin teminatı dildir. Bu gerçekten hareketle tarihimizde Bilge Kağan'dan Kaşgarlı Mahmut'a, Ali Şir Nevai'den Karamanoğlu Mehmet Bey'e, Gaspiralı İsmail'den Ziya Gökalp'e ve Atatürk'e kadar birçok Türk devlet adamı ve aydını, öncelikle Türk Dili'ni yaşatmanın ve geliştirmenin mücadelesini vermişlerdir. Ancak günümüzde bu mücadele hızını kaybetmiş, hattâ önemli ölçüde terk edilmiştir. Bu yarıya varışımızın muhtelif sebepleri bulunmakla birlikte en önemlisi kitle iletişim araçlarındaki görünüm ve uygulamalardır.

Kitle iletişim araçlarının, toplumumuzun sosyal, siyasî ve kültürel manâda şekillenmesinde özel bir yeri ve önemi vardır. Hanımlarımız, televizyonlardaki pembe dizilerin diliyle konuşmakta; aydınlarımızın bir bölümü okudukları günlük gazetesinin haberleri ve yorumlarıyla dünyayı değerlendirmektedirler. Onbeş-yirmi yıl öncesine kadar dili ve şekliyle fotoroman kahramanlarını taklit eden gençlerimiz, günümüzde, televizyon programlarından etkilenmekte, tavırları ve konuşmalarıyla bu programlardaki tipleri günlük hayatımıza, müziğimize, edebiyatımıza ve evlerimizin içine taşımaktadırlar. Ankara'daki herhangi bir sokakta gördüğümüz "Dallas Çiftliği Restaurant", "Flamingo Cafe Bar" ya da Karadeniz Sahillerindeki "Hotel Moon Light", bu etkilenmenin yaş ve meslek sınırlarını çoktan aştığını gösteren örneklerdir.

Özetle, toplumumuz ve dilimiz kitle iletişim araçlarından etkilenmekte; değerler, yorumlar ve kavramlar bu etkilenmeler doğrultusunda yeniden şekillenmektedir. Bu geniş kapsamlı etkileri gözönüne aldığımızda, özellikle yazılı ve görüntülü basında dilimizin daha iyi, daha doğru ve daha güzel

Dursun DAĞAŞAN

Gazi Üniv. Fen-Edebiyat
Fak. Öğretim Görevlisi

kullanılmasını istemek bir hak; bunu sağlamak için çaba göstermek ise tabii ve millî bir görevdir.

Aydınlarımızın bu konuya tamamen duyarsız kaldıklarını söylemek haksızlık olur. Yazılı basında gözüken dil yanlışlarıyla ilgili olarak zaman zaman incelemeler ve değerlendirmeler yapılmış; bunların sonuçları gazetelerde ve dergilerde yayımlanmıştır. Bu tür çalışmalara birkaç örnekle temas etmekte, yanlış türlerini ve sebeplerini tesbit bakımından yarar vardır.

Prof. Dr. Ömer Demircan, 13 Şubat 1993 günü Türkiye çapında yayımlanan en yüksek tirajlı 6 gazetede yaptığı bir incelemede 129 yanlış tesbit etmiş, bu yanlışları şu şekilde sınıflamıştır:

"Birimler ve yanlış türleri

A. Sözcük/Öbek

1. Yanlış seçim,
2. Yanlış dizim,
3. Eksik sözcük,
4. Fazla sözcük,
5. Yabancı sözcük,
6. Yanlış yazım,
7. Anlam düzleme,
8. Gereksiz yineleme,
9. Çok anlamlılık.

B. Ek

1. Yanlış ek,
2. Eksik ek,
3. Fazla ek,
4. Yabancı ek,

C. Özensiz Anlatım.

D. Bilgi Yanlığı".

Dr. Abdurrahman Tarıktaroğlu'nun yaptığı ve **Türk Dili Dergisi**'nde yayımlanan "Gazetelerimizdeki Bazı Dil Yanlıları" başlıklı incelemede ise, gazetelerde görülen dil yanlışları dokuz başlık altında toplanmıştır. Bunlar:

- 1- Dizgiden doğan yanlışlar,
- 2- Noktalama yanlışları,
- 3- İmlâ yanlışları,
- 4- de/da bağlacının yazımındaki yanlışlar,

- 5- Soru ekinin yazımındaki yanlışlar,
- 6- Hece bölmeler,
- 7- Bozuk cümleler,
- 8- Yabancı kelime kullanma,
- 9- Yanlış kelimelerin kullanımı.

Gazetelerin satış rakamlarına bakıldığında okuyucu sayısının nüfusumuza nisbetle çok az olduğu görülmektedir. Radyo-televizyon kuruluşu ve kanalı sayısında ise önemli artışlar vardır. İnsanlar, gün-

boyu, yolculuklarında ve işyerlerinde radyo dinlemekte, televizyon seyretmektedirler. Birçok ailede, akşamları televizyon seyretme alışkanlığı sebebiyle birbirleriyle ve dostlarıyla konuşmamaktan şikayet edilmektedir. Bu sebeple, öncelikle radyo-televizyon yayınlarının dili üzerinde durmak gerekmektedir.

Günümüzde kısa dalga yayın yapan radyo sayısını binlerle, mahallî seviyede yayın yapan televizyon sayısını ise yüzlerle ifade etmek mümkündür. Toplumun en geniş kesimine hitabedenler, millî ve milletlerarası seviyede yayın yapan kuruluşlardır. Dolayısıyla, en geniş etki alanına sahip olanlar bunlardır. Bir başka ifadeyle, radyo-televizyon yayınlarındaki dil yanlışları konusunda değerlendirme yapılırken millî ve milletlerarası seviyede yayın yapan kuruluşları inceleme kapsa-

mına almak, daha doğru sonuçlara ulaşma imkânı verebilir.

Ülkemizde en geniş kapsamlı yayın kapasitesine sahip olan radyolar devlete ait olanlardır. Millî ve milletlerarası seviyede yayın yapan 10'u özel, 6'sı devlete ait toplam 16 televizyon kanalı bulunmaktadır. (Bu sayıda her an artışlar olabilir). Bu kanalların yayınlarında ciddi ve sürekli dil yanlışları yapılmakta; ancak herhangi birisinin, Türkçe'yi daha iyi, da-

Esasen radyo-televizyon yayınlarındaki dil yanlışlarıyla ilgili -kamuoyuna yansıyan-ciddî bir akademik çalışma da mevcut değildir. TRT yayınlarındaki dil yanlışlarıyla ilgili -kamuoyuna yansıyan-ciddî bir akademik çalışma da mevcut değildir. TRT yayınlarındaki dil yanlışlarıyla ilgili olarak, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun başkanlığındaki akademisyenler grubunun hazırlayarak ilgililere tevdi ettiği raporun da dikkate alınmadığı konusundaki en güçlü delili, TRT yayınlarının dili teşkil etmektedir.

ha doğru ve daha güzel kullanma kaygısı taşımadığı, konuyla ilgili resmî ve akademik kuruluşlarla işbirliği talebinde bulunmayışlarından anlaşılmaktadır. Esasen radyo-televizyon yayınlarındaki dil yanlışlarıyla ilgili -kamoyuna yansıyan- ciddi bir akademik çalışma da mevcut değildir. TRT yayınlarındaki dil yanlışlarıyla ilgili olarak, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun başkanlığındaki akademisyenler grubunun hazırlayarak ilgililere tevdi ettiği raporun da dikkate alınmadığı konusundaki en güçlü delili, TRT yayınlarının dili teşkil etmektedir.

Sözkonusu raporda TRT yayınlarındaki dil yanlışları altı ana başlıkta incelenmiştir. Bunlar:

1- İmlâ ve noktalama hataları: Telaffuz, vurgu ve duraklama hatalarının kaynağıdır.

2- Zincirleme: Bazı eklerin arka arkaya getirilmesi suretiyle oluşan ses bozukluklarıdır.

3- Tekrar sıklığı: Gerekiz olarak ve uyum sağlayamayacak şekilde tekrarlanan kelimelerin arka arkaya sıralanması suretiyle oluşan bozukluklardır.

4- Yanlış ve yerinde olmayan kullanışlar: Yeni kelimelerin yol açtığı yanlış kullanışlar, eskiden beri bilinen kelimelerin yanlış ve moda halinde kullanılması, zarfların yanlış kullanılması, muhtelif kelime ve şekillerin yanlış kullanılması sonucu ortaya çıkan kusurlardır.

5- Yerleşmemiş ve yanlış kurulmuş kelimeler: Yanlış kurulan kelimelerin kullanılması yanında yerleşmemiş kelimelerin de yanlış yer ve anlamda kullanılması suretiyle yapılan hatalardır.

6- Cümle düşüklükleri: Gereksiz kelime kullanımı (fazlalık), kelime veya kelime gruplarının cümle içinde yanlış yerde kullanımı (sırasızlık); kelimele-

rin, tamlamaların ve eklerin uyumsuzluğu (uyumsuzluk) suretiyle orta çıkan dil yanlışlarıdır.

Bütün bu değerlendirmeler neticesinde, basında radyo ve televizyonlarda dilimizin yanlış kullanıldığı; yanlış kullanım sebeplerinin bilgisizlik, dik-katsizlik ve dil konusundaki hatalı yaklaşımlar olduğu; yanlış kullanım sonucunda dilimizde ses, ahenk ve yapı kusurlarının yaygınlaştığı görülmektedir.

Kitle iletişim araçlarındaki dil kargaşasının bitmesi, dil yanlışlarının en aza indirgenmesi, günümüzde her zamankinden

daha fazla önem taşımaktadır. Zira, çocuklarımız okul öncesi dönemden itibaren saatlerce televizyon karşısında kalmakta; duygularını, düşüncelerini, hayâl dünyalarını ve nihayet kelime servetlerini, duydukları ve seyrettikleriyle özdeşleştirerek tanzim etmektedirler. Meselenin bir başka yönü; gazetelerimizin, radyo ve televizyonlarımızın sadece Türkiye toplumuna değil, Türk dünyasına hitabetme fırsatını bulmuş olmalarıdır. Türkiye Türkçesi, kendi içinde ilmi ve tutarlı bir yapıya kavuşturularak kitle iletişim araçları vasıtasıyla Türk toplumlarının ortak anlaşma dili olma şansına sahiptir.

lularının ortak anlaşma dili olma şansına sahiptir.

Bu durumda, kitle iletişim araçlarındaki dil meselesinin devlet seviyesinde ele alınması bir zaruret. Basın-yayın kuruluşları temsilcilerinin, Üniversitelerin, Milli Eğitim Bakanlığı'nın, Kültür Bakanlığı'nın, Atatürk Kültür Merkezi'nin ve Türk Dil Kurumu'nun katılımlarıyla oluşturulacak bir konye aracılığıyla "Türçe'nin Kitle İletişim Araçlarında Kullanım Esasları'nın belirlenmesi, müeyyidelere bağlanması ve uygulamanın takibedilmesi, düşünüle-bilecek çözüm yollarından birisidir. □

Meselenin bir başka yönü; gazetelerimizin, radyo ve televizyonlarımızın sadece Türkiye toplumuna değil, Türk dünyasına hitabetme fırsatını bulmuş olmalarıdır. Türkiye Türkçesi, kendi içinde ilmi ve tutarlı bir yapıya kavuşturularak kitle iletişim araçları vasıtasıyla Türk toplumlarının ortak anlaşma dili olma şansına sahiptir.

AVARLARA NE OLDU ? (Meteoroloji ve Arkeoloji)

"Avarlara Ne Oldu?"
Historia Dergisi, Budapeşte.

Macar Bilimler Akademisi Eski Macarlar Tarihi Komisyonu ile Macar Ulusal Müzesi 1992 yılında Macarların yurt kurması konusunda uluslararası bir konferans dizisi başlattı. Bu konudaki yeni arkeolojik sonuçları da içeren yazılar 1994'te "Yurt kurma ile Arkeoloji" başlığı ile yayımlandı. /Tarih, dilcilik ve folklor ile ilgili olarak, üç cild daha yayımlanacaktır./ İlk cildin redaktörlüğünü üstlenen Prof. Dr. György Györffy şunları anlatıyor:

Hemen hemen 50 yıl önce daha meslekî hayatıma başladığım zaman doğal çevrenin öneminin bilincinde olduğumuz halde, çeşitli ekonomik toplumsal süreçler ile tarihî olayları anlamaya çalıştığımızda ortadaki imkânlardan bile yeterince faydalanmadığımız kanısına vardım. Üstelik, bir bölgenin belirli bir dönemini incelerken yazılı kaynaklara dayanan tarihî coğrafya ile yetinmemek gerektiğini de anladım. Arkeoloji dışında toprak bilimleri, tarihî bitki ve hayvan bilimleri ve buna bağlı olarak meteoroloji çerçevesinde ısı ve yağış durumlarının araştırılması da vazgeçilmezdir. Akademisyen Bálint Zólyomi ile böylece ayrı ayrı bilim dallarından hareket ederek 8-9. yy. Kárpát havzasındaki doğa durumunun rekonstrüksiyonu yoluyla bu döneme ait tarihî sonuçlar elde etmeye çalıştık.

Çalışmaların ilk aşaması olarak, Macarların bu günkü yurdunun bulunduğu Kárpát havzasının fizikî haritasıyla bölgenin sularını, toprak türlerini, yağış zonlarını da gösteren bitki coğrafyası haritasını çizdik. Gene bu aşamada, yurdumuzda şimdiye kadar en ayrıntılı olan pollen(bitki örtüsü) analizini de yaptık.

İklim tarihi araştırmaları, 8-12'nci yüzyıllarda yarım küremize olağanüstü sıcak ve kuru bir dönemin yaşandığını gösteriyor. Bu dönemi 12'nci yüzyılın ortasından itibaren daha serin ve yağışlı bir period izledi. Bu dönem, kısa değişikliklerle, 17'nci yüzyılda "Küçük buz devri" denilen dönemle doruğuna ulaştı. Bizi daha yakından ilgilendiren 8-10'uncu yüzyıllarda olağanüstü kuraklığın ilk doruğu 720-820 arasında geçerken, 820-880 yılları daha yumuşak geçtikten sonra, Macarların Kárpát havzasına yerleştikleri zaman, yeni bir doruğa ulaştı.

Edit TASNADI

İkinci adım olarak, bu iklim değişikliğinin bitki coğrafyasını nasıl etkilediğini ve burada yaşayan halklara ne gibi etki bıraktığını inceledik.

Kuraklık nedeniyle, başta Tarım havzası ile Aral gölü bölgesi ve başta Harizm olmak üzere İç Asya ırmakları, sulama kanalları ve kuyuları kurudu, birçok şehir yaşayanlarınca terkedilerek kumlara gömüldü. Aynı zamanda asıl bitki zonları da değişerek bazı bölgeler çölleşiyordu. Sakinler başka yörelere taşınıp, topraklarını bozkırlardan gelen nomodlara (göçebelere) bıraktılar. Macar kabilelerinin batıya doğru püskürtülmesine neden olan etkenlerden biri, büyük bir ihtimalle batı Asya bozkırlarındaki bu hareketler, bu arada Peçeneklerin Ural bölgesinde baş göstermesi idi, Macarca "Kálizler" denilen Müslüman Harizmlilerin büyük bir kısmı da Harezmi /Aral/ gölü kenarından bu nedenle Volga Hazar Devletine taşındı. Bunlardan birkaç grup 9'uncu yüzyılda Hazarlara karşı ayaklanmada Kabarlara katılıp, nihayet Macarların arasına sığınmak zorunda kaldı. Kárpát havzasında birkaç yer ismi /Káloz, Budakalász v. s/ halen bu dönemin izleri olarak yaşamaktadır. Hazarların hâkimiyeti altındaki uçsuz bucaksız Volga bölgesi, nehirleri ve ormanlık bölgeleri sayesinde kuraklık dönemlerinden daha az etkileniyordu.

Kuraklığın etkilerini değerlendirmeden önce, Kárpát havzası ile Balkanların, iklim dalgalanmalarına bağlı olmamakla, uzmanların dikkatini çektiğini de hatırlatalım. Buralarda aslında Akdeniz bölgesine özgü olan öğeler olan geç ilkbahar ve sonbahar yağışları ile kışların daha yumuşak geçmesi, kara ikliminden farklı belirtiler hâkimdir. Büyük bir ihtimalle, bu yıllık iklim periodlarının, aralarında Avarlar, Bulgarlar ve Macarlar olmak üzere, doğudan buralarda gelen bu yarı nomad(göçebe) halklarının yaşam tarzları ve maddî kültür gelişmeleri üzerine etkisi olmuştur.

Kurak geçen onyıllar Kárpát havzasını da etkiledi. Toprak ve bitki incelemeleri ile arkeoloji araştırmaları da, örneğin Balaton gölünün yüzeyinin bugünkünden 1,5-2 m daha düşük olduğunu ortaya koydu. Bu uzun süren kuraklık Avar Devletinin çöküşünün en önemli etkenlerinden biriydi. Hemen hemen elli yıl sürmüş kuraklık özellikle savaşçıları, yani "gerçek Avarlar" ile Bulgar-Türklerini etkiledi. Çünkü kuraklıktan en çok etkilenen ağaçsız ovalarda yaşayanlar onlardı. Devletin yarı nomad öğeleri taşıyan bu tabakalarının hayvancılığa bağlı bitki üretimine dayanan ekonomileri iflas etti. Koyun, sığır ve at eti, süt ve tahılla beslenen Avarlar kurumuş çayır ve tarlalarda -hayvanlarını da kaybederek- açlıkla karşı karşıya kaldılar. Beraberlerinde yaşayan Kependler aynı felâkete uğradılar. Bu koşulların zorlayıcı etkisiyle halk göçetmeye başladı, çünkü ovalarda ancak ırmakların kenarında hayvanlar otlatılarak çok az tarım üretimi sürdürülebiliyor, ki bununla olsa olsa asıl halkın % 10-15'i geçimini sağlayabiliyordu.

Bu iklim olguları, yazılı kaynakların birçok noktasına ışık tutar. Macar araştırmacıları zaten şimdiki kadar bile Frank fetihlerini, Avar Devletinin çabuk çökmesine neden verebilecek kadar ağır saymıyor, ve daha çok, 792-795 arasında geçen Avar iç savaşları ile 803-804 arasında Han Krum'un yönetiminde Tuna Bulgarlarının ülkenin doğusuna karşı saldırısını neden gösteriyorlardı. Ne var ki bunlar bile bir halkın tamamen yokolmasına yeterince neden olamazdı., Bir başka anlatımla "Avarlar kaybolmuş, ne halefleri ne kalıntıları kalmış" yolundaki Slav deyimini biyolojik anlamda asla kabul edilemez. Kárpát havzasında bu sıralarda meydana gelen çok büyük etnik ve yerleşim boşluğu sadece başka yerlere taşınma ve başka halklarda erime ile izah edilebilir. Doğa felâketlerinden zayıf düşen Avar devleti, daha Frank saldırılarının arifesinde ölümle çekeşiyordu. Batıdan gelen saldırganlar üç büyük seferleri sırasında fazla

Son kağan ile hükümdar ortağı "yugurruş"un ölümüne ait bilgilerimizi de yeniden gözden geçirmemiz gerek. Bu şimdiki kadar, 792-795 Avar iktidar savaşlarına bağlanıyordu. Oysa Hazar kağan öldürme geleneği ile de izah edilebilir, çünkü o zaman ki tarihçilerin yazdığı gibi, "Hazar topraklarına kuraklık geldiği ya da başka bir felâkete uğradığı zaman" kağan öldürülüyordu.

direnişle karşılaşmadılar. Aynı zamanda kötü doğa şartlarından Frank saldırganları da çok çekti; ciddi savaşlar geçmediği halde büyük insan kayıplarına uğradılar, ve Einhardt yıllığına göre de, 791'de Győr kentine kadar ilerleyen Frank ordusunun hemen hemen bütün atları yok oldu. Frankların yavaşça ilerlemesine ve esas itibarıyla başarısız kalmasına-gördüğümüz gibi-doğanın sebep olmasına rağmen, şimdiye kadar Avarların "yakılmış toprak" taktiği neden gösteriliyordu. Oysa 796 yılında Frank ordusunun yetiştiği, "hring" olarak adlandırılan kağanlık merkezi /Tuna'nın doğusunda/ artık çoktan terk edilmiş yer idi.

Son kağan ile hükümdar ortağı "yugurrus"-un ölümüne ait bilgilerimizi de yeniden gözden geçirmemiz gerek. Bu şimdiye kadar, 792-795 Avar iktidar savaşlarına bağlıyordu. Oysa Hazar kağan öldürme geleneği ile de izah edilebilir, çünkü o zaman ki tarihçilerin yazdığı gibi, "Hazar topraklarına kuraklık geldiği ya da başka bir felâkete uğradığı zaman" kağan öldürülüyordu. Doğa felâketine uğrayan bu bölgeden halk, daha 8'inci yüzyılda, Avar devleti halen ayakta kaldığı süre içinde göçetmeye başlamıştı.

Elimizde bu sürecin ayrıntıları hakkında, henüz yeterince değerlendirilmemiş kaynaklar bulunuyor. 900-den sonra kaleme alınanlara göre, "Hungri" adlı Macarların orijininden bahsediliyor. Burada, diğerleri arasında, bu halk adının Alman "Hunger" /açlık/ kelimesinden kaynaklandığı ileri sürülüyor. Bu kaynağın bir kısmını aktarıp, yorumlayalım: "İhtiyarlardan, Pannoniya, İstria, İllirya ile komşu halkların korkunç açlık çektiğini duydum." Antik isimlerle adlandırılan bu bölge, birkaç on yıl önce yok olmuş Avar devletinin hükümler kurduğu topraklardır. Böylece 8'inci yüzyıl Avar felâketinin anısının korunduğunu haklı olarak düşünebiliriz. Aynı yazıya göre "Sıradan insanlar artık büyük sayıda öldükten sonra, eyaletin önde gelenleri, her evin sayılması, ve herbir evden, açlıktan ölmekten kurtulabilecek kadar insanın kalmasına izin verilmesi, diğerlerinin ise yaş ve cinsiyetlerine bakılmaksızın tanınmayan sonsuzluğa kovulması emrini

verdiler, geri dönenlere ise- kim olursa olsunlar-ölüm fermanı verildi." Hikâyenin romansan tamamlanması olarak kovulanlar boş bozkırlardan geçerek nihayet Maeotis bataklıklarına varıp, sonraları oralarda kuvvetlenerek Hungri adıyla dönüyorlar... Kanımca gerçek Avar hikâyesini yazar, Yustinus Skiti'nin hikâyesiyle karıştırıyor, ayrıca Regino da, Macarların avı, balığı bol Meotistaki eski yurdunu anlatırken bundan faydalanıyor. Demek ki her şeyden önce doğa felâketlerinden kaynaklanan Avar yıkımının -bazı noktalarına eleştiri ile yaklaşmamız gereken - yazılı delili de elimizde-

Kovulanların çoğu batı "Avarya"ya doğru göçetti. Batı bölümlerin hükümdarı olan "tudun"un, Bulgar hücumlarından sonra ise bizzat kağanın da oraya taşınıp vaftiz edilmesi ve Frank boyunduruğu altına girmesi de bunun göstergeleridir. Kuraklıktan daha az çeken bölgelerde Avarların varlığı bir müddet daha devam ediyor, fakat 900'lü yılların başına kadar, başta Morva ve Macarların Kárpát havzasına yaptığı akınlar sonucunda bu bölgeler de boşalıyor. Güneye doğru Slavonya ve Hırvatistan'a göçedenler de oldu. Bazı kaynaklar, deniz kıyısından gelen Hırvatlarca saldırıya uğrayan Avarlardan söz ediyor.

Göç Avar devletinin Slavların oturduğu kenar bölgelerine doğru da oldukça yoğundu. Buralara kaçanlar dağ yamaçlarında kayın ve meşe ormanlarında domuz besleyebilmiş, orman kesip yulaf üretebilmiş, avcılık ve arıcılık yapabilişlerdi. Uzun vadeli olarak bu beraberlik Avarların slavlaşmasına yol açtı. Aynı zamanda bazı gruplar tâ Dnester nehrine kadar gitti: Rus kaynakları 250 yıl sonra Dulebler arasında yaşayan Avarlardan söz ediyor...

Böylece, bu günkü Macaristan'ın ovaları 900'e kadar boş kaldı ve bu olgu kaynakların tanıklığına göre Anglosaksonlardan Farslara kadar bilinmekteydi. Bununla beraber, kalanlar da vardı. Sayıları ne kadar düşük ise de Macarca "Várkony" olarak adlandırılan Avarlarla, ırmakların kıyılarında yurt kuran Macarlar bulunmuşlardır. Birkaç yer ismi o dönem anılarını hâlâ yaşatmaktadır...

ATATÜRK'ÜN SOYKÜTÜĞÜ

*Burhan Göksele,
Atatürk'ün Soy Küütüğü Üzerine Çalışma,
Kültür Bakanlığı Yayınları, 3. Baskı,
Ankara, 1994, 42. sayfa.*

Kahramanlık milletlere göre değişen bir kavramdır. Her millet doğuştan itibaren hangi insan tipini idareci, hangi insan tipini tüccar, hangi özelliklere sahip insanı kahraman saydığını sosyal veraset yoluyla yeni doğanlara aktarır. Türk milletinin kahramanlık anlayışı ve kahraman kavramına yaklaşımı farklıdır. Atatürk Türk milletine mahsus olan bütün kahramanlık özelliklerini nefsinde toplamış bir kahramandır.¹

Atatürkle ilgili fitne yaratan, bir takım uydurulmuş iğrenç iftira dolu yazılar bazı çevrelerce posta kutularına atılmaktadır. Bu iftiraların tek özelliği Arap alfabesi ile yazılı kağıt parçaları olmasıdır. Osmanlıca bilen herhangi birisi de yazabilir. Bu karalamalar karşısında başta T.B.M.M. olmak üzere Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı'nın müftekileri susturması gerekir.

Bir "vefa borcu" olarak T.B.M.M.'nin son on yıl içinde Bulgaristan'a ve Yunanistan'a defalarca heyetler göndererek konuyu aydınlatması gerekirdi. "Atatürk Araştırma Merkezi" kurulana kadar konunun sahipliğini "Atatürkle Çalışma şerefine eren" üyeleri ve idarecileri ile Türk Tarih Kurumu yapabildi. Atatürk düşmanlarının bir grubu Osmanlı yönetiminin mutlakiyet rejimini isteyenlerdir.

Atatürk'ün soyu hakkındaki konumuza, Atatürk'ün aldığı askerî eğitimi Harp Okulları'nın kabul şartlarına dair örnekler verelim:

"Her memleket eşrafının çocuklarından birinin harbiye mektebine gönderilmesi emir edildiğinden" Isparta, Eğridir Beylerinden Hacı Memişoğullarının hizmetçisi Ahmet'in oğlu Hüseyin'i kendi çocukları yerine Harbiye mektebine gönderdiklerini görüyoruz. Bu Hüseyin daha sonra Sultan Aziz devletinin ünlü Harbiye Nazırı olan Hüseyin Avni Paşa'dır.² Askerî Okula kabul hususunu biraz açalım. 9 Nisan 1845'te Bâb-ı Âli'de geçici bir komisyon kurulur. "Bu komisyon üyeleri üç kişiden ibarettir. Biri Emin Paşa, biri sonradan Sadrazam olan Fuat paşa, biri sonradan şeyhülişâm olan, Arif Hikmet Bey'dir. "Komisyon uzun bir rapor hazırlar. "Raporun gerekçe kısmında şunların yapılması istenmekteydi.

Yrd. Doç.Dr.M.Akif TURAL

G.Ü.Fen Ed. Fakültesi
Öğretim Üyesi

1. Harp Okullarına ilk orta ve lise çağındaki öğrenciler değil liseyi bitirmiş ve Harp Okulu'na girebilecek seviyeye gelmiş çocuklar alınmalıdır.

2. Askerî liseler açılmalıdır.

3. Askerî liselere yalnız ayanın, eşrafın, kadıların, ulemanın, meşayihın, müderrislerin, vükela ve vüzeranın çocukları değil; 12 yaşına girmiş fakat, 17 yaşını bitirmemiş soyu soppu belli ruhen asil ailelerin çocukları alınmalıdır.

4. Askerî liselere ehliyetli öğretmenler temin edilmeli.

5. Askerî liselere rağbet artırmak için öğrencilere süslü ve parlak elbiseler giydirilmelidir. "Geçici komisyonun aldığı kararlar Daruş Şurây-ı Askerî ve Meclis-i Vâlâ'da müzakere edildikten sonra sadrazam tarafından Sultan Mecid'e arz edilmiştir. Padişah'ta kararı aynen kabul ettiğinden gereğinin yapılması emredilmiştir. Padişahın emri ile harekete geçilmiş, adaylar bir ay devam eden ciddi bir imtihandan geçirilmiştir".³

Bu komisyon raporunun hazırlayıcılarından birinin daha sonra Sadrazam, birinin de Şeyhülislâm olmaları, uygulamanın devamlılığı getirmesi bakımından dikkat çekicidir.

"1847'den sonra bilhassa komisyonun gerekçesindeki 3'üncü maddede geçen "aslı nesli soyu soppu belli olan ruhen asil güçlü kuvvetli zeki ve kabiliyetli çocukların alınması" hükmünün uygulanması okula girmek isteyenleri çoğaltmıştır.

(Muhtemeldir Vezir vüzeraya cinsinden ailelerin birine mensup olan bir öğrenci,) Vehip paşa'nın kumandanlığı zamanında habersiz bir baskınla Bulgar öğrencinin padişahın resminin gözlerine iğne batırılmış olduğundan bu öğrenci derhal okuldan çıkarılmıştır (Bu hadise için Bursa lisesinde cereyan ettiğini söyleyenlerin de olması bakımından, muhtelif liseler için söylenmesi muhtemeldir. Ama rivayetin asıl mühim tarafı, Türk okulunda da Bulgarın asla değişmeyeceği mesajı olsa gerek)⁴.

Oğuz Han'dan kendisine uzanan millî ruh millî lider çizgisinde Türk oğlu Türk, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili neseb araştırması yapanlar için verilecek cevabın üslup ve şekli farklı farklı olabilir, ama biz bu anlamda küçük fakat çok değerli bir araştırma sunmuş olan Burhan Göksele'in kitabını tanıtacağız.

Sayın Burhan Göksele'in l'inci Baskısı 1987 yılında Onbin adet, ll'nci Baskısı 1994 yılında Onbin adet, llI'üncü Baskısı 1995'de Onbeşbin adet yapılan bu çalışma; konu ve amaç, Atatürk'ün ailesi hakkında bu gün elimizdeki bilgilerin özeti, Atatürk'ün ailesi hakkında yayımlanmamış belgeler, bibliyografya ile, belgeler olmak üzere beş bölümden oluşmuş olup 42 sahifeden müteşekkildir.

Kitap hakkında Sayın Göksele, "Önsöz" bölümünde Atatürk'ün soy kütüğü hakkında elimize geçen bilgileri derlemeyi, artırmayı bir vazife olarak görmektedir. Hatta "vefa borcudur" ifadesi ile açıklıyor. Konu amaç bölümünde, "1938'de Atatürk'ün ölümü sırasında, dünya'nın en büyük kütüphanesi sayılan, Washington'daki Kongre Kütüphanesi'nde, Atatürk hakkında yazılan kitapların toplamı 1300 civarında idi, bilgisini verirken günümüz-

de bunu, en azından bir sıfır rakamı koyulacak sayıya ulaştığına dair iyimser tahminini belirtiyor iyimser tahminin ifadesi "nerede"? tarzında değil, çok daha fazla yayın yapıldı şeklinde algılanmalıdır. Ancak yazarın üzerinde durduğu husus bu yayınların "Atatürk ve Onun Çalışmaları" "Hep Onun Bizim İçin Yaptıkları" üzerinde toplandığıdır. (s.l) Burada bir hususu belirtmek icabeder tarihin faydalandığı ilim dallarından birisi de Ensab Cetveli, (Geneloloji, Şecereler)dir.

Gerek İslâm, gerekse Türk tarihine baktığımızda bir beylik, emirlik veya devlet kuruluşu çalışmaları içine giren aileler ve sülalelerin toplum içindeki güvenirliliklerini artırmak için, toplumu istedikleri tarzda yönlendirip, harekete sevk etmek için kendi soylarına ait düzmece cedveller hazırlatarak ortaya

***Gerek İslâm, gerekse
Türk tarihine baktığımızda
bir beylik, emirlik veya
devlet kuruluşu çalışmaları
içine giren aileler ve
sülalelerin toplum içindeki
güvenirliliklerini artırmak
için, toplumu istedikleri
tarzda yönlendirip,
harekete sevk etmek için
kendi soylarına ait
düzmece cedveller
hazırlatarak ortaya
koymuşlardır.***

koymuşlardır. Dört Halife hatta Hz. Peygamber(s.a.v)e kadar soy kütüklerini bağlama gayretlerine dair örnekler pek çoktur. Bu gayretlerine rağmen istediklerini elde edemeyenler dışında, hiçbir şekilde boyu ve soyunun gücüne dayanmadan onu ortaya koyma lüzumu duymadan, kahramanlıklar yapan pek çok tarihi şahsiyet vardır.

Bu hususda Sayın Göksel; Yaygın bir millî kusurağımız dediği şu açıklamayı getiriyor: "*Devlet adamı büyük kumandan ilim ve sanat eseri yaratıcılarımız düşünce ve irfan timsali nice şöhretlerimiz vardır. Bu millî değerlerimizin bazıları, dünyaca da tanınmakta ve gıpta edilmektedir. Ancak biz onları, sadece yaptıkları büyük işleri tanımak ve tekrarlamakla yetinmişizdir. Hemen hemen hiçbirinin 'Tek insan yapısı' ile özelliklerini, aile varlıklarını, biyografilerini bile yeteri kadar bilmemekteyiz.*"

Mesela : İbn-i Sina'mızı, Nasreddin Hoca'mızı Karagöz'ümüzü, Yunus'umuzu "Oğuznameleri" bırakan Dedekorkud'umuzu destan kahramanı Köroğlu'muzu ve Mimar Sinan'ımızı "kişilikleri özel hayatları ve aileleri" ile ne kadar tanıyabilmekteyiz. Bundan ötürüdür

ki ünlü Türk büyüklerinin bazılarının doğum yerleri bazen birkaç tanedir ve değişik yerlerde mezarlara rastlarız". " Bu genel tutumumuz cidden hazindir." yalnızca yukarıda adını verdiğim bir kaç Türk büyüğüne bile başka ülkelerin insanları sahip çıkabilmektedirler." Bu yaklaşımı ile Sayın Göksel, tüyler ürperten endişesini dile getirir; "Bir gün Atatürk'de böyle mi olacaktır?" örnek olarak da Makedonya tarihi'ni bilmeyen Lord Kinross'un **Atatürk** adlı eserinde Mustafa Kemal'den ısrarla " bir Makedon" (yani Makedonyalı) diye söz etmesini gösterir. Sayın Göksel bu haklı hassasiyetini bir hatırasıyla da ortaya koyar: "1955 te askerî bir misyon üyesi olarak Yugoslavya'da bulunduğumuz sırada Mareşal Tito tarafından kabul edilmiştik. Tito onüç millete mensup askerî heyetler arasında Türk heyetine özel bir ilgi göstermişti. Görüşmemiz sırasında Tito: "Rusya'dan Yugoslavya'ya geçerken bir kaç ay

Üsküdar'da gizlendiğini Türk halkını çok sevdiğini anlattıktan sonra Atatürk'e olan hayranlığını belirtmiş ayrıca "hemşehrileri olması" dolayısıyla ondan bir Balkanlı olarak iftihar ettiklerini" ilave etmişti. Balkanlardaki seyahatlerimizde bu tür Atatürk hayranlığını özellikle Yugoslavyada görmek ve O'nu biraz kendilerinden saymak temayülünü hissetmek her zaman mümkündür". Rumeli'nin Türkleştirilmesi, Murad-ı hüdevendigar zamanında Anadolu'dan gönderilmeye başlayan Türklerle olur. Bu bölgeye ait bazı fetihnamelerde "hudut gazileri" ünvanı verilmektedir. 1876 İstanbul Konferansı'nda Rumeli: Bulgaristan ve batı Rumeli olarak iki kısma ayrıldı Batı Rumeli daha sonra 1878 Berlin anlaşmasında Makedonya adını aldı. Bu anlaşma ile ıslahat yapılmak şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. "1900 lardan sonra İttihat ve Terakki'nin, Batılıların Makedonya bizim kısaca Rumeli dediğimiz ve o tarihlerde sınırlarımız içinde olan belgelerdir.⁵ "Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, İstanbullu, Trakyalı, Makedonyalı hep bir ırkın evlatlarıdır". Bu sözü Mustafa Kemal Atatürk 4 Ekim 1932 de söylemiştir. L. Kinross bu sözü yanlış anlamış. Hatta hiç anlamamış.

"Devlet adamı büyük kumandan ilim ve sanat eseri yaratıcılarımız düşünce ve irfan timsali nice şöhretlerimiz vardır. Bu millî değerlerimizin bazıları, dünyaca da tanınmakta ve gıpta edilmektedir. Ancak biz onları, sadece yaptıkları büyük işleri tanımak ve tekrarlamakla yetinmişizdir."

Zira Anadolu'nun Türkleşmesi ve Balkanların fütühatında görev alanların farklı coğrafyalara yerleşerek oralarda oturmaları, Türklüğün dünya coğrafyası üzerindeki Med-Cezir olayı olarak değerlendirilmelidir.

Sayın Göksel "*Atatürk'ün Ailesi Hakkında Bu Gün Elimizdeki Bilgilerin Özeti*" adlı ilk bölümde; **İslâm Ansiklopedisi'nin Atatürk maddesinin eksikliği üzerinde durur. Atatürk'ün Babası Ali Rıza Efendi'nin nesli; Atatürk ve Makbule Hanım ile sona ermiştir. Böyle olmasına rağmen Atatürk'ün Baba soyu bitmemiştir. Yine Kırmızı Hafız lakabıyla tanınan Amcası Hafız Mehmet Efendi'nin torunları, çok şükür ki hayatta ve yurdumuzdalar. Bu gün bu dalda aramızda yaşayanlar maşaallah kalabalık ailelerdir. İşte okuyacağınız bu araştırmamızda Atatürk'ün Ailesi'nden bu günlere gelip yaşayan bir dalı ortaya**

çıkarak Türk kamuoyuna kesin belgelerle tanıtılmaya çalışacağız. Onlara da böyle köklü büyük bir Türk Ailesi'ne mensup olmanın onurunu vermedeki haktanırlığımızı göstereceğiz" açıklaması ile konumuzla ilgili ilk belgeli çalışmayı müjdeliyor. Bu belgelerin kaynağını da "Atatürk'ün öz amcası Hafız Mehmet Efendi'nin oğlu Salih Efendi'nin torunlarından bazıları Şahsî dostlarım olup sizlere ulaştıracağım bilgileri elde etmek şansını bana verdiler". ifadesiyle belirtiyor.

Atatürk'ün Soy kütüğü hakkında verilen bazı bilgileri özetleyecek olursak; E. Behnan Şapolyo 1922 de Atatürk'ün annesi ile tanıştığını ve ondan bilgiler aldığını, Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanımdan büyük babaları ve aileleri hakkında bilgi aldığını nakleder. Atatürk'ün Annesi ve kız kardeşinin verdiği malûmatları Ruşen Eşref Ünaydın'a sorduğunu bu ilave bilgileri derinleştirmek için Atatürk'ün Selanikte mahalle ve mektep arkadaşı eski mebuslardan merhum (Hacı Mehmet) beye sorduğunu yazmaktadır.⁶ Faik Reşit Unat'ta Atatürk'ün " Aile Efradı ve Kendisine Karabet Dereceleri" adlı makalesinde Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanım dan bilgilendiğini söyler. Şemşi Belli de Makbule Hanım'a dayanarak bilgi nakli yapar. "Hiç birisinin elinde tarihî bir belge (nüfus tezkeresi) veya yazılı evrak bulunmamıştır" diyen Muzaffer Tufay⁷ Atatürk'ün kökenini "Sosyal Bilimlerin anket metodu" ile ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu açıklamaların verildiği çalışmaları ve diğer çalışmaları, Sayın Göksel şöyle değerlendiriyor; "Araştırmalarım sırasında muhtelif kimseler ve kaynaklar tarafından hazırlanmış olan başka şecereleere de rastladım ve inceledim. Tabii ki arada bazı farklılıklar vardır.Karşılaştırmalar neticesinde bu farklılıkları gidererek doğru olana yaklaşmak şansına sahip olacağımızı sanıyorum" (s.8)

İkinci bölüm yazarın "Tarihi belgelerin büyüğü küçüğü olmaz. Bizler için hepsi değerlidir" hükmü ile bitiyor.Üçüncü Bölüm, "Atatürk'ün Ailesi Hak-

kinda Yayınlanmamış Belgeler" başlığı altında, "Belgelerin Kaynağı/Bana Verilen Özel Belgeler" alt başlıklarından oluşmaktadır.

Yazar bu konuda Atatürk'ün doğduğu Selanikteki Osmanlı- Nüfus Tapu ve öteki resmî kayıtların, Balkan savaşından sonra, Yunanlılarca ele geçirilip, akibetinin ne olduğunun bilinmemesi, Atatürk'ün ailesinden olup halen aramızda yaşayanların da bu konuda, hareketli olmayışı eksikliklerine dikkatleri çekmektedir.

Yurt dışı araştırmalarını da kapsayacak şu teklifi yapıyor;

"Atatürk üzerine çalışma yapan her resmî ve özel kuruluşumuz, her yazar ve öğretim üyemiz, daha geniş olarak her aydınımız, bu alanda elde edilen her bilgiyi değerlendirmeye ve birbirimize aktarmaya açık olmalıyız".

Elimizdeki çalışmayı konusunda ilk örnek yapan özelliği; belgeler bulundurmasıdır. Tekliflerin değerlendirileceği ümidi ile Sayın Burhan Göksel'e bu mühim hizmetinden dolayı müteşekkirimiz. □

Notlar:

¹ Bu konuda yaptığımız araştırma için bkz. "Kahramanlık Kavramı ve Atatürk'ün Kişiliğinde Bu Kavramın Yeri" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1995, C. S. 30

² İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C.I, 3. Baskı, İstanbul, 1982, s. 483.

³ Tahsin Ünal, "Kuleli Lisesi (I)" *Hayat Tarih Mecmuası*, Ağustos 1968, Sayı 7, s.15.

⁴ T.Ünal, "Kuleli Lisesi II" 1968 s.8 s.57, 58.

⁵ F.Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, İstanbul 1980 s. 7.

⁶ Enver Behnan Şapolyo Atatürk'ün annesi Zübeyde hanımın babası hakkındaki Malumatı da Atatürk'ün babası ve kırmızı Hafız'ı tanıyan Aydın Mebusu (Tahsin San)dan aldım diyor.

⁷ Muzaffer Tufay, "Atatürk'ün Kökeni ve Gençlik Yılları" *Uluslararası II. Atatürk Sempozyumu*. Ankara 9-11 Eylül 1991.

ZABİT VE KUMANDAN İLE HASBİHAL

*Mustafa Kemal, Zabıt ve
Kumandan ile Hasbihal,
11'nci Baskı, İş Bankası Yayını,
T.T.K. Basımevi, Ankara 1957.*

Bu başlık Sofya Ateşemiliteri Erkan Harbiye Kaymakamı M. Kemal'in sayfaları küçük, anlamı büyük kitabının adıdır. Bu kitap 1914 Mayıs'ında Sofya'da yazılmıştır. Fakat Birinci Cihan Savaşının kargaşalı günleri nedeniyle 1918'e kadar yayımlanamamıştır.

M.Kemal'in Ateşemiliteri olduğu ve Sofya Büyükelçisi Ali Fethi Okyar ile birlikte 1918 mübarekesi başlarında İstanbul'da bir müddet çıkardıkları "MİNBER" gazetesinin matbaasında M.Kemal Paşa'nın arzusu ve emri ile bin adet basılmıştır. Sonra M.Kemal Anadolu'ya geçip Babıalce askerlikle ilişkisi kesildikten sonra, Damat Ferit Hükümeti tarafından bu eserin piyasadaki nüshaları toplattırılarak yok edilmiştir.

M.Kemal'in İstanbul'da iken Ruşen Eşref Ünaydın'a imzalayıp verdiği bir nüsha, Ruşen Eşref Bey tarafından bu değerli eser altın gibi korunarak saklanmış ve bu günlere ulaşmasına neden olmuştur. Ruşen Eşref, Ümit Vapuru ile Anadolu'ya geçerken bu vapurun Anadolu'ya silâh kaçırdığı ilâh edilmiş, Kız Kulesi açıklarında vapur alıkonmuş ve dört gün gece gündüz didik didik aranmıştır. Ruşen Eşref Bey'in eşi tarafından titizlikle saklanarak korunabilmiştir.

Mütareke şartlarında elde kalabilen bu kitap, basit kağıt üzerine ufak punto ile basılmış, pembe kaplı (Zabıt ve Kumandan ile Hasbihal) uzun zaman

kimsenin dikkatini çekmemiş değerli bir eserdir.

Ruşen Eşref Ünaydın'ın ULUS Gazetesi'nde yayımlandığı anılarında bu eserin öneminden bahsetmesi, Hasan Ali Yücel'in dikkatini çekmiş, ilgisi ile de bu kitabın İş Bankası yayınları arasında yeni harflerle yayımlanmasını sağlamıştır.

Türk Tarih Kurum Basımevi'nde 1957 Yılında Türkiye İş Bankası'nca 11'nci Baskısı yapılan, hacmi küçük anlamı büyük bu kitap, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi /65368 kayıt no lu ve A II / 466, b yer numarasında mevcuttur. Büyük kurtarıcının bu çok anlamlı eserini okumak isteyenlere duyurmayı bir görev sayıyorum.

M.Kemal 1914 te SOFYA'da "Ordunun vazifesi, vatani çiğnemek isteyen düşmana karşı ayağa kalkmaktır. Bu kalkış, elbette yerinde durmak için değil düşmana atılmak için olursa kalkılmış olduğuna değer." sözleri ile 19 Mayıs 1919'da Samun'a çıkan ve ruhunun derinliklerine yazdığı düşüncüyü hayata geçirmiştir.

Bu gün hedefinden şaşmadan onun izinden giden, ilkelerini ilke edinen silâhlı kuvvetlerimiz Vatani bölmek isteyen şer güçlere karşı içerde ve dışarda savaş vermektedir.

Yine bu değerli eserde yer alan ve M.Kemal'in inancını, onun hakkında olur olmaz anlamsız ve bilgisizce konuşan basiretsiz yazar ve politikacılara

Abdullah AKAY

Şair ve Yazar

duyurmak için askerlerimiz hakkındaki sözlerini aktarmak istiyorum.

"Askerlerimizin ruhunu kazanmak bizim için bir vazife olduğu gibi evvela onlarda bir ruh, bir emel, bir seciye yaratmak da Allah'tan ve Medine-i Münevvere'de yatan Cenab'ı peygamberden sonra bize teveccüh ediyor." diye yazmıştır.

Özellikle komşu bildiğimiz

ve çevremizi kuşatmış olan ve her an zayıf animızı kollayarak millî birliğimizi bozarak ülkemizi bölmek isteyen devletlere karşı Atatürk'ün uyarılarından ilham alarak uyanık olmalıyız.

Burada yine M.Kemal'in Zabıt ve Kumandan ile Hasbihâl'inde "Düşmanın bir hareketi sezilince muharebe ihtimali mevcuttur" "Muharebe için düşmanı ordugâhımızda beklemek

olmaz. Onu uzaktan karşılamak yeğdir. Düşman az ise yetişenlerimiz onu durdurur veya geri püskürtür. Çoksa bütün dövüşçüler yetişinceye kadar düşmana tüfek atar, hareketini ağırlaştırır, gerekirse biraz geriye çekiliriz, fakat ileriye gitmek beklemekten iyidir.

ATATÜRK'Ü anlamak isteyen her Türk'ün bu anlamlı eseri okuması gerekir. Ona çok şey borçluyuz. Nur içinde yatsın. □

Dr. BAYMİRZA HAYİT'İN ESERLERİ ve FAALİYETLERİ HAKKINDA BİLDİRİLEN FİKİRLER

Dr. Baymirza Hayit üzerinde yoğunlaşan ve dokümanter bir eser olma özelliği gösteren bu kitap aynı zamanda, Türkistan problemlerini de farklı bir çerçevede sunmaktadır.

Eseri yayıma hazırlayan Doç.Dr. Ayfer Kaynar'ın da belirttiği gibi Baymirza Hayit'in eserleri ve çalışmalarının tamamı bu yayın içinde toplanmasa da

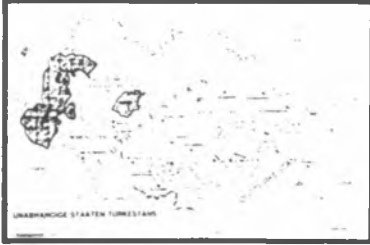
dünyada Türk dünyasında ve özellikle Özbekistan'da büyük yankılar uyandırmıştır.

Türkistan'ın uyanışı için çalışan bir ilim ve fikir adamı yorulmaz bir mücahit olan Baymirza Hayit'in fikirleri olabildiğince yayımladıkları dillerden derlenerek bu eser içinde bir araya getirilmiştir.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YAKINAK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ - NAYI 00
TÜRK DİLİ VE SANAT ADAMIYI DİZİNİ - No: 11

Dr. Baymirza Hayit'in Eserleri ve
Faaliyetleri Hakkında Bildirilen Fikirler
(Batı Avrupa, A.B.D. ve Şark)
CİLT I

Meinungen Über Die Publikationen und
Tätigkeiten
von Dr. Baymirza Hayit
(West Europe, USA und Orient)
BAND I

Tayına Hazırlayan: Doç. Dr. Ayfer KAYNAR

TÜRK TARİHİ VE KÜLTÜRÜ İLE İLGİLİ ÇİNCE KAYNAKLAR

inde tarihçilik çok gelişmiştir. Bunun sebebi ise Çin devletinin sülâleler ile yönetilmiş olmasıdır. Her sülâle Osmanlı vak'a nüvisleri gibi kendi hükümlerlik döneminin tarihini yazdırmıştır. Daha sonraki sülâle tarihçileri ise bir önceki sülâle döneminde kaydedilmiş bilgileri toplu olarak ele alır ve o sülâlelerin tarihini yazmışlardır. Ancak bu tarihlerinde Çin ile siyasî, iktisadî ve askerî münasebetleri olan milletlerle ilgili zaman zaman geniş, zaman zaman kısa bilgilere rastlanmaktadır. Bu bilgilerin bazıları her yerde rastlanabilecek cinsten harcı'âlem bilgilerdir, bazıları ise orijinal ve hâlâ hiç bir yerde rastlanmayacak türdedir. Türk tarihçileri, Çin tarihi kaynaklarını yeterince incelemek sizin M.Ö. 8'inci yüzyıla kadar olan zamanın olaylarını ve sosyal kültürel yapısını yeterince aydınlatamazlar, daima bir çok bilgi eksik kalır. Sadece Türkiye Türklüğünün değil, bütün Türk dünyasının mazlum milletlerinin, ulu yol göstericisi Mustafa Kemal ATATÜRK bu gerçeği anlamıştı: Türk tarihini araştırmak için kurduğu DTCF Fakültesine Türk dili, edebiyatı ve tarihi ile ilgili bölümlerin yanında Sinoloji bölümünü kurması bundandır.

Çin sülâlelerinin resmi tarihi olan ve "24 Tarih" diye bilinen bu kitaplar da yer alan bilgiler M.Ö. 841 yılından önceki tarihsel rivayetlere dayanılarak yazılmışken, M.Ö. 841 yılından sonraki tarihler de ise yazılı kaynakların bulunması ile yıl, ay hatta günleri bile tespit etmek mümkündür. Söz konusu "24 sülâle Tarihi", Çin'de hakimiyet süren aşağıdaki şu sülâlelerin tarihlerini içermektedir: Han sülâlesi (M.Ö. 206- M.S. 220), Üç İmparatorluk sülâlesi (220-280), Chin sülâlesi (265-420), Kuzey-Batı sülâleleri (420-589), Sui sülâlesi (581-618), T'ang sülâlesi (618-907), Beş Devir sülâlesi (907-960), Sung sülâlesi (960- 1279), Liao sülâlesi (907-1125), Chin sülâlesi (1115-1234), Yuan sülâlesi (1206-1368), Ming sülâlesi (1368-1644). Devlet tarihçileri tarafından yazılmış "24 Sülâlenin Tarihi" toplam 3259 bölüm, 79841 sayfadan oluşmaktadır. Bu çalışmamızda yararlandığımız "24 Sülâlenin Tarihi" adlı kitaplar ise 1960-76 yıllarında yayımlanmış Chung hua shu chü Pekin edisyonudur.

Aslında "24 Sülâlenin Tarihi" günümüz Çin toplumlarındaki çeşitli etnik gruplar ve Asya'daki Türklerin ortak yarattığı tarih olup, çeşitli milletlerin ta-

Nuraniye H. EKREM

Bilim Uzmanı

rihlerini de içermektedir.

Ayrıca "24 Tarih" diye bildiğimiz bu kitaplar sadece Çinlilerin kurduğu hanedanlıkları tarihi olmak sızın, "Wei Sülâlesi Tarihi", "Chou Sülâlesi Tarihi", "Kuzey Ch'i Sülâlesi Tarihi", "Beş Devir Sülâlesi Tarihi" içindeki 'Sonraki T'ang' "Kıtanlar Tarihi" ve "Yunan sülâlesi Tarihi" gibi Çinli olmayan milletlerin kurduğu hanedanlıkların tarihlerini de içermektedir. "24 Tarih'in yazarları içinde Çinliler olduğu gibi, Çinli olmayan tarih yazarları da bulunmaktadır. Farklı ideolojideki tarih yazarlarının, tarih ilmindeki seviyelerinin eşit olmayışı ile yazılmış tarih eserlerinin içeriği de birbirine benzemez. Onlar devrin ve sınıf anlayışının engelinden aşamadıkları için tarafsız davranmamışlardır. Bunu kaynakları kullanırken dikkat ve titizlikle diğer devirdağ eserleri mukayese ederek kullanıldığı zaman daha da yararlı olacağı nın kanaatindeyiz.

Barthold (1869-1930)'un " Türkistan'ın Kısa Tarihi" adlı kitabında : "M. Ö. 2. asırdan M.S. 7. asıra kadar Orta Asya dair bilmediğimiz tüm bilgiler, Çince klâsik kaynaklarından yararlanılmıştır (Barthold, 1980:5). Doğu Türkistan Üniversitesi İlim Araştırma Komitesi "24 Tarihi"ndeki Türkler ve Orta Asya'ya dair materyalleri seçip tercüme etme grubunun hazırladığı "Tarihi Hatıraları'nı Uygurca tercümesinin ön sözünde, Fransız Çiniyatçı Luis Hambis(1906-1978)'in yazdığı ve 1966 yılında yayımladığı "Orta Asya Tarihi Ve Medeniyeti araştırmaları Hakkındaki Düşünceler" adlı eserinden alınmış şu sözlere yer vermektedir: "Eğer Sinoloji araştırmaları olmasaydı, Orta Asya araştırmaları kaynağını kaybedecekti, 2000 yıldan bu yana yazılacak Çince vesikalar, bizim araştırmalarımız için eksik olsa olmayacak belgelerdir. Çünkü biz Çince tarih vesikalar aracılığıyla gerçeklere yaklaşabiliriz". (Tarihî Hatıralar, 1989:1-2). Orta Asya tarihi araştırmalarının ilerlemesiyle Arapça, Farsça ve Orta Asya bölgesindeki milletlerin yazısı ile yazılmış belgeler, özellikle arkeolojik belgeler değerini korurken, araştırmacılar için Çince vesikalara Orta Asya tarihi araştırmasında hâlâ en önemli kaynak olarak gösterilir.

17'nci asırdan bu yana Avrupa ve diğer memleketlerden Çine gelen Hıristiyan cemiyetinin bazı üyeleri, Çince klâsik kitaplardan bazılarını, özellikle tarihe dair materyalleri tercüme etmişlerdir. Bu tercüme Batılı bilginlerin dikkatini toplamıştır. Rusya Ortodokus Çirkosunun Pekin'de ikamet eden misyonerler grubunun üyelerinden bazıları, Çince klâsik kitaplarını terceme etme işiyle meşgul olmuşlardır. Özellikle Biçurin "24 Tarih'in Orta Asya tarihine dair materyallardan bir kısmını Rusça'ya

tercüme edip, "Eski Orta Asyadaki Halkların Tarihi Materyalleri Toplamı" adı ile 1852 yılında Saint Petersburg'da yayımlanmıştır. (Barthold, 1980:5). E. Chavennes (1865-1918), 1880 yılında " Tarihi Hatıralar"ı (Shih-Chi) tercüme etmeye başlamıştır. 1895-1905 yılları arasında 130 ciltli "Tarihi Hatıralar" adlı kitabın 47 cildini arka arkaya tercüme etmiştir. 1903 yılında Petersburg'da "T'ang Sülâlesi Tarihi"nden tercüme edilen "Batı Göktürklerin Tarihi"ni ilân etmiş ve Orhun Abideleriyle mukayese ederek Gök Türklerin tarihine açıklık getirmiştir. 1907 yılında Chavennes "İkinci Han Sülâlesi Tarihi" nin "Batı Bölge Tezkeresi (Orta Asya Teskeresi)'ni tercüme etmiştir. (Z. V. Togan, 1985:182). Bilindiği gibi Çin tarihinin resmî kaynakları olarak bilinen "24 sülâle Tarihi", Türkler bakımından yeterince incelenmiş değildir.

Yukarıda söz edildiği gibi "24 sülâle Tarihi"nde yer alan Türklerle Orta Asya'ya dair belgeler, Türkçe dahil hiç bir dile sistemli bir şekilde tercüme edilmemişken, Barthold, Hambis, Biçurin ve Chavennes gibi birkaç bilgin bu kitapların bazı bölümlerini tercüme etmişlerdir. Son 10 yıldan bu yana Doğu Türkistan Üniversitesi İlim araştırma Komitesi "24 sülâle Tarihi"ndeki Türk ve Orta Asya'ya dair materyalleri Uygur Türkçesine aktarmaya başlamış olup, bu gün " Tarihi Hatıralar" ile "Han Sülâlesi Tarihi'nin Türk ve Orta Asya'ya dair kaynaklarını tercüme ederek 700 ve 1000 sayfalı iki cilt kitap yayımlamışlardır. Bu çalışma hâlâ devam etmekte ve hedef 24 Sülâle Tarihi'nde yer alan Türk ve Orta Asya'ya dair tüm belgeleri tercüme etmektedir.

Bu yazımızda "24 sülâle Tarihi adlı kitapları sırasıyla verirken, Türkler ile ilgili bölümleri konusunda da tanıtıcı bilgiler vermekle yetineceğiz. İlerde Tarih Kurumu bizden ister ise, bunları Türkiye Türkçesine bütünüyle aktarmak yoluyla araştırmacıların istifadesine sunmayı düşünüyoruz.

1. Shih-Chi (Tarihi Hatıralar) Han Sülâlesi tarihçisi Ssi-ma-chian (M.Ö. 145-86) tarafından telif ve tertip edilmiştir. Rivayet döneminden başlayarak M.Ö. 1'inci asıra kadar olan tarihi içeren bu eser, otuzdan fazla daha eski kaynağa dayanarak yazılmıştır. Bu eser toplam 130 bölüm olup, 110'uncu bölümünde Hunlar Tezkiresi, 123'üncü bölümünde Fergane Tezkiresi yer almaktadır. Ayrıca 109 ve 111'inci bölümlerinde Hunlarla savaşan Han Sülâlesinin generallerinin tezkerelerinde de Hunlarla ilgili pek çok kaynak bulunmaktadır (Chung hua shu chü, 1975, Pekin).

2. Han Shu (Han Sülâlesi Tarihi) Çin'in Han Sülâlesi Tarihçisi Pan-ku (23-92 yılları) tarafından telif edilmiştir. M.Ö. 206 - M.S. 20 yıllarının tarihini

içeren bu eser, toplam 120 bölüm olup, 94'üncü bölümü Hunlar tezkiresidir. Hunlar tezkiresi iki bölüm halinde yazılmış olup, Hunlar hakkında, Ssi-ma-chian'in kaydettiği bilgilerden daha çok bilgi kaydedilmiştir. (Z.V. Togan bu eser hakkında yanlış tanıtım yapmıştır. Bakınız: Tarihte Usül, 1985: 180). (Chung hua shu chü, 1962, Pekin)

3. Hou Han Shu (İkinci Han Sülâlesi Tarihi) Çin'in Chin Sülâlesi (265-420) tarihçesi Fen-Ye (396-445) tarafından yazılmıştır. 25-220 yıllarını kapsayan bu eser, toplam 120 bölüm olup, 87'nci bölümü Batı Ch'iang Tezkeresi, 88'inci bölümü Batı Bölge Tezkeresi (Türkistan Bölgesi), 89'uncu bölümü Güney Hunlar Tezkeresi olarak yazılmıştır. (Chung hua shu chü, 1965, Pekin)

4. San Kuo Chih (Üç Sülâlenin Tarihi) Çin'in Chin Sülâlesi Tarihçisi Ch'en-shou (233-299) tarafından yazılmıştır. 220-280 senelerde Çin toprağında bulunan Wei (220-265), Shu (221-263), Wu (222-280) gibi üç sülâleyi içeren bu tarihî eserde, Wei Sülâlesi hakkında 30 bölüm, Shu Sülâlesi hakkında 15 bölüm, Wu Sülâlesi hakkında 20 bölüm yer alıp, her bir sülâle tarihinin, yabancı bölümlerinde orta asya tarihi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. (Chung hua shu chü, 1959, Pekin)

5. Chin Shu (Chin Sülâlesi Tarihi) Çin'in T'ang Sülâlesinin (618-960) imparatoru T'ai-tsong (609-649) ve yirmiye yakın tarihçi ve edebiyatçının ortak çalışmasıyla yazılmıştır. 265-420 yıllarını kapsayan bu eser toplam 130 bölüm olup, 97'nci bölümdeki Batı Jung'lar tezkeresinde, Doğu Türkistan'da bulunan Karaşehir Devleti, Kuçar Devleti, Özbekistan'da bulunan Fergane Devleti ve Semarkent Devleti hakkında bilgiler yer almaktadır. Hatta Roma İmparatorluğu ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Aynı bölümün Kuzey Ti'ler bölümünde, Hun İmparatorluğu battıktan sonra Çin'de bulunan küçük Hun devletlerini tanıtan bilgiler de yer almaktadır. Ayrıca, Tunguz soyundan gelen kuzeyliler hakkında çok geniş bilgiler de verilmiştir. (Chung hua shu chü, 1974, Pekin)

6. Sung Shu (Sung Sülâlesi Tarihi, 420-479) Çin tarihçisi Shen-Yüeh (441-513) tarafından yazılmıştır. Bu eser 100 bölüm olup, 94-95'nci bölümünde kuzeydeki Toba'lar, Hsien-P'iler ve Tu-yu-hunglar, batıdaki Hu'lar (Hunlar) ve Ti'ler hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. Bu sülâle Çin'in güneyinde kaldığı için, kuzey ve batıdaki devlet ve kavimler ile ilgili bilgiler çok ayrıntılı yazılmamıştır. (Chung hua shu chü, 1974, Pekin)

7. Nan Ch'i Shu ("Güney Ch'i Sülâlesi. 475-502 tarihi") Çin'in Güney Ch'i Sülâlesinin hane-dan soyundan olan Hsiao-tzu-hsien tarafından ya-

zılmıştır. Bu eser toplam 59 bölüm olup, 57'nci bölümünde Hun soyundan olan Toba'lar hakkında bilgi bulunmaktadır. (Chung hua shu chü, 1972, Pekin)

8. Liang Shu (Liang Sülâlesi Tarihi 512-556) Çin'in T'ang Sülâlesinin tarihçisi Lin-hu Te-fen tarafından yazılmıştır. Bu eser toplam 56 bölüm olup 54'üncü bölümü "Yabancılar bölümü" olup, Türkistan'da bulunan birçok devlet ve topluluklara yer verilmiştir. Yalnız, bilgiler ayrıntılı yazılmamıştır. (Chung hua shu chü, 1973, Pekin)

9. Ch'en-Shu (Ch'en Sülâlesi Tarihi, 557-588) Çin'in T'ang dönemindeki ünlü tarihçisi Yao-si-lian tarafından yazılmıştır. Bu eser 36 bölüm olup, Türklerle ilgili kaynak pek yoktur. (Chung hua shu chü, 1972, Pekin)

10. Pei Ch'i Shu (Kuzey Ch'i Sülâlesi Tarihi 550-577) Çin'in T'ang dönemindeki tarihçi Li-pe-i-yao tarafından hazırlanmıştır. Bu eser 50 bölüm olup Türklerle ilgili kaynaklar çok azdır. Yalnız, Kuzey Hsien-P'i soyundan gelen hanedan tarafından kurulan bu sülâlenin imparator tezkeresinde, Gök Türklerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. (Chung hua shu chü, 1972, Pekin).

11. Wei Shu (Wei Sülâlesi Tarihi, 386-549) Çin'in tarihçisi Wei Shou (506-572) tarafından yazılmıştır. To-ba kavmi tarafından kurulan, tarihte "Kuzey Wei Sülâlesi" denilen devletin tarihini içeren bu eserin tamamı 130 bölüm olup, Türkistan'da bulunan hemen hemen tüm Türk kavimlerini kaydetmiştir. 99'uncu bölümde Çin'in kuzeyinde bulunan kavimlere, 101'inci bölümde Çin'in kuzeybatısında bulunan kavimlere, 102-103. bölüm Türkistan bölgesi hatta ortadoğu ve önasya'da bulunan toplumlara yer verilmiştir. (Chung hua shu chü, 1974, Pekin)

12. Chou Shu Chou Sülâlesi Tarihi, 557-581), Çin'in T'ang dönemindeki tarihçisi Lin-hu te-fen tarafından yazılmıştır. Çinin Kuzey kavmi olan Hsien-P'ililer tarafından kurulan bu sülâle hakkında yazılan eserin hepsi 50 bölüm olup 50'nci bölümünde Göktürk, Turfan, Piçan, Karaşehir, Kuçar, Hoten, Avar, Soğut, Arap ve Fars gibi devlet ve toplumlara yer verilmiştir. (Chung hua shu chü, 1971, Pekin)

13. Sui Shu (Sui Sülâlesi Tarihi, 589-618) Çin'in T'ang Sülâlesinin tarihçisi Wei Chen tarafından yazılmıştır. Bu eserin hepsi 85 bölüm olup, 83'üncü bölümünde Türkistan'da bulunan tüm kavimler ve toplumlar, 84. bölümünde Göktürk, Batı Göktürk, Tölis, Kitay, Tatar gibi kavim ve toplumlara yer vermiştir. (Chung hua shu chü, 1973, Pekin)

14. Pei Shi (Kuzey Devletler Tarihi, 386-581)

Çin'in T'ang dönemindeki tarihçisi Li-yen-Shou tarafından hazırlanmıştır. Kuzey Wei Sülâlesi (386-534), Doğu Wei Sülâlesi (534-550), Batı Wei Sülâlesi (535-556), Kuzey Ch'i Sülâlesi (550-577) ve Kuzey Chou sülâlesi (557-581) tarihlerini içeren bu eserin hepsi 100 bölüm olup, 97'inci bölümünde Türkistan ve Ortadoğudaki devlet ve toplumlara, 98'inci bölümünde Juan-juanlar ve Kao-Ch'e (yüksek arabalılar) lara, 99'uncu bölümünde Gök Türk ve Töles'lere yer verilmiştir. (Chung hua shu chü, 1974, Pekin)

15. T'ang Shu (T'ang Sülâlesi Tarihi, 618-907) Çin'in Chin dönemindeki (936-946) tarihçisi Liu-hsün tarafından hazırlanmıştır. Bazı kimselerce Chiu T'ang Shu (eski T'ang sülâlesi Tarihi) de denilen eserin, hepsi 200 bölüm olup, 194'üncü bölümünde Gök Türklerle, 195'inci bölümünde Uygurlara, 198. bölümünde Türkistan'a, 199. bölümünde ise Töles ve Tatar gibi devlet ve toplumlara yer verilmiştir. (Chung hua shu chü, 1975, Pekin)

16. Hsin T'ang Shu (Yeni T'ang Sülâlesi Tarihi) Çin'in Sung dönemindeki (960-1279) tarihçisi o-yan hsiu tarafından hazırlanmıştır. Bu eserin hepsi 225 bölüm olup T'ang Shu'ya göre daha detaylı bilgiler verilmektedir. 215'inci bölümünde Göktürklerle 217'inci bölümünde Uygurlara, 218'inci bölümünde Sha-t'ou Türklerle, 219'uncu bölümünde Kita ve Tatarlara, 221'inci bölümünde Türkistan ve Ortadoğu'daki devlet ve toplumlara yer verilmiştir. Chiu T'ang-shu ile Hsin T'ang-shu adlı iki eserden Chavannes, Parker, Hyacinth ve Biçurin gibi tarihçiler istifade etmişlerdir. Bu eserlerin tam tercümesi hâlâ yapılamamıştır. (Chung hua shu chü, 1975, Pekin)

17. Wu Tai Shih (Beş Sülâleler Tarihi, 907-960) Çin'in Sung dönemindeki tarihçisi Hsue chen chü tarafından hazırlanmıştır. Bu eser, Liang sülâlesi (907-923), T'ang sülâlesi (923-936, Sha t'ou Türkler tarafından kurulmuştur.), Chin sülâlesi (936-946, Sha-t'ou Türkler), Han sülâlesi (947-950, Sha t'ou Türkler) ve Chou sülâlesi (951-960) gibi devletlerin tarihlerini incelemektedir. Bu eserin hepsi 150 bölüm olup, en son bölümünde "yabancılar bölümü" bulunurken, Kitay, Uygur, Hoten gibi devlet ve toplumlara yer vermektedir. (Chung hua shu chü, 1976, Pekin)

18. Hsin-Wu-Tai-Shih (Yeni Beş Sülâleler Tarihi) Çin'in Sung dönemindeki tarihçisi o-yang hsiu tarafından hazırlanmıştır. Yukarıda bahsedilen Wu-tai-Shih adlı kitapta eksik yazılması ve karışık olması nedeniyle, söz konusu beş sülâlenin tarihi tekrar yazılmıştır. Bu eser yukarıdaki eser ile aynı tarzda olup hepsi 74 bölümdür. 72'nci bölümde özellikle Kitaylara yer verilmiştir. (Chung hua shu

chü, 1974, Pekin)

19. Sung Shih (Sung Sülâlesi Tarihi, 960-1279) Çin'in Yuan Sülâlesinin (1206-1368, Moğollar tarafından kurulan sülâlenin) tarihçisi Tokto tarafından hazırlanmıştır. Bu eserin hepsi 496 bölüm olup, 490'uncu bölümünde Hint, Hoten, Turfan, Uygur, Arap, Kuçar, Sha-Chou ve Roma gibi devletler ile toplumlar yer almaktadır. (Chung hua shu chü, 1977, Pekin)

20. Liao Shih (Liao sülâlesi tarihi, 947-1211) Çin'in Yuan sülâlesinin tarihçisi Tokto tarafından hazırlanmıştır. Kitay soyundan kurulan Liao sülâlesi tarihi adlı eserinin hepsi 116 bölüm olup, imparatorlar tezkeresinde Türklerle ilgili çok az belgeler bulunmaktadır. Bu sülâlenin hanedanlığı Kitay ve Uygurlar tarafından oluşturulduğu için Türk tarihçilerini ilgilendirmektedir. (Chung hua shu chü, 1974, Pekin)

21. Chin Shih (Chin Sülâlesi Tarihi, 1115-1234) Çin'in Yuan sülâlesinin tarihçisi Tokto tarafından hazırlanmıştır. Chin sülâlesi, Tongus soyundan olan Chin'liler tarafından kurulmuştur. Bu eserin hepsi 135 bölüm olup, son bölümü olan "yabancılar bölümünde", Türklerle ilgili pek az bilgi bulunmaktadır. (Chung hua shu chü, 1975, Pekin)

22. Yuan Shih (yuan sülâlesi tarihi, 1271-1368) Çin'in Ming dönemindeki (1368-1661) tarihçi Sung-Lian tarafından hazırlanmıştır. Moğollar tarafından kurulan bu sülâlenin tarihini içeren Yuan Shih adlı eser, toplam 210 bölüm olup, Cengiz Han tezkeresi ile bazı şahıslar tezkeresinin dışında, Türklerle ilgili bilgiler azdır. (Chung hua shu chü, 1976, Pekin)

23. Hsin Yuan Shih (Yeni Yuan Sülâlesi Tarihi), Çin'in Ch'in sülâlesinin (1636-1911) tarihçisi K'e Shoumin tarafından hazırlanmıştır. Yazar, Yüan-Shih adlı eseri yeterli bulmadığı için, daha çok kaynaklara dayanarak 250 bölüm haline getirmiştir. Son 9'uncu bölümünde, Türkistan, Ortadoğu, Önyasya ve Doğu Avrupa'da bulunan devlet ve toplumlara yer vermektedir.

Yüan-Shih ile Hsin-Yüan-Shih adlı iki eserin Cengiz Han ve Türkistan ile ilgili bölümlerini, H.A. Von Gabalenz 1877'de Almanca'ya, G.De Harles 1877'de Fransızca'ya, Hyacinth-Biçurin Rusça'ya, tercüme etmişlerdir. (Chung hua shu chü, 1976, Pekin)

24. Ming Shih (Ming Sülâlesi Tarihi, 1368-1661) Çin'in Ch'ing sülâlesinin tarihçisi Chang-t'ing-yü tarafından hazırlanmıştır. Bu eser toplam 332 bölüm olup, 329'uncu bölümünde Komul, Turfanla ilgili bilgilere 332'nci bölümünde Türkistan ve Ortadoğudaki devlet ve toplumlarla il-

gili bilgilere yer vermektedir. (Chung hua shu chü, 1976, Pekin)

Türk Tarihi ve Kültürü ile ilgili Çince kaynaklar yukarıda söz ettiğimiz gibi "24 Sülâle Tarihi" diye bilinen resmî tarih kitaplarından oluşurken, ayrıca her sülâle döneminde ya da bir sonraki sülâle döneminde bazı tarihçiler tarafından yazılan "Tóng-Tian" (Genel Tarih), "Wen-hgian **Tóng-Kao**" (Eski Kaynaklar hakkındaki genel incelemeler), "Táng-hui-yau" (Táng Dönemindeki önemli Tarihler) ve "Tau-chi-Tùng-chian" (Eski Sülâlelerin Umumi Tarihi) gibi tarih kitapları da bulunmaktadır. Bu kitaplar kaynak itibarıyla "24 Sülâle Tarihi"nde bulunmayan bazı değerli bilgileri bulundururken, mukayeseli çalışma için vazgeçilemeyecek eserlerdir. Bu kitaplar şunlardan oluşmaktadır.

1. Tu-yo'nun yazdığı **Tóng-tian** (Genel Tarih) adlı eser, Çin'in Táng dönemindeki veziri Tu-yo tarafından yazılmıştır. Yazarın hayatı boyunca hazırladığı bu eser, sarı İmparator'dan başlayarak, Táng sülalesinin Tái-tzung İmparatoruna kadar (779), Çin'in hukuk, asker düzeni, tarih, coğrafya, töre, ekonomisini anlatan değerli bir eserdir. Bu eser toplam 200 bölüm olup, 191-200'üncü bölümlerinde Táng dönemine kadar bütün Türk kavimleri ve devletlerini kaydetmiştir. Bu eserde yukardaki resmî kaynaklarda verilmeyen bazı önemli belgeler bulunmaktadır. Bu nedenle, yukarıdaki eserlerle karşılaştırarak incelenmesi daha doğrudur.

2. Ma tuanlin'in yazdığı **Wenhsien t'ung K'ao** adlı eser, (Eski Kaynaklar hakkındaki genel incelemeler) Çin'in Yuan sülalesinin tarihçisi, Ma tuan-lin (1228-1322) tarafından yazılmıştır. Bu eser yukardaki T'ung tian ile aynı tarzda yazılmıştır. Fakat bunun üzerinde daha geniş bilgiler yer almaktadır. Bu eser toplam 348 bölüm olup, Sung dönemine kadar (960-1279) bulunan tüm Türk toplumları hakkındaki belgeler 336-348'inci bölümlerinde yer almaktadır.

3. Wang p'u'nun yazdığı **T'ang hui yao** (T'ang dönemindeki önemli tarihleri) adlı eser Çin'in T'ang dönemindeki tarihçisi Wang-p'u (919-981) tarafından yazılmıştır. Bu eser toplam 100 bölüm olup, 94-100'üncü bölümlerinde, T'ang dönemindeki (618-906) tüm Türk toplumlarına yer verilmiştir. Yazar T'ang döneminde yaşayıp o dönemindeki tarihi yazdığı için, yukardaki resmî tarihlerde bulunmayan önemli belgeler bulunmaktadır.

4. Ssu-ma Kuang'ın yazdığı Tz'u chi t'ung chian" (Eski Sülâlelerin umumi tarihi) adlı eser Çin'in Sung sülalesinin tarihçisi Ssu-ma Kuang (1019-1086) tarafından yazılmıştır. Bu eser M.Ö. 403 yılından 959 yılına kadar, Çin'in en büyük kro-

nolojik eseridir. Yazar, birçok soru bulunan kaynakları ve sülâlelerin tarih eserlerini birleştirerek bu eseri yazmış ve tarihteki tüm olayların, senesi ve ayları ile bulunmasını kolaylaştırmıştır. Türklerle ilgili bilgiler, bu eserin kronolojisinde bulunmaktadır. Bu çalışmamızda yararlandığımız "24 Sülâle Tarihi" yukarıda da belirttiğimiz gibi 1960-76 yıllarında Chung hua shuchu, Pekin edisyonundan yararlanılmıştır. Diğer yararlandığımız eserler kaynakçada verilmiştir. □

KAYNAKLAR

¹ BARTHOLD W. *Orta Asya'nın Kısa Tarihi, Xin-jiang Halk neşriyatı (Rusça'dan Çince'ye tercüme eden: Keng-shu-min) Urumçi, 1980.*

² CHAWENNES E. *Documents sur les Tou-kiue (Turkes) Occidentau (Batı Göktürklerin Tarihi Meter-yalleri) Paris. 1990.*

³ DUBS, H.H. *The History of the Former Han Dynasty by Pan Ku (Pan-ku'nun yazdığı "Han Sülâlesi" Tarihi), 3 vols, Baltmore. 1938-55*

⁴ EBERHARD, W. *Çin Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara. 1945.*

⁵ HAMBİS, L. *Le Chapitre CVII'de Youan Chen (Yuan Sülâlesi Tarihi. 107. Bölüm), Leiden. 1945.*

⁶ HAMBİS, L. *Le Chapitre CVIII'de Youan che (Yuan Sülâlesi Tarihi. 108. Bölüm) Leiden.1954.*

⁷ HIRTH, F. *The story of chang-kien, China's Pioneer in Western Asia (Chang-chian'in hatırası) journal of the American Oriental society. 1917.*

⁸ MILLER, R.A. *Accounts of the Western Nations in the history of the Northern Chou dynasty (Kuzey Chon Sülâlesi Tarihinde yer alan batıdaki çeşitli milletler hakkında araştırmalar) Berkeley, Calif. 1959.*

⁹ Pan-ku. *Han-shu (Han Sülâlesi Tarihi), (Türkler ve Orta Asya Tarihine dair belgelerin Uygur Türkçesine Tercümesi), Xin-jiang Halk Neşriyatı, Urumçi, 1993.*

¹⁰ TOGAN, Z.V. *Tarihte Usul, Enderun Kitabevi, İstanbul 1985.*

¹¹ TSI-MA-CHIAN. *Shih-chih (Tarihî Hatıralar), (Türkler ve Orta Asya Tarihine dair belgelerin Uygur Türkçesine tercümesi), Xin-jiang Halk Neşriyatı, Urumçi.*

¹² YÜY-TIAN-HENG. *Batı Bölgeleri (Türkistan)nin Medeniyeti Tarihi, (Japonca'dan Uygur Türkçesine aktaran: İslamcan-ŞİRİF) Xin-jiang Halk Neşriyatı. Urumçi. 1985.*

OSMANLI BELGELERİNİN DİLİNİN KRİTİĞİ

*Mübahat S. Kütükoğlu;
Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik),
Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı
(Kubbealtı Neşriyatı), İstanbul, 1994,
s. XXXIII + 605 sh. 1.200.000 Lira.*

Sayın Mübahat Kütükoğlu'nun eserinin 372 sayfası metin, 373- 415 arası bibliyografya ve index'e aittir. sh.417-605 arasında fotokopiler yer almaktadır. Bu kısımda çok değerli Osmanlı belgeleri yer almıştır.

Sayın Mübahat S.Kütükoğlu'nun bu eseri Osmanlı belgeleri üzerinde çalışacaklara ışık tutacak önemli ön bilgileri veren bir kaynak ve bir baş yapıttır. Belgelerin özellikleri, yazılış şekilleri, hitaplar, başlayış ve bitişleri, değerleri çok iyi şekilde tanıtılmıştır. Eserin ciddi bir çalışmanın ürünü olduğu açıkça göze çarpmaktadır. Ancak, her ilk yazılan baş yapıtta olduğu gibi önder olması yanında bazı eksikliklerin olduğu da göze çarpmaktadır. Bunu da olağan karşılamak gerekir. Ben bunları burada belirtmeyi yalnızca ilmi bir katkı olması bakımından yararlı görmekteyim.

Eserde adalet-nameler söz konusu edilmemiştir. Oysa, adaletnamelerin belgeler arasındaki büyük önemi açıktır. Bunların eserde yer almayışının nedeni araştıracının merkezdeki arşivlere ağırlık vermesi, kadı sicillerine inmemesinden kaynaklanmış olabilir.

XVII'inci ve XVIII'inci yüzyıllarda devlet yönetimi Anadolu'nun sancaklarından, kazalarından köylerine kadar olan yerlerde kuvvetini ve etkisini kaybetmiş olduğundan paşaların, ayanların, kadıların ve diğer görevlilerin yaptıkları zulümler, soygunlar sonucu İstanbul'a sürekli olarak şikâyetler yağmaktaydı. Bu durum karşısında elinde yeterli kuvveti bulunduramayan, Anadolu'da ve Rumeli'de iyice kuvvetlenmiş paşaların, yerli hanedanları onlara bağımlı kalmak zorunda bulunan kadıların ve diğer görevlileri cezalandırmak amacı güden devlet için bunu gerçekleştirmek pek de kolay olmadığından "adalet-fermanları! adalet-nameler" ve bu anlamda hatt-ı hümayunlar çıkarmak daha kolay gelmekteydi. Böylece memurların gözleri korkutulacak, yolsuzluklar önlenecek, huzur sağlanacaktı. Bu tip yazılarda "adalet emri", "adalet için sadır olan hatt-ı hümayun sureti", "adalet fermanının sureti" "Adalet fermanı", "Adalet için sadır olan emri hümayundur", "adaleti mutazammın emri alışıdır", "adalet-i mutazzamın emri alidir", "sureti ada-

Prof.Dr. Yücel ÖZKAYA

Hacettepe Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

let-name-i hümayun" gibi ibareler göze çarpar. Bazı adalet fermanlarının üzerinde padişahın hatt-ı hümayunları da görülür. Sicil defterine geçirilirken bunların hatt-ı hümayun sureti olduğuna değinilmektedir: Sultan Selim Efendimizden adalet için sadır olan hatt-ı hümayun suretidir, "Mucebinde amel oluna sure-i hatt-ı hümayundur", "Mefhum-u emr-i hümayunuma ale'd-devam ri'ayet ve hilafından hazer ve mücanebet oluna" gibi ibareler mevcuttur.

Ayrıca, beylerbeyleri de adalet fermanlarının uygulanması ve memlekette huzur ve sükunun sağlanması için "adalet buyruldu" yayımlamaktadırlar: Kütahya Valisinin adalet buyruldu v.b.

Adalet-nameler hakkında geniş bilgiler şu etütlerde yer almaktadır. Halil İnalıcık; Adalet nameler Ankara 1967, **Türk Tarih Belgeler Dergisi** c.II sayı 3-4. bu 1637 tarihine kadar olan belgeleri ihtiva etmektedir. XVIII'inci yüzyıl için bak: Yücel Özkaya; XVIII'inci Yüzyılda Çıkarılan Adalet-namelere Göre Türkiye'nin Durumu, Ankara,1974, **Bellekten**, 151,sh.445- 491.

Eserin 37-47'nci sayfaları arasındaki kalem, kalemtraş, 47- 50 arasında diğer malzemeler başlığı ile hokka, Likas, makas, kozak, balmumu anlatılmıştır. Bence bunların belgelerin dili ile doğrudan doğruya ilgisi yoktur ve bunları koymak gereksizdir.

Eserin sh.172-183 arası V.başlığı altında hatt-ı hümayunlara ayrılmıştır. Hatt-ı hümayunlar I'nci Mahmut'tan itibaren örnekler verilerek çok iyi işlenmiştir diyebiliriz. Üstelik kitabın sonunda hatt-ı hümayunlar ile ilgili örneklerin yer alması da yerinde olmuştur. Ancak, belirtildiği üzere beyaz üzerine hatt-ı hümayunlar yalnızca vezir-i azama yazılmamaktadır. Bak eserde sh.175-176'da bunların yalnızca vezir-i azama yazıldığı öne sürülür. sh.178'de de telhis, takrir, arzların üzerine ya da yanlarına "benim vezirim" veya "kaimmakam paşa" elkabının kullanıldığı açıklanır. Oysa, sadrazam savaşa gittiği zamanlar İstanbul'daki vekili olan kaimmakama padişah "kaimmakam paşa " elkabı ile beyaz üzerine hatt-ı hümayun yazmaktadır (Bak. Yücel Özkaya; **III. Selim'in İmparatorluk Hakkındaki Bazı hatt-ı Hümayunları**, Ankara, 1990, OTAM, c.1, 2, Fotokopi: 2,3,7,10,11).

Eserin dördüncü bölümünün 1'inci kısmı "buyruldu" ya (sh.197- 206) ayrılmıştır. Burada buyrul-

dudaki gelişme buyrulduların cinsleri, özellikleri, taşradaki çeşitli kişilere, merkezden arz ve telhis üzerine yazılan buyruldu konu edilmektedir. Bu kısımda buyruldu ile ilgili fotokopilerin yer alması da yerinde olmuştur. Ancak, taşrada verilen buyruldulara gerekli önem verilmemiştir. Sh.206'da taşrada buyrulduunun yalnızca beylerbeyi tarafından verildiğini ifade etmek yeterli değildir: "Beylerbeyiler, sadece vazifeli oldukları yerde değil, buralara gidip gelirken yol üzerinde kadı bulunmayan yerlerde kanun üzere buyruldu verilerdi"

Beylerbeylerinin sancakbeylerinin görevleri altındaki kadı, naif, mütesellim, yeniçeri serdarı, voyvodalara eşkiya tedibi, asker tertibi, hazinenin korunması, vergi konularında buyruldu yazdığı doğrudur. Ancak, buyruldu yalnızca bunlar tarafından yazılmaktadır. Vali kaymakamları, muhassıllar, sancak beyleri, mütesellimler de buyruldu yazmaktadır. Mütesellimler hiç şüphesiz beylerbeyi ya da sancakbeyi mevkiindeki muhassıllar, voyvodalar, vali kaymakamları da buyruldu düzenlemektedir. Sancakbeyleri yalnızca mütesellim atanması için değil ayan atanması için de buyruldu yazarlardı. Mütesellim atanan kişinin de kendisinin mütesellim olduğun bildirmek için kadılara, niplere mütesellim buyruldu gönderdiğini bilmekteyiz.

Genellikle XVIII'inci yüzyılda sancağa gelemeyen mutasarrıf sancakta bulunan kadı, naip, zabıt, iş erleri ve " vücut-u ahali" ye hitaben buyruldu yayımlayarak kendisinin sancağın mutasarrıfı olduğunu görevi sebebiyle sancağa gelemediğini, yerine ismini belirlediği kişiyi mütesellim tayin ettiğini belirterek, emirlere uyulmasını, sancak işlerinin aksatılmamasını istemekte idi.

Eserde,taşrada yazılan buyrulduların hitap şekillerinden bahsedilmektedir. Ama belki kadı sicilleri taranmadığı için XVIII'inci yüzyıl ile ilgili hitap şekilleri yoktur. Bu dönemde buyruldu genelikle kadıya hitap etmektedir. Kadıya hitap ediyorsa "Şerayi-i şî'ar" diye başlayıp "inha olunur ki" diye sürerdi. Mütesellime hitap ediyorsâ "İftiharü'l-emacid ve'l-ekârim", ya da "Kıdvetü'l-emâced ve'l âyân hacegân-ı divân-ı hümayûnumdan"

Mütesellim olan kişi mutasarrıf tayinini bir buyruldu ile kazalara bildirmektedir. Mutasarrıfların bazı buyruldularında halkın rahatının sağlanması için uyarılar yaptıklarını görmekteyiz: 15 Şubat 1836'da Kalecik'te bazı kişilerin görevlerinin dışında hare-

kette bulunarak halkın huzurunu bozacak sözler sarfetmelerinin önlenmesi için Kalecik Naibine yazıldığı buyruldu. Buyruhduların çok değişik konularda yazıldığını görmekteyiz: Örneğin jurnal defterlerinin gönderilmesi Türkmenlerin ve Kürtlerin karışıklıklarına son verilmesi, yağmur azlığı nedeni ile kıtlık olduğundan zahirenin başka yere nakli, göç edenlerin eski yerlerine döndürülmesi, murur-ubur hususlarına uyulması, tezkeresiz kimsenin başka bir yere gitmemesi, derbentlerin tamiri, menzil-hanelerin düzeni, vergi dağıtımı, ölen reayanın avratlarının satılmaması vb. Bunlarla ilgili geniş örnek edinmek için şu çalışmalara bakılabilir: Ahmet Kankal; Kalecik'in 1 Numaralı Şeriyye Sicili, Yüksek Lisans Tezi (DTCF), Fahrettin Tızlak; 398 Numaralı Harput Şeriyye Sicili (1230-1255), Yüksek Lisans Tezi, "Fırat Üniversitesi", Çağatay Uluçay: 18 ve 19'uncu Yüzyıllarda Saruhanda Eşkiyalık ve Halk Hareketleri, İstanbul 1955. Yücel Özkaya; Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık, Ankara 1976 Hamiyet Sezen; III.Selim Zamanında Kayseri, Yüksek Lisans Tezi (DTCF) v.b.

Eserin 335-339'uncu sayfaları arasında layihalar işlenmiştir sh.336'da layihaların C bendinde "Görüş Bildiren Layihalar" iki cümle ile açıklanmıştır; "Bu gruba giren layihalar, ilgili ve söz sahibi bir vazifelinin, herhangi bir mesele hakkındaki görüşlerini bildirmek üzere kaleme aldığı raporlardır" denilmiş, 1856'da "Reşid Paşa tarafından kaleme alınıp mabeyn-i hümayûna sunulan layiha buna örnek olarak verilebilir" tarzında bilgi verilmiş ve kaynak olarak da Tezakir gösterilmiştir. Gerçi islahat layihaları buna örnek gösterilebilir: Enver Ziya Karal'ın III'üncü Selim'in Hatt-ı Hümayûnlarında ve Tarih Vesikaları Dergisi ile Ahmet Cevdet'in Tarih-i

Cevdet'in 6.ncı cildinde bunlar mevcuttur. Ama layihalar hep bu şekilde sunulmamıştır. Layiha verenerler muhakkak "ilgili ve söz sahibi bir vazifeli" değildir. Birinci Meşrutiyet döneminde hazırlanan layihaların hepsi (Meşrutiyetin lehinde ve aleyhinde) görevliler tarafından verilmemiştir. Bak: Özkaya Yücel: Birinci Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Hakkında Ortaya Atılan Görüşler ve Parlamento Usulü Hakkında Bir Layiha, Ankara 1987, **Cumhuriyetin 60.Yıldönümü Armağanı** (DTCF) Ayrıca Yıldız Arşivinde bizim bu düşüncemizi doğrulayan pek çok belge bulunmaktadır.

Sayın Mübahat S. Kütükoğlu bu çalışmasıyla Osmanlı belgeleri hakkında (hatt-ı hümayûn, ferman, berat, name-i hümayûn, ahid-name-i hümayûn, irad-ı seniyye, buyruldu, telhis, takrir, mektub, tahrirat, tezkere, kaime, temessük, tahvil, senet, ilmühaber, müzekkire, dilekçe, mahzar, arıza, mazbata, layiha, fetva, ilam, hüccet, vakfiye) Başbakanlık ve Topkapı Sarayı Arşivindeki çalışmalarının birikiminden yararlanarak ve çalışmalarını daha da genişleterek titiz bir çalışma sonunda bir baş yapıt ortaya koymuştur. Gerçi bu konularda daha Tayyip Gökbilgin, Muharrem Ergin, Yılmaz Kurt ve diğer araştırmacıların çalışmaları da mevcuttur. Ama, bu eser çok geniş olarak yazılmış ve bilinenlerin üzerine yeni bilinmeyen pek çok hususu da ortaya koymuştur. Kitabın sonunda belge fotokopilerinin yer alması çok yerinde olmuştur. Arşiv belgelerinin dışında eski ve yeni literatürün değerlendirilmesi ile eser zenginleşmiştir. Kitabın baskısı da iyi yapılmıştır. Tarih ile uğraşan ve hatta tarihle uğraşmayı, tarihe ilgi duyan herkesin faydalanabileceği bir kitap olan "**Osmanlı Belgeleri 'nin Dili (Diplomatik)**"in yayınlanması ile ilim alemindeki bir eksiklik giderilmiştir. 📖

**"Bu memleket tarihte Türktü, bu gün
Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır".**

M. Kemal ATATÜRK

"KUR'AN, TÜRK LÜK ve İSLÂMİYET"

*Tama Karayovof Efendi,
Kur'an, Türklük ve İslâmiyet,
Mütercim: Mehmet CELAL, Çiftçi Bilgisi Matb.
1 Temmuz 1921, 29 sayfa.*

Türk-Bulgar ilişkilerini genel olarak Bulgaristan'daki Türk azınlığı meselesi belirlemektedir. Türkiye'de Bulgaristan konusunda çalışanlar genellikle Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılan baskı ve zulümler, Bulgaristan'ın bağımsızlık için Osmanlıya karşı vermiş olduğu mücadele çerçevesi üzerinde durmuşlardır. Ağırlıklı olarak da Bulgaristan'ın komünist idareye geçişinden sonra Türk azınlığa yaptığı baskılara ve tabiatıyla göçmen meselesi ile ilgilenmişlerdir.

Millî Mücadele döneminde Türk-Bulgar ilişkileri ise çok az incelenmiştir. Bu dönemde ilişkilerin kopuk olmasına rağmen gayri resmî ilişkilerin devam ettiği bilinmektedir. Bu dönemde Bulgar aydınları (Dimitri Achoof,¹ M. Peyef,² General Markof ve Toma Karayovof) yeni Türk Devleti ile iyi ilişkilerin kurulması konusunda bir takım faaliyetler göstermişlerdir.

Örneğin General Markof, Bulgaristan'da muhtelif yer ve tarihlerde verdiği konferanslarda Türkiye ve İslâm hakkında övücü konuşmalar yaparak Türk-Bulgar ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiğini Bulgar kamuoyuna anlatmıştır. Yine Bulgar diplomatı Toma Karayovof da, Türk-Bulgar ilişkilerinin geliştirilmesi hususunda çaba sarfetmiştir. Toma Karayovof,³ 18 Haziran 1921'de Sofya Dar-ül Fünun Hukuk Şubesi salonunda "Kuran, Türklük ve İslâmiyet" adlı konferansında İslâmiyeti genel olarak değerlendirdikten sonra halifelik üzerinde durmaktadır. Yine konferansında yeni Türkiye Devleti ve M.Kemal hakkında övücü sözler sarfederek, Türk Bulgar ilişkilerinin geliştirilmesi üzerinde durmuştur. Bu konferansın metni, Bulgaristan Meclisinde milletvekilliği yapmış olan Mehmet Celal tarafından dönemin Türkçesine çevrilerek kitapçık halinde 1 Temmuz 1921'de Çiftçi Bilgisi Matbaasında bastırılmıştır.

Türk-Bulgar ilişkilerinin bahar dönemini yaşadığı bu günlerde, bu kitapçığın tanıtımını yaparak, bu ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunursak ken-

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI

*Muğla Üniv., Fen.Edb.Fak.
Tarih Bölümü Öğr. Üyesi*

dimizi mutlu addedeceğiz.

Bulgaristan Rical-i sabika-ı Siyasiyesinden Toma Karayovof Efendi, **Kuran, Türklük ve İslâmiyet**, Mütercimi, Sofya, Çiftci Bilgisi Matbaası, 29 sayfa Osmanlıca, 16x23 ebatlarında.

Kitaptan özet bilgiler:

Karayovof, konferansın başında Kuran ve Müslümanlık hakkında hiç bir taasuba kapılmadan bilgiler vererek, dünyanın üç kıtasına yayılmış olan 300 milyon müslümanın birbirine sıkıca bağlı olduğunu, sömürgeci devletlerin korkulu rüyası haline geldiğini söylemektedir. Sömürgeci devletlerin, Osmanlı aleyhine diğer müslümanları kışkırtmasına rağmen bu kişilerin halifeye bağlılığını kaybetmediğini ve çeşitli teşebbüslerle bağlılıklarını halifeye bildirdiklerini belirtmektedir.

Panislamizmin büyük bir politika olduğunu bahsederek konuşmacı, Türkiye'nin bu politikanın temsilcisi olduğunu bunun da Bulgaristan'ın nazarı değil, aynı zamanda büyük ve amelî dayanağı olacağını belirtmektedir. Daha sonra Panislâmizm nedir? sorusunu sorarak İslâm hakimiyetinden bahsetmektedir. Dünyanın dörtte birine yayılan İslâmiyetin, konuşmacı, İslâmın genel hükümlerinin değişmesine rağmen, ahlâk ve itikat kurallarının değişikliğe uğramadığını söylemektedir.

Halifeliğin Osmanlı'ya geçişi özerinde duran konuşmacı, özellikle Yavuz Sultan Selim'i överek, Yavuz'un şu sözünü üzerine basarak söylemektedir. "Biz bu savaşları boş yere yapmadık. Atlarımızı boşuna koşturmuyoruz. İslâm birliği ve sonraki amacımız, yükselmemiz esastır."

Panislâmizmin, bu gün hâla geçerliliğini sür-

dürdüğünü ve bundan Avrupa'nın korktuğunu savunan konuşmacı, Ortadoğu ayaklanmalarının bunun bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Zamanla bu ayaklanmaların zayıflamasına rağmen panislâmizmin canlılığını koruduğunu ve halifeliğin Türklerin elinde olduğunu söyleyerek Türkiye'nin ilerde tekrar güçlü bir devlet olarak ortaya çıkabileceğini savunmaktadır.

Müslümanların, Avrupa'nın tekeline karşı birlik olmalarının en büyük gayelerinden biri olduğunu belirten konuşmacı, 19'uncu yüzyıl panislâmizmi üzerinde durarak yeni Türkiye Devleti'nin bunu kullanabileceği konusunda fikirler ileri sürmektedir.

Ancak İttihat ve Terakki'nin, uyguladığı milliyetçilik politikasının müslümanları, küstürdüğünü savunmaktadır. Son zamanlarda ise İttihat ve Terakki'nin İslâmcı politika güttüğünü, bunun da Afrika kıtasında olumlu sonuçlarını aldığını belirtmektedir.

Yine Balkan Savaşları sırasında panislâmizmin etkilerinin görüldüğünü ifa-

de etmektedir. Nitekim Balkan devletleri, savaşa girdiklerinde Avrupa devletlerinin, kendilerini destekleyeceğini ummuşlardır. Ancak umduklarını bulamamışlardır.

Osmanlı Devletinin, I'inci Dünya savaşından sonra hakimiyeti elinden alınıp, İngiliz kontrolüne geçince, İslâm dünyası, harekete geçerek mücadele etmiştir.

İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasından sonra Ankara'da M. Kemal ve arkadaşları, teşkilâtilenerek İslâm dünyasının tekrar kurtarılmasına çalışmışlardır. Bunun yanında, Rus ihtilalinden ve Bulgarların yenilmesinden önce Türk ordusunun doğuda sağlam bir kuvvet oluşturduğunu söylemektedir. Ruslar, ihtilalden sonra Kars ve Ardahan

Yeni Türk Hükümeti hayatını, millet esasına göre tesis etmek istediğini, arap ve diğer müslümanların, geleceklerini kendilerinin tayin etmesi yönünde bir politika çizmektedir. Bunun da Türkiye'nin bu zamana kadar takip ettiği İslâm milletleri üzerindeki hak talebinden vaz geçtiğinin bir işareti olduğunu belirtmektedir.

üzerindeki hak talebinden vazgeçerek Orta Asya Türk ve İslâmlarını kendi hakimiyetlerine almışlardı.

Bu arada konuşmacı, Ankara'da meclisin açıldığını ve Misak-ı Millî'yi kabul ettiğinden bahsederek Misak-ı Millî'nin maddeleri üzerinde durmaktadır. Yazar yeni kurulan Türk Hükümetinin lideri M. Kemal'in, Avrupa'da Boğazlarla İstanbul'u muhafaza ve mudafaa edecek kadar araziye sahip olmak istediğini, bunun içinde ölüncüye kadar mücadele edeceğini belirtmektedir. Konuşmacı, bu sözleri sarfettikten sonra Türkiye'nin, Trakya meselesi üzerinde bu günkü iddiasının yalnız Doğu Trakya üzerinde olduğunu belirtmektedir.⁴

Yeni Türk Hükümeti hayatını, millet esasına göre tesis etmek istediğini, arap ve diğer müslümanların, geleceklerini kendilerinin tayin etmesi yönünde bir politika çizmektedir. Bunun da Türkiye'nin bu zamana kadar takip ettiği İslâm milletleri üzerindeki hak talebinden vazgeçtiğinin bir işareti olduğunu belirtmektedir. Bu politikanın bir kaç seneden beri devam ettiğini, Orta Doğu ve Hindistan müslümanlarının, bu politika karşısında Dünya Savaşı öncesi, sultana bağlılıklarından daha çok Türkiye'ye bağlandığını savunmaktadır.

Karadeniz'e sınır komşu devletlerin boğazlardan faydalandırılması Türkiye'nin elinde olduğu için Türkiye, doğu milletleri ile sıkı bir irtibat kurmuştur. Bu irtibat, uzak doğu üzerinde emelleri olan devletlere bir darbe olmuştur. Orta Asya, Kafkasya, Trakya, dinen kendisiyle bir irtibatı olan Arnavutluk ve diğer Balkan devletlerindeki konuşmacı, bu bağlılığın, Türkiye'nin dünya politikasında tesirli olabileceğini belirtmektedir. Bu siyaseti Türkiye takip ederse Avrupa'da önemli yerini alacağını bahsetmektedir.

Türkiye, dün olduğu gibi çeşitli ittifaklarla gelecekte dünya müslümanları ile ittifak kurarak Avrupa'nın kültür ve tekeline karşı mücadele edecektir.

Konuşmacı, Türkiye'nin, bundan sonraki siyaseti, iktisadî ve adlî hukuku üzerinde fikirler ileri sürmektedir. Türkiye bu konularda başarılı olabilecek mi? sorusunu sorarak bu sorulara: Zaman gösterecek şekilde cevap vermektedir. Bu arada Japonya'nın daha önce bağımsız olmadığını, ancak şimdi bağımsız olduğunu, yine Bulgaristan'ın, daha önce Türkiye'den daha önce bağımsız olmadığını, ancak şimdi bağımsız olduğunu, yine sorarak Türkiye'nin mücadele ile kendisini kurtaracağını belirtmektedir. Son iki sene içersinde

Türkiye'nin, mücadele azmi içinde olduğunu ve mücadelesini başaracağına inandığını söylemektedir. Nitekim Türkiye'nin Rusya ve İslâm milletleri ile olan ittifakı sayesinde Yunanistan'ın emellerine ve Sevr Antlaşmasının şartlarına karşı çıktığını ve Avrupa devletlerinin, Ankara Hükümetini tanımak zorunda kaldığını ifade etmektedir.

Türk Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Bey'in, Londra ziyareti sırasında El Halife-i Hind Cemiyeti Reisi tarafın-

dan şerefine verilen bir ziyafette Cemiyet Reisinin söylediği nutkun hem Türkiye, hemde İngiltere açısından çok önemli olduğunu belirten konuşmacı, nutku aynen vermektedir. Nutukta "Eğer İstanbul ve Türkiye'den feragat ederseniz iyi biliniz ki Türklüğe layık insanlar değilsiniz. Mukabeleten eğer biz de bütün varlığımızla Türkiye'nin kurtulması ve istiklâlinin teminine, hilafetin emr-i muhafazasına vakf-ı can etmezsek, biz de İslâmiyete ve İngiliz tabiyetine layık insanlar olmak şerefinden sukut etmiş bulunacağız." demiştir.

Türkiye ile Sovyetler arasında akdedilen ittifak, tarihî bir mahiyeti haizdir. Bu ittifak Karadeniz sahilindeki devletlerin boğazlardan faydalanma hususundaki muhadenetine takvid verecek ve bolşeviklerin ufulünde, gelecekte Rusya'ya faydalı bir miras gibi kalacaktır.

Enver ve Cemal Paşaların savaş bitiminde

"Türkiye ile Sovyetler arasında akdedilen ittifak, tarihî bir mahiyeti haizdir. Bu ittifak Karadeniz sahilindeki devletlerin boğazlardan faydalanma hususundaki muhadenetine takvid verecek ve bolşeviklerin ufulünde, gelecekte Rusya'ya faydalı bir miras gibi kalacaktır."

Afganistan ile ittifak kurduklarını belirten konuşmacı, İran'ın da bu ittifaka sıcak baktığını söylemektedir. Diğer Afrika ve Asya müslümanları, ittifaka ılımlı bakmaktadırlar. Bunun içinde panislâmizm konferansının toplanmasına bütün İslâm dünyasının ılımlı bakmaktadır.

Bu ittifak teşebbüsleri İngiltere ve Japonya'ya yakından ilgilendirmektedir. İngiltere, Türkiye'yi Yunan kuvvetleri ile engellemeye çalışırken, Japonya ise Yakın doğu'daki gelişmeleri yakından takip etmek üzere İstanbul'da bir elçilik kurmuştur.

Karayovof, daha sonra Clemanso'nun,⁵ Hindistan'dan döndükten sonra "L' home Libre Gazetesinin 15 Nisan 1921 tarihli nüshasında İslâm-Japon yakınlaşması ve İstanbul'da kurulan Japon elçiliği hakkında bir makale yayımladığını belirterek, makale hakkında yorumlar yapmaktadır. Clemanso, makalesinde "İstanbul ve Türkiye (Ankara Hükümeti) arasında bir anlaşma olursa bu mesele 1914 senesinden sonra meydana gelen olayların en önemlisini teşkil edecektir. Bu anlaşmadan meydana gelecek mehzari pek basit bir araştırma ile tayin eder. Japon ve Türk askeri kuvvetleri, başarılarında mahir eller bulunmak suretiyle İslâm aleminde büyük ve müthiş insan kitlelerini teşkil edecekler ve hazırlayacaklardır. "Bu geniş plânla ki, bu plânla Türkiye ruhanî reisi sıfatıyla İslâm aleminin başına g. çeçek ve önemli bir unsur olacaktır." demektedir.

Konuşmacı, Türkiye'nin 1918'den sonra düştüğü durumundan yine Türk'ün azmi ve İslâm dünyasının desteklemesi ile kurtaracağını belirtmektedir. Bu hareketin başında ise M. Kemal'in olduğunu, M. Kemal'i Bulgarların tanıdığı diğer Avrupa devletlerinin de tanıdığı söylemektedir. Bu arada konuşmacı, M. Kemal'in Selanikli olduğunu belirterek Selanik şehrinin ne kadar övünse yeri olacağını ifade etmektedir.

M. Kemal için bu ince diplomat, bu zeki ve metin vecl-i devlet, dünkü düşkün Türkiye yerine bu gün uzak ve yakın devletlerle ittifak kuruyor, manevî bağlarını daha esaslı, kurarak, yeni Türkiye'nin hayat ve istiklâlini tayin ediyor gibi övücü sözler sarfetmektedir. M. Kemal'in bu dostluk bağları ile aynı zamanda düşmanlarını korkuttuğunu ve bütün İslâm alemine verdiği kanaat ile kalplerini teshir eylediğini söylemektedir.

Konuşmacı, nutkunun sonunda Bulgaristan'ın, herkesin dostluğuna ihtiyacı olduğunu, özellikle komşularına muhtaç olduğunu belirterek, Türk milletinin mücahitlerine dostluk ve muhabbetlerini bildirmektedir. □

NOTLAR:

¹ D.Achoof, M.Kemal'in yakın arkadaşıdır. M.Kemal'in Sofya ataşemiliterliği zamanında ortak faaliyetlere girişmişlerdir. Millî Mücadele döneminde ise M.Kemal'in, İngilizlerle irtibatını sağlamıştır.

² M.Peyef, Bulgaristan'ın İstanbul'daki eski Başkonsolosudur. Millî Mücadele döneminde M.Kemal ile yakın temas kurmuştur.

³ Toma Karayovof, Üsküp'te doğmuş kibar bir Bulgar düşünürüdür. Bir süre Bulgaristan'ın, İtalya elçiliği kitabetinde hizmet etmiş ve istifa etmiştir. Türk ve İslâm kültürü ile yakından ilgilenerek bu konuda bir çok araştırmalar yapmıştır. Memuriyetten sonra ticaretle uğraşmıştır.

⁴ Millî Mücadele öncesinde Bulgarların, Batı Trakya üzerinde hak talep ettiklerini belirtmek gerekir. Bununla Bulgarlar, Ege Denizi'ne çıkış elde edeceklerdi. Bu amaçlarını elde edemeyince, Doğu Trakya üzerinde hak iddia edeceklerdir. Ancak M.Kemal'in tutarlı politikaları ile bu amaçlarına ulaşamayacaklardır.

⁵ Fransa Başbakanıdır.

"ALTAYLAR'DAN TUNABOYU'NA TÜRK DÜNYASI'NDA ORTAK MOTİFLER"İN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

*Prof.Dr.Neriman Görgünay Kırzioğlu,
Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk
Dünyası'nda Ortak Motifler,
Türksöy Yayınları,
Ankara, 1995. XIV + 199 sayfa.*

Türk Dünyası kavramı artık bütünüyle yerleşti. Türk Dünyası kavramını filolojinin ve özel olarak Türkolojinin bir terimi olmaktan çıkarak bir kültür globalleşmesinin (bütünleşmesinin) adı olarak anlamak daha doğrudur. Bu gün küreselleşme globalleşme yerine kullanılmaktadır. Küreselleşme ise, hiç bir çağrışım zinciri oluşturmayan bir kelimedir. Bunun yerine bütünlük, bütünleşme veya bütünleşmişlik kelimelerinden birini kullanmak daha doğrudur. Ama globalleşme, küreselleşme taşıdığı mana bakımından Türk Dünyası için halen üstü örtülü, gelecekte ise reddedilmez bir gerçek olacaktır.

Türk bütünleşmişliğinin veya müşterekliğinin musikî, edebiyat gibi sanat alanları yanında mimarî ve ev içi tezyinatı da önemli bir göstergedir. Bu alanlarda kelime, kavram ve terim bilgisi müştereklikleri üzerinde araştırmalar oldukça yenidir. Musikî, mimarî ve dokuma (halı, kilim, zili) alanlarında çalışmalar yeni başlamıştır. Dikkat edilecek husus Ermeni, Rus, Gürcü araştırmacılar bu konuda tarihî bilgiyi tahrif eden ilmî görünümlü yayınlarla batılı araştırmacıların kafasını karıştırmaktadırlar. Böylece düzeltilmesi yılları alacak türden hatalı bir kitap vitrini kurmaktadırlar. Bizde ise bu konu çok bâkirdir. Bunlardan ilki ve herhalde şimdilik teki Neriman Görgünay Kırzioğlu tarafından hazırlanan bu eserdir. Bu eseri kısaca tanıtmak istiyorum.

Eser, giriş dışında, zengin bir bibliyografya ile dört bölümden müteşekkildir. Çalışma 209 resim, 50 kadar çizim, 2 harita ile 214 sayfadan oluşmaktadır. Yazarın önsözünde de belirttiği gibi kitap, "Anadolu'da 25 yılı aşan araştırmalar ile 1992-1994 yılları arasında da Kazan, Başkurt, Tuva, Saha (Yakut), Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Gagauz ülkeleri ve müzelerini de görerek karşılaştırmalı bir çalışmanın" verimidir.

Giriş bölümünde; dokumalar dokunurken "kirkit" denilen özel bir tarak kullanıldığından "Kirkitli

Yrd.Doç.Dr. Güzin TURAL

G. Ü. Fen-Edebiyat Fak.
Öğretim Üyesi

dokumalar" olarak anılan dokuma türü hakkında özet bilgi verilmiştir. "Halı arkeolojisi Türk Halılarında Orta Asya (Türkistan)'daki Türk soylarına ait motif ve şekiller bulur. Bu halılar Hazar Denizi'nin Doğu ve Güneydoğusundaki bozkırlarda yaşayan Özbek ve Türkmenler'in halıları ile büyük benzerlik gösterir" Hükmü yazarın yaptığı araştırmalarda resimli örnekleriyle ispatlanmıştır. "Türk Dünyası coğrafyası içerisinde günümüzde kültür erozyonu sebebiyle "yozlaşma ve yağmalarla kaybolan geleneksel dokumalarımızdaki motiflerimizi daha fazla tükenmeden yakalayıp ortaya çıkarmak istedim" diyen yazar mimarî eserlerin üzerinde de süslemelerin geometrik motiflerin benzerlikleri ile "İslâm-Türk paralarında işlenmiş bakır ve gümüş kapları da süslemiş" halı motiflerinden örnekler verir.

Kirkitli dokumalar hakkında kısa bilgiler bölümünde cicim/cecim, zili/sili, sumak, çigi/çigil kilim, kilim, halı başlıkları altında "dokunuş teknikleri ve görünüşleri birbirinden tamamen farklı" dokumaların konu ile ilgili yayınlarda bile yanlış adlandırmalar yapılmasına da dikkat çekerek resimleri ilk defa yazar tarafından çekilmiş örnekler ile birinci bölüm tamamlanmıştır.

İkinci bölümün ana başlığı "Başlangıcından Günümüze Türk Halı-Kilim, Mimarî Eser, Para ve Öteki El sanatlarında Ortak Motifler"dir. Erken Devir ikinci bölümde ise herbiri değişik konular işleyen 5 alt başlık bulunmaktadır. Türk Halıları başlığı altında şu konular işlenmiştir. Pazırık Halısı ve Günümüzde yaşayan Örnekleri-Doğu Türkistan'dan Bulunan halılar ve Günümüzdeki Benzer Örnekleri-Eski Tarihî Kayıtlarına Göre: Cho(Çu)'lar, Tabgaçlar, Oğuzlar, Göktürkler, ve Hazarlar'da halı-Fustât (eski Kahire)ta Bulunan 9'uncu Yüzyıl Abbâsî (Sâmarrâ) devri Halıları ve Anadolu Dokumaları ile Mimarî Eserlerde Benzer Motifler-Pazırık ve Sâmarrâ'daki Keçe ve Halı-

lar'da, Mimarî Eser ve Anadolu dokumaları'nda, Altıgen ile Baklava Motifleri.

Selçuklu Halıları alt başlığı altında ise şu konular işlenmiştir; Konya-Alâeddin Câmii Halıları-Beyşehir-Selçuklu halıları-Fustât'ta Bulunan Selçuklu halıları-Selçuklu halıları ve Özellikleri.

"Selçuklu Halıları ve Anadolu Dokumalarında Ortak Geometrik Motifler" alt başlığı altında; Konya - Selçuklu Halıları ve Anadolu dokumaları'nda Kazayağı, Çakmak ve Deveboynu Motifleri, Etrafı Kancalarla Çevreli Baklava ve Çakmak motifleri, Elibelindekiz motifleri - Beyşehir - Selçuklu Halıları ve Anadolu Dokumanlarında Ortak Geometrik Motifler: Elibelindekiz, Ok-Yay/yaba ve Deveboynu Motifleri, ikiköşeli Çengelli Baklava ve Sekizköşeli Yıldız Motifleri-Fustât'ta Bulunan Selçuklu halıları ve Anadolu Dokumalarında Ortak Motifler; Dörtgen ve Sekizgen İçinde "U" ve "V" Benzeri Motifler.

Türk Mimarî Eserleri, Selçuklu Halıları, Anadolu Dokumaları, Giysiler ve Paralarda Ortak Geometrik Motifler alt başlığı altında ise; Ok - Yay / Yaba Motifi: Geleneksel Giysiler'de, Selçuklu Halıları ve Anadolu Dokumalarında, Mimarî Eserler'de, Ok-Yay/Yaba Varyantı Motiflerden Örnekler, Eski Türk paraları ve Kabirtaşları'nda

Ok-Yay/Yaba Motifi-Deve-boynu/Kaydırma Yanğışı/Motifi: Giysiler'de, Selçuklu Halıları ve Anadolu Dokumaları'nda, Mimarî Eserler'de, Eski Türk Paraları ve Madenî Eşya'da - Sekiz Köşeli Yıldız Motifi: Mimarî Eserler'de, Selçuklu halıları, Anadolu Dokumaları ve Elişleri'nde.

Dokumalarda ve Mimarî Eserlerde Görülen Öteki Motifler: Hayat Ağacı -Karlıboşatan, Gelinboğan, Gelinçatlatan, Şaşıbağı Yanğışı- Semerkand-Uluğbeğ ve Tillâ-Kâri Medreseleri ile Eşme-Altınbaş Kilimlerinde Benzer Yanğışlar; Altınbaşın Ayağı/Altınbaşın Suyu -Özek/Alem Motifi- Çiftbaşı kar-

"Türk Dünyası coğrafyası içerisinde günümüzde kültür erozyonu sebebiyle "yozlaşma ve yağmalarla kaybolan geleneksel dokumalarımızdaki motiflerimizi daha fazla tükenmeden yakalayıp ortaya çıkarmak istedim" diyen yazar mimarî eserlerin üzerinde de süslemelerin geometrik motiflerin benzerlikleri ile "İslâm-Türk paralarında işlenmiş bakır ve gümüş kapları da süslemiş" halı motiflerinden örnekler verir.

tal: Koruyucu Ruh ve Bayraklarda, Mimarî Eserlerde, Artuklu Paralarında, Anadolu Selçuklu Kumandasında, Selçuklu ve Anadolu Halılarında, Madenî ve Ahşap Eşyada.

3. Bölüm "Özet ve değerlendirme" (Türkçe-İngilizce), 4. Bölüm "Bibliyografya"dır.

Sayın Neriman Görgünay Kızıoğlu'nun konusunda ilk örnek ve deneme olan bu kitabı eserin muhtevası içinde yer alan ortak kültüre dair örnekler, Kültür Bakanı Ercan Karakaş tarafından belirtilmiştir.

Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak motifler adlı eserin ortak kültüre ait tespit edilen şu örnekleri şu ilgi çekicidir.

"Bugün, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'yle Anadolu kültürü, sanatı ve dili arasında derin bağlar, köprüler ve sadece benzerlikler değil; aynı zamanda birliktelikler bulunmaktadır. İşte bunun en belirgin özellikleri dokumalar, giysiler, mimarî eserler, etnoğrafik eşya, kabirtaşları ve paralar'da görülmektedir. **Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Motifler** adlı bu eser, çok geniş bir coğrafyada ve üçbin yılın ötesinden çağımıza kadar, Türk Ülke ve Bölgeleri'nde bulunan maddî varlıklardaki Millî ve Ortak motifleri bize tanıtıyor."

"Bu ortak kültürü, birkaç örnekle belirtmek gerekirse:

* **Urfa Müzesi'ndeki bir Başkurt Kolanı ile, Antalya'daki Yörük Kolanı'nın**, aynı teknikle yapılışı ve aynı motif **Çakmak** ile işlenmesi."

* **Doğu-Altaylar'daki**, (M.Ö.V'inci Yüzyıldan kalma) **Pazırık Kurganı'ndan çıkan Çocuk Önlüğü'ndeki Ok-Yay/Yaba motifinin ise: Sâmârrâ, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı Minareleri ile Afyon-Bayat'taki Türkmen Kadın-Önlüğü'nde; Bucak/Moldava Gagauz Kilimleri'nde ve Hakkâri'den Çanakale'ye Anadolu Dokumaları'nda** bu lunması;

* **Pazırık-Keçesi'ndeki Dörtlü-Özek/Alem Motifi'nin:** (Çin'e bağlı) **Doğu-Türkistan "Altay"ndaki ağaç-havan'da, Türkmenistan Keçe-Çadırı'nda** işlenmesi; yine bu **Özek/Alem'in** tek veya sıralar halinde-, **Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan Giysileri'nde** ve eski **Kabirtaşları'nda** görülmesi;

* **Altınbaşın-Suyu** denilen **Uzantılı-Baklava Motifi'nin:** **Özbekistan-Semerkan'daki Uluğbeğ ve Tillâ-Kârî Medreseleri ile Uşak-Eşme Kilimleri'ni** süslemesi;

* **Çiftbaşı-Kartal Figürleri'nin, Kıpçaklar kolundan Tuna-Bulgarları Hanı Omurtag'ın (814-831) yaptırdığı Mermer-Anıt'ta ve Anadolu'da: Erzurum, Divriği, Sivas, Kayseri, Konya Medrese ve Künbetler'de; Diyarbakır-Mardin Artuklu Kaleleri ve Paraları'nda; Türkmenistan, Adıyaman ve Selçuklu/Konya Halıları'nda** kullanılması;

* **Yenisey ve Göktürk Yazıları Harfleri'nden: B, Ç, L, T, Z karşılıklarının: Van, (Kars) ve Tunceli Zili ve Cicimleri'nde, "uğur" olsun diye dokunmuş olması..."**

Esasen Türkiye ve yeni Türk Cumhuriyetlerinin idarecilerine ve aydınlarına binlerce yıllık millî motiflerden birkaçının, ülkemiz ve yeni Türk Cumhuriyetleri paralarını süslediğini görmek atalarımızın kutlu ruhlarını sevindirecektir (s.161).

Türk kültüründeki köklü millî birliğin varlığını, devamlılığını gösteren bu delilleri ilgililer ve aydınlarımız titizlikle korumama yardımcı olmalıdırlar. Teklifi eserin adına, uygun bir ufuk göstermesidir.

Elimizdeki eseri Türk Dünyası kavramı ile ilgilenen ilim adamları, devlet adamları, araştırmacı ve öğrencilerin okumasını tavsiye ediyoruz. Yazarı kutlarken yeni ilâveler ile eserin, önce Türk şiveleğine sonra da diğer lisanlara tercüme edilerek yayımlanmasını temennî ederiz. ☞

MEVHİBE İNÖNÜ'NÜN HAYATI

*Gülsun Bilgehan,
Mevhibe İnönü'nün Hayatı,*

Gülsün Bilgehan'ın **Mevhibe** adlı eserini okuduk. Bu eser için görüşlerimizi sunmak istedik.

Bayan İnönü Türkiye'mizin çok iyi bildiği bir isim, toplumumuzun çok saygın bir Hanımefendisi idi. 1992 yılında 89 yaşında kaybettiğimiz Mevhibe Hanımefendiyi hepimiz, bütün Türkiye, özellikle Ankara'nın kuruluş yıllarından bu yana Başkent'te oturanlar Mevhibe Hanımefendiyi iyi tanır. Onu tanıma olanaklarını hemen tüm Ankaralı hanımlar elde etmişlerdir. Ben kendilerini ilk defa Riyaset-i Cumhuriyet Orkestrasının hafta sonu Cebeci Konservatuarında verdiği konserlerde görmüştüm. Eşi Sayın İnönü ile her hafta sonu konserlere gelir, zarif kıyafetler içinde ve Mona Liza tebessümü ile bizleri selamlardı. Ankaralılar İnönü'nün bulunduğu törenlerde daima eşinin elini tutan, onun yanında saygın Türk Hanımefendisi olarak bulunan Mevhibe İnönü'yü mutlaka tanımışlardır.

Atatürk'ün vefatından sonra İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması nedeni ile Türkiye'nin Birinci Hanımefendisi Mevhibe İnönü'yü bilmemek, tanımamak mümkün değildir. Öyle ki biz üniversitelerde okuyan gençler, önünden pek çok kere geçmiş olduğumuz Pembe Köşk'ün Hanımefendisi'nin özel hayatını merak eder olmuştuk. Sayın Bayan İnönü'nün vefatından sonra bir gazetede köşe yazarlığı yaptığım sırada hakkında yazı yazmayı ben de istemişim. Fakat pek çok Türk Kadını'nı kolayca yazmama rağmen kalemim bu konuya erişmemişti. Bilgehan'a

teşekkür ediyor ve Anneanesini yazan bir kadın olduğu için kendisini alkışlıyorum.

Eser elimizde, sayfaları çeviriyoruz. Önsöz'de Gülsun Bilgehan bu eseri nasıl, niçin oluşturduğunu anlatıyor, dünyaya gelen çocuklarını anneanesinin kollarına verirken onu tanımayan Türk çocuklarına Mevhibe'yi tanıtmak istediğini ifade ediyor. Ve özel yaşamını gözler önüne sermekten kaçınmış olan Mevhibe Hanım'ı itinalı bir dil ile Türk toplumuna tanıtmaya çalışıyor.

Eserde kızı Özden ve tüm İnönü ailesi, Pembe Köşk'ün içindeki yaşamları ile gözler önüne serilmek istenmiştir. Bugün müze olarak Mevhibe İnönü'nün giysileri ve mektupları, İnönü ailesinin yaşam öykülerinden kalan bulgularla bu eser, tarihe ışık tutacak birer belgesel olarak bizleri aydınlatacaktır.

Sayın Gülsun Bilgehan, çok iyi yapmışsınız bu eseri yayımlamakla. Bir görevi yerine getiriyorsunuz. Üzülmenin Anneenez de size kızmayacaktır.

Kitabın birinci bölümü heyecanlı bir olayla anlatılmaya başlıyor. Süleymaniye'de Mevhibe Hanım annesi ve dedesinin köşklerinin yakınında çıkan bir yangın haberi ile uyanıyor, böyle başlayan kitap, Mevhibe Hanım'ın yetişmesi ve hayatını anlatmaya geçiyor.

Mevhibe Hanım'ın annesi Saadet Hanım, Bulgaristan göçmenlerinden, önce İzmir'e daha sonra İstanbul'a gelen ailedendir. Anne Saadet Hanım, Süleyman Züftü Bey ile İstanbul'da evlenir. Mevhibe Hanım'dan evvel doğan çocuklar

Nevin KORUCUOĞLU

Araştırmacı-Yazar

yaşamadığı için Mevhibe Hanım ailenin dördüncü ve tek çocuğu olarak büyür. Babasını da kaybettikten sonra dedesi ve annesi ile Süleymaniye'deki Köşk'te yetişir.

II.Abdülhamit döneminde, İstanbul'un bu semtlerinde yaşayan ailelerin hayatı, özellikleri bu kitapta anlatılıyor. Mevhibe, genç annesi ve akıllı dedesi yanında eski Türk adetleri içinde bir konakta yaşerir. Onun büyümesi anlatılırken sokakları, komşuları ve dönemin âdetleri de öğreniliyor. Faytonlar, Eyüp Sultan'ın Kebap ve Kaymağı, Cami ziyaretleri, evde beş vakit kılınan namazlar ve komşu ilişkileri.

İsmet Paşa o zaman Harbiye'yi yeni bitirmiş bir Teğmen'dir. İsmet Bey'ler Mevhibelere komşudur. Mevhibe, İsmet'i evine gelip giderken pencereden görür. Bu gelişme içinde iki dost aile, gençlerin evliliklerini isteyince, Mevhibe beğendiği ge: subayla evlendirilir.

Yeni evli çift evliliklerinin ilk günlerinde İsmet Bey'in cephelelere gitmesi nedeni ile uzun süre ayrı yaşamak zorunda kalırlar. Kurtuluş savaşı yıllarında Malatya'ya sonra Konya'ya ailece giderler. Bu yıllarda İsmet Bey Diyarbakır'dan Suriye'den eşine mektuplar yazar.

Mevhibe Hanım 1922 tarihinde yaptığı Malatya, Konya yolculuklarını not defterine yazar. O günkü şartlarla yapılan bu yolculuklar çok ilginçtir. Günün yaşam güçlükleri içinde geçen yolculuk, Mevhibe Hanım'ın anlatışı ile çok güzel, çok etkin aktarılır.

Savaşın kazanılmasından sonra İsmet Paşa görevli olarak Lozan'a gönderilir. Eşi Mevhibe Hanımı da yanına alır. Kocası ile beraber mutlu günler geçiren Mevhibe Hanım, annesi ve kayınvalidesine sık sık geçirdiği

günlerin ayrıntılarını anlatan mektuplar yazar. Eski terbiye ile yetişen Mevhibe Hanım, bu mektuplarda annelerine "Muhterem Validelerim" diye hitap eder.

Önce Anadolu'da yaptığı seyahatler, daha sonra Lozan'da geçirdiği günler içinde, bilgisini, görgüsünü artırmış ve geliştirmiştir. 26 yaşına gelmiş olan Mevhibe Hanım, Lozan'da artık çarşafsız ve yüzü açıktır. Lozan'dan sonra vatanına dönen Mevhibe Hanım'ın Ankara'da yaşadığı günler içinde Türkiye'nin önce ikinci adamı, daha sonra da birinci adamı İsmet İnönü'nün eşi olarak yerini almış bir Hanımefendi'dir. Olgunlaşması eşinin yükselme dönemlerinde tamamlanmış, karakterinin temel yapısına uygun olarak kişiliğini belirgin hale getirmiştir. Eşinin sorumlu işlerde olmasına rağmen evinin dışındaki gereksiz işlere hiç karışmamış ve olumsuz durumlar yaratmamıştır.

Toplumda herkes Mevhibe Hanım'ı eşinin yanı başında sessiz, sedasız, vakur ifadesi ile görmüş ve takdir etmiştir. Sanki Mevhibe Hanım daima Miralay İsmet Bey'in Hanımı olarak kalmıştır. Oysa ki tutucu çevre Süleymaniye'den gelen çekingen küçük kız, bir peri masalı gibi eşinin görevleri ile yükselmiş, kendi temkinli tutumu ve şımar-maması ile de yücelmiştir.

Kitapta İsmet İnönü ile Atatürk'ün dostlukları yer yer anlatılmıştır. 4.Ordu Kurmay Başkanı Ali Fuat Erden Atatürk ile İnönü'nün dostluğundan bahsetmiş ve Gazi'nin İsmet Paşa'yı bağına bastığını, yücelttiğini söylemiştir. (s.236)

20 yıl boyunca iki arkadaş memlekete yönetimini birbirlerinin eksikliklerini tamalayarak yürüttüklerini söylemişti. (s.236)

Kitapta şu ifadeye de rastli-

yoruz: " Atatürk'te cesaret, İnönü'de mantık vardı" Mustafa Kemal'in çoğu zaman mantığı aşarak zekâsının yol gösterdiği kahramanlıklar yaptığı, bütün bir ulusun kaderini değiştirdiği vurgulanır. (s.236)

İnönü'nün gıdasına, uykusuna, sporuna, eğlencesine dikkat ettiği aşırıya kaçmadığı, Mevhibe Hanım'ın desteğiyle bir ölçü içinde yaşadığı kitapta belirtiliyor. Hatta yakınlarından bir milletvekilinin "İsmet Paşader dururduk....adam ne yiyeceğini bile karısına soruyor.?" dediğinden bahsediliyor.. (s.244)

İsmet İnönü arkadaşları ile konuşurken şöyle söylediği kitapta belirtiliyor : " Resmi hayatımda karşılaştığım olayların hepsinde başarılı olmam için Atatürk'ün çok emeği geçmiştir. Fakat kendisini silmiş, daima bütün şerefi bana bırakmıştır. (s.257)

İsmet İnönü 1938'de Atatürk'e Dolmabahçe'ye yazdığı bir mektupta " İki mübarek elinizden, sevgili ve can verici yüzünüzden, doymadan binlerce öperim. Sevgili Atatürk, büyük Atatürk, Velinimetim Atatürk" (s. 265)

Atatürk'ün ölüm haberini duyduğu zaman Mevhibe Hanım göz yaşlarına boğulmuş olduğunu aktaran kitap şöyle der: " *Atatürk'ün ölümü kendisini o kadar üzmüştü ki çevresinde olanların bile farkında değildi. O anda tek düşündüğü vatani kurtaran bir büyük adamın, kendisini ve çocukları için daima saygı ve şefkat hisleriyle dolu bir aile yakınının, kocası için yeri doldurulamıyacak bir kader arkadaşının artık yaşamadığıydı.*" (s.267)

Gülsün Bilgehan Mevhibe Hanımefendi'nin hayatının ikinci bölümünü bize sunacak diye bekliyor, bu çalışmadan dolayı kendisini kutluyoruz.

TÜRK MİNYATÜR SANATI

Güner İNAL,
Türk Minyatür Sanatı
(Başlangıcından Osmanlılara Kadar),
Ankara 1995, Atatürk Kültür
Merkezi yayını. Sayı: 63,
T.T.K. Basınevi. 177 sayfa, 113 resim.

TÜRK MİNYATÜR SANATI

(Başlangıcından Osmanlılara Kadar)

Prof. Dr. GÜNER İNAL

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Erol Kalender

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Sanatı Bilim ve Uygulama
Kolu Uzmanı

Türk Kültür tarihimize ışık tutacak olan Prof. Dr. Güner İnal'ın "Başlangıcından Osmanlılara Kadar Türk Minyatür Sanatı" adlı kitabı Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından yayımlanmıştır.

İstanbul Üniversitesi'nde Prof. Dr. K. Erdmann, Prof. Dr. P. Schweinfruth; Hür Berlin Üniversitesi'nde Prof. Dr. H. Kaufmann, Prof. Dr. E. Kühnel; Leiden Üniversitesi'nde Prof. Dr. H. Van der Waal, Prof. Dr. K. Jahn; Michigan Üniversitesi'nde Prof. Dr. Edward, Prof. Dr. O. Grabar; Washington D.C Freer Gallery'de Prof. Dr, R. Ettinghausen gibi Türk Sanat konusunda uzman dünyaca tanınmış yabancı ilim adamları ile çalışmış olan Prof. Dr. Güner İnal çalışmalarını Türk minyatür sanatı üzerine yoğunlaştırmıştır.

Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar) adlı kitap onbeş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Türk - İslam minyatür sanatının kaynakları" başlığını taşır. İran'da Part ve Sasani resim sanatı, Bizans resmi, Orta Asya resmi, Uzakdoğu resmi ve kitabın belki de en önemli bölümlerinden biri olan İslam'da tasvir yasağı problemi gibi konular bu bölümde ele alınmıştır.

İkinci bölüm "İslâm resminin başlangıcı ve ilk minyatürlü yazmalar" başlığını taşımaktadır. Emevi ve Abbasi devri resim sanatı, İslam'da ilk minyatürlü yazmalar ile Selçuklu devri resim sanatı bu başlık altında

açıklanan konulardır. Dioskrides'in **Materia Medica**, El Sufi'nin **Sabit Yıldızlar**, Pseudo-Galen'in **Kitab el-Tiryak**, El-Cezeri'nin **Otomata**, ElAhnaf'ın **Kitab el-Baytara**, El Mübaşir'in **Muhtar el-Hikem ve Mehasin el-Kilem** adlı Selçuklu devri ilim ve fen eserlerinin bilinen tüm nüshaları ayrı ayrı başlıklar altında açıklanmıştır.

Selçuklu devri edebi konulu Hariri'nin Makamat'ı üçüncü bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde Paris Bibliothéque Nationale'de üç, Leningrad Asya İlimler Akademisi'nde ve Süleymaniye Esat Efendi'de birer **Makâmât** nüshaları tanıtılmıştır.

Dördüncü bölümde **Kelîle ve Dimne**, **Kitab el-Agani**, **Var-ka ve Gülşah**, Nasr el-Din Sivasî'nin **Tezkere'si**, **Beyad ve Riyad**, **Risalet-Davet-i el-Etîbba**, **Resail-i İhvan-Safâ** gibi 13. yüzyılın diğer önemli minyatürleri incelenmiştir.

Beşinci bölüm 14. yüzyılın minyatürlü yazmalarını ele almaktadır. **Menâfi el-Hayvan**, **El-Asar el-Bakiya**, **Cami el-Tevarih** nüshaları, Muizzi'nin **Divân'ı** bu bölümde incelenen yazmalardır.

Altıncı bölümde **Makâmât**'ın, **Kelîle ve Dimne**'nin, **Kitâb el-Hayvân**'ın, **Keşf el-Esrâr**'ın ve **Hayvan Masalları**'nın memlûk devri eserleri incelenmiştir.

"14. yüzyılın ortasında ve sonunda İran'da yapılan minyatürlü yazmalar" yedinci bölü-

mün başlığını taşır. **Mirâcna- me, Demotte Şehnâme, Kelîle ve Dîmne** ile Celairli devrinde yapılan **Şehname**'ler, Kazvî-nî'nin **Acaib el-Mahlûkât'ı, Ke- lîle ve Dîmne**, Hâcû Kirmânî'nin **Hamse'si, Sultan Ahmet Divânı**, Ebu mashar el-Belhi'nin **Kitâb el-Bulhan'ı**, Nizami'nin **Hüsrev ile Şîrîn'i** bu bölümde incelenen yazmalardır.

Sekizinci bölüm "14. yüzyıl- da Şiraz'da yapılmış eserlere aittir. İncü devri Firdevsi'nin **Şehname'si** ve Kelîle ve Dimne iel Muzafferî devri Firdevsi'nin **Şehname'si** **Kelîle ve Dimne** minyatürlü yazmaları hakkında açıklayıcı bilgiler verilmektedir.

"Timurlu devri resim sanatı" dokuzuncu bölümün konusudur. **Şehname, Destanlar Top- luluğu, Antoloji, Câmi el-Tevârih**, Hafız-ı Ebru'nun **Mecma el-Tevarih'i, Külli- yat-Tarih** ve **Miracname**'nin Ti- murlu dönemi nüshaları bu bö- lümde incelenmiştir.

Baysungur'un Herat sanat akademisi, **Antoloji**, Sadî'nin **Gülistan'ı**, Hâcû Kirmânî'nin **Humâ ve Humâyun'u, Şehnâ- me, Kelîle ve Dimne**, Nizâmî el-Arûdî'nin **Çahar Makâle'si**, Nizâmî'nin **Heft Peyker'i** ve Ni- zami'nin **Hamse'si** onuncu bö- lümde ele alınan Timurlu dönemi yazmalarıdır.

"İbrahim Sultan ve Abdullah Sultan dönemi Şiraz okulu" onbi- rinci bölümün konusudur. **Kelî- le ve Dimne, Berlin Antolojisi, İbrahim Sultan Şehnamesi**, Nizâmî'nin **Hamse'si** gibi Şi- raz'da Timurlu dönemine hazırlanan yazmalar bu bölümde

açıklanmıştır.

İslâm resim sanatının ünlü sanatçısı Behzad onikinci bö- lünde "15. yüzyılın ikinci yarısın- da Timurlu resim" başlığı altında tanıtılmaktadır. Sadî'nin **Bûs- tân'ı**, Nizami'nin **Hamse'si**, Sa- dî'nin **Gülistân'ı** gibi bu döneme ait yazma eserler tanıtılmış- tır.

Onüçüncü bölüm "Türkmen devri minyatür sanat" başlığını taşır. Bu başlık altında karako- yunlu devri ve Akkoyunlu dönemi yazmaları incelenmiştir. **Antoloji**, Nizami'nin **Hamse'si**, Firdevsi'nin **Şehname'si** **Emir Hüsrev Dehlevî Divanı** Karakoyunlu devri yazmalarını, Niza- mi'nin iki **Hamse** nüshası Akko- yunlu dönemi yazmalarını oluş- turmaktadır.

Ondördüncü bölüm " 16. yüzyıl Safavi minyatür sanat" konusunu ele almaktadır. Safa- vi minyatürlerinin Tebriz, Herat, Kazvin, Şiraz ekolleri ve Geç Safavi devri minyatürleri ayrı başlıklar altında anlatılmaktadır.

Onbeşinci ve son bölüm "Özbek minyatürleri" konusudur. Kısaca Özbek minyatürleri- nin ortaya çıkışı, minyatürlerin yapıldığı merkezler, devrin sanatçıları ve o dönemden Firdev- si'nin **Şehname'si** hakkında bilgiler verilmektedir.

İslam minyatürleri üzerine genel bibliyografyada bu konu ile ilgilenen araştırmacılar için kaynak teşkil edecek yayınların dökümanı verilmiştir. **Türk Min- yatür Sanatı** adlı bu kitabı önemli kılan bir unsurda 113 of- set baskı resimle konunun ay- dınlatılmış olmasıdır. Resim lis-

tesinde bu resimlerin hangi kaynak veya yazmalardan alındığı belirtilmiştir. Resimlerim hepsi tek sayfaya basılmıştır. Türk minyatür sanatı üzerine elimize bu kadar çok resimle gelen ender baskılardan bir ya- pılmıştır.

Türkiye sınırları içinde yaşa- yan dilin, geleneğini, kültürünü, sanatını öğrenmek isteyen insa- nalara rehberlik etmek Atatürk Kültür Merkezi gibi kuruluşların asli vazifelerindedir. Bir insani dilinin, kültürünün, sanatının zenginliği ile onurlandırmak mümkündür. Bu anlayış sonu- cunda insanın milli kimliği geli- şecek ve bu milli vasfını çevre- sine yayabilecektir.

Bu gün Konya, Amasya, Manisa, Ankara ve özellikle İs- tanbul'da minyatürlü yazma eserler mevcuttur. Bunların yine büyük bir kısmı araştırmacıları beklemektedir. Bu minyatürler- de Türklerin; gelenekleri, yaşa- yışları, dini hayatı, savaşları, portreleri, haritaları, şehirleri, kı- yafetleri, müzik veresim zevkleri gibi daha bir çok konu yer al- maktadır.

Bu güne kadar ders notları halinde iken bile dipnotlarda ve bibliyografyalarda yer alan bu çalışmanın basılması araştırmacılar için büyük bir şanstır. Baş- ta Üniversitelerin sana tarihi ve resim bölümleri olmak üzere Türk kültürü ve tarihi için kay- nak olan bu eserin her kütüp- hanede olması gerekir. Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Sayın Prof.Dr.Sadık Tural ve Atatürk Kültür Merkezi yönetim kurulun- dan bu tür sanat yayınlarının devamını bekliyoruz. ☐

KURAN'IN BULGARCA ÇEVİRİSİ

*Svešten Koran,
Mukaddes (Kur'an), Sofya, 1993, 603 sayfa.*

Kur'an, dünyada birçok dile çevrilmiştir. Bulgarca'ya da çevrilmesi doğaldır. Gerçi Kur'an'ın 1930'da İngilizce çevirisinden Bulgarca çevirisi yapılmış yayımlanmış, ancak yararlı olamamıştır.

Elimizdeki çeviri 1993'de Sofya'da yayımlanmıştır. Yeşil ciltli, sağ kabında Arapça olarak "Kur'an-ı Kerim ve anlamının Bulgarcaya Çevirisi", sol kabında ise Bulgarca olarak "Svešten Koran"¹ yazılıdır. 17/24 cm. ölçülerinde olup Türkiye'de yayımlanan bazı çeviriler gibi orijinal Arapça metni ile Bulgarca çevirisi karşı karşıya iki sütunda sayfalandırılmıştır. Sol taraftaki ön kayıtlar ve sağ taraftaki Arapça önsöz, iç kapak, Fatıha ve Bakara surelerinin faksimileleri dışında 603 sayfadır. Teknik redaktörlüğü, küçük eksiklikler dışında övgüye değerdir. Çeviri, elimizdeki Türkçe çeviri² ile başbaştır. Her hangi bir sure veya ayet Türkçesinde hangi sayfada ise, Bulgarcasında da aynı sayfadadır. Orijinal metnin karşısındaki sütunda yer alan boşluklar da çok iyi dengelenmiştir. Soldan birinci sayfada Bulgarca olarak "Mukaddes Kur'an ve onun Bulgarcaya Çevirisi" diye bir başlık var. Başlıktan biraz aşağıda Dr. Hacı Nedim Hafız İbrahim Gencev, Dr. Hacı Muhammad Rabia Salama, Doç. İvan Dobrev adları yer almaktadır. Biraz daha aşağıda çevirinin Viyana'daki Doğu Avrupa İslâm Konseyi'nin yürütücü Müdürü Dr. al-Fatih Ali Hasaneyn'nin yardımıyla gerçekleştirildiği kaydı görülmektedir. En aşağıda ise "Kral Fahd bin ʿabdu'l-ʿaziz Uluslararası İslâm Vakfı" kaydı ile 1993 kaydına yer verilmiştir. İkinci sayfada bir cami taslağı, onun altında da Arapça, İngilizce ve Bulgarca olarak Kral Fahd adındaki Uluslararası Viyana Hayır Vakfı kaydı görülmektedir.

Bu kayıtlardan sonra Bulgarca olarak "Mukaddes Kur'an" ve "İşbu Mukaddes Kur'an'ın yayımlanması hazırlığına aşağıdaki ulema(!) ve ruhaneler(!) katılmışlardır: Hacı Burhan Raşit, Hacı Zekerya Halip, Hacı Basri Hacışerif, Hacı Arif Karaibrahimov" açıklamasından sonra çevirinin "Azimut S" ile "Severina" firmalarının yardımıyla basıldığı belirtilmektedir. Sayfanın alt kesiminde Saydam Delibalta, Arzu Tahirova redaktör ve Rum'ana Naneva teknik redaktör olarak görülmektedirler. En aşağıda baskı öncesi hazırlığının Sofya'da "Gü-

Doç.Dr. Hüseyin HACIOĞLU

ven-Doverie" gazetesinin bilgisayar merkezinde Son'a Mladenova, Julieta Muharska ve Mustafa Mustafov-Çetin tarafından gerçekleştirildiği yazılmıştır.

Üçüncü sayfada Bulgarca olarak "Mukaddes Kur'an" başlığı altında çifte başkanlık ünvanlarıyla³ N.Gencev'in önsöze benzer bir yazısı yer almaktadır. Bu yazıda Hz. Peygamberin yaşamı, vahyi, çevresi vs. ile ilgili bilgiler verilmektedir. Türkçe çevirilerden yararlanılarak kısaca içeriğine de değinildikten sonra çevirisi konusu da ele alınmaktadır. Çevirinin Bulgaristan müslümanları ve Bulgar toplumu için gerekli olduğu vurgulanmakta, Kur'an'ın ve İslâm dininin iyi anlaşılmasında katkısı olacağı, bazı çevrelerce yapılan spekülasyonların, çarpıtmaların önüne geçilebileceği görüşüne yer verilmektedir. Ancak N.Gencev burada tevazuun sınırlarını zorlayarak, çeviriyi sanki kendisi yapmış gibi görünerek "...Mukaddes Kur'an'ı çevirme kararımı verdiğim zaman.." sözüne yer vermektedir. Bilinen negatif anılar fonunda mağfired dilekleri hiç de hoşta gider sayılamaz. Bu açıklama yazısında Türkçe ve Bulgarca olarak çıkan **Güven-Doverie** gazetesinin ekibine teşekkürlerini sunarken (s.5), çevirilerinden yararlanan, emekleri sömürülen bazı kişilerin adları bile anılmamaktadır.

Altıncı sayfadan sonra numaralanmayan sayfalarda ki, bu teknik hata redaktörün hatasıdır, Kur'an'ın muhtevası, surelerin konulara göre sınıflandırılmaları Türkçe çevirilerindeki gibidir. Ancak Bulgar alfabesine göre sıralanmışlardır.

Surelerin konulara göre sınıflandırılmalarından sonra yer alan iki çizelgeden birincide sureler Kur'an'daki sıraya göre ele alınarak önce Bulgarca, karşılıklarına da Arapçaları yazılmıştır. Halbuki önce Arapça başlıkları, karşılıklarına da Bulgarca çevirilerinin verilmesi daha doğru olurdu. Çünkü surelerin başlıkları her birinde doğru ve tam çevirilememiştir. Sözelimi "Beyyine" suresi "znamenieto neorporime" (önceden haber verme tartışılmaz) diye çevirilmiştir.⁴ Rusça çevirisinde 'önceden haber verme' sözcüğünün önüne bir de 'açık' sözcüğü alınmış.⁵ ve yorum kayıtlarına yöneltmede bulunulmuş, 'beyyine' sözcüğünün hukuksal anlamlı olduğu⁶ belirtilmiştir. Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk'ün çevirisinde⁷ 'beyyine', 'açık delil' sözcükleriyle karşılanmıştır. Çeviri ekibi faydalandıkları Rusça çevirinin yorumlar bölümüne de baksalar, hukuksal bir kavram olduğunu görecekler,

Arapça sözlükteki⁸ karşılığını da bularak 'beyyine'yi Y.Öztürk'ün çevirisinde olduğu gibi 'açık delil' olarak çevirebileceklerdi.

Burada Fatiha, Bakara, Furkan, Secde, Sebe, Cin, Kadir, Ta-ha, Ya-sin, Sad, Kaf vb. sureler Arapça olarak yer almaktadırlar. Kuşkusuz çeviri ekibi her surenin başlığını Bulgarcaya çevirme gücünü karşısında böyle bir karmaşaya düşmüştür. Bu, surelerin Bulgarca karşılıklarının içeride, her surenin başlığı altında açıklayıcı karakterde birer not olarak verilmeleriyle giderilebilirdi. Şayet böyle bir yaklaşım benimsenmiş olsaydı, yukarıda söylenen sureler çizelgesinde Bulgarcalarının da yazılmaları gerekmezdi.

İkinci çizelgede sureler Bulgarca alfabe sırasıyla verilmişlerdir. Burada da, eğer kesinlikle gerekli oldukları kabul edilse bile, önce Arapçalarının, sonra Bulgarcalarının verilmeleri gerekirdi. Her iki çizelgede de yazım veya baskı yanlışları da var. Sözelimi Mücadele, Mümtehine, Secde vb. sözcükler gösterilebilir.

29'uncu olması gereken sayfada bazı isim ve kavramlar açıklanmaktadır. Bizce bu listenin çok daha geniş kapsamlı olması gerekirdi. İslâmî vecibelerle ilgili dinsel terimlerin Bulgarlaştırılmasına gidilmemeliydi. Onlar, diğer dinlerdekiyle özdeş olmamaları yüzünden şimdiye kadar olduğu gibi Arapça ve Farsça kalmalydılar. Bu durumda sözü edilen açıklamalar listesinde yer alabilirlerdi. Bulgarca konuşan pomak Türkleri bu terimleri pek âlâ eskiden bildikleri gibi kullanabilirler. Bulgarların demokrasiye geçiş sürecinde bazı çevrelerin pomak Türklerini hıristiyanlaştırma yeltenişleri fonunda dinsel terimlerin Bulgarlaştırılması bizleri biraz tedirgin ediyor. Kur'an'ı Bulgarca olarak okuyacak olan Bulgarlar, bu terimlerin anlamlarını açıklamalar listesinden öğrenebilirlerdi.

30'uncu ve 31'inci olması gereken sayfalarda hatim duasının önce Arapça metni, sonra da Kiril harfleriyle okunuşu yer almaktadır. Bu duanın Kiril harfleriyle yazılımı eksikli olmaktan başka çok da hatalıdır. Yapılan kısaltmaların neden kaynaklandığı her halde daha titiz ve ayrıntılı bir inceleme sonucu anlaşılabilir. Duanın Kiril harfleriyle yansıtılması işlemi amatörce gerçekleştirilmiş bir işlemdir. Arapçanın "vav" harfi ile gösterilen 'w' sesi, "cım" harfi ile gösterilen 'c' sesi Kiril harflerine aktarılırken 'uv' ve 'j' harfleriyle gösterilmişlerdir. halbuki Bulgarcada olmayan 'c' sesi, 'dj' harfleri bir arada kullanılarak gösterilir. Arapçanın frikatif çift dudak ün-

süzünün benzeri İngilizcede 'w' harfi ile yazılır. Rus dilbilimcileri bu sesi Kiril harflerinden 'u' harfinin üstüne yukarıya eğmeçli bir çizgi ile göstermektedirler. Bu yordamdan yararlanabilirlerdi.

Arapçanın harf-i tarifleri ve 've' bağlacı kendilerinden sonra gelen sözcüklerle bitştirilerek yazılmışlardır. Bir yandan bilimsellik taslanırken, öte yandan bilgi yetersizliği ve amatörlik sergilenmektedir. Şeddeli ünsüzler Bulgar yazım kurallarına göre tek harfle yazıldığı gibi, çift harfle de yazılmışlardır.

Sağ kabın ortasında Kur'an-ı Kerim ve anlamının Bulgarcaya çeviri yazısı vardır. numaralanmayan birinci sayfada üstte yazılı, alta yazısız iki dikdörtgen ile ortada yazılı bir şemseye yer verilmiştir. İkinci sayfada Dr. Hasaneyn imzalı ve besmele ile başlayan bir yazı yer almaktadır. Sağ taraftaki yazılar tümüyle Arapçadır. Dr. Hasaneyn'in yazısında Kur'an çevirilerinin önemi, özellikle de Doğu Avrupa ülkelerinde gerekli oldukları vurgulanmaktadır. Üçüncü sayfada Arapça Medine-i Nebeviyye Mushafı ibaresiyle ortada yine bir şemse görülmektedir. Sonraki iki sayfada tezhipli şemseler içinde Fatiha ve Bakara surelerinin faksimilelerine yer verilmiştir. Kur'an'ın Bulgarca çevirisi bu görünümü ile sertesiz ve miklepsiz bir Kur'an'ı andırmaktadır.

Çevirinin kalitesi ile ilgili gözlemlerimizi birkaç sureden rastgele seçtiğimiz ayetler üzerinde yoğunlaştırmış bulunuyoruz. Yusuf suresinin ilk ayetinde 'ayât' sözcüğü Bulgarcaya çoğul biçimiyle 'znameniya' olarak çevirilmiştir. Bu sözcüğün anlamı sözlüklerde şöyle açıklanmaktadır: müjdeleme, kehanette bulunma, işaret, uğursuzluk, emare, semptom vb.⁹ Ayet sözcüğü Rusça çeviride¹⁰de 'znamenovanie' sözcüğü ile karşılanmıştır. Görüldüğü gibi, çeviri ekibi Rusça çeviriden de yararlandığı halde 'znamenie' sözcüğünün anlamlarına gereken dikkati çevirmemiş ve okuyucu yukarıdaki anlamlardan birini seçmek zorunluluğu karşısında bırakılmıştır. Oysa okuyucu bu anlamlardan hangisini seçse, ayetin tam karşılığını seçmiş olmayacaktır. Bazı bilginler bunu 'stih' sözcüğü ile karşılamaktadırlar. Okuyucu yanılıya itmekten, 'stih' sözcüğünü kullanmak daha yerinde olurdu. Aynı ayette 'mübin' sözcüğü 'mükemmel' diye çevirilmiş, 'açık, apaçık' sözcükleriyle çevirilmesi gerekirdi¹¹. İkinci ayette 'taife' sözcüğü 'birkaç' sözcüğü ile karşılanmıştır. Türkçe ve Rusça çevirilerde 'grup' sözcüğü kullanılmıştır ki, doğrusu da budur.

Bakara suresinin 108'inci ayetinin çevirisinde 'belki' sözcüğü yerine 'sorular sormak' sözcükleri

kullanılmıydı. Aynı ayette "çok değişik şeyler hakkında" diye bir söylem yok. Rusça çeviride¹² de 'sorular sormak' sözcükleri kullanılmıştır. Bu ve diğer ayetlerin çevirileri, ekibin çeviri teriminin kapsamı dışına çıkarak açıklamalı, bir dereceye kadar da yorumlamalı çeviri yoluna girdiği izlenimleri oluşturmaktadırlar. Halbuki amacın çeviri olduğu başlıkta ve ön açıklamalarda apaçık görülüyordu.

Necm suresinin 36'nu ayetinde 'belki de' yerine 'yoksa' karşılığı kullanılmıydı. Maun suresinin 4'üncü ayetinde 'namaz kılanlar' yerine 'dua edenler' denmiştir. namaz ve dua başka başka şeylerdir. Yine Maun suresinin 30'uncu ayetinde 'çalışma' yerine 'iş' sözcüğü kullanılmıştır. 40'ncü ayette 'sa'y' sözcüğü doğru olarak 'çalışma' sözcüğü ile karşılanmıştır. Zümer suresinin 9'uncu ayetinde 'rahmet' sözcüğü 'merhamet' sözcüğü ile çevirilmeliydi, 'aramak' yerine 'dilemek' kullanılmıydı. Bu ayetin çevirisinde 'secde' sözcüğü haklı olarak olduğu gibi 'secde' olarak alınmış, öte yandan 'kıyam' terimi 'ayakta durarak' diye çevirilmiş. Burada ayakta durarak ifadesinden namazdaki 'kıyam' anlaşılmamaktadır. 'Ahiret' sözcüğünün de 'ahiret' olarak kalması doğrudur.

Kuşkusuz bu namaz, oruç, zekat, kıyam, kırat, ruku, sücut, secde, ahiret, ezan, müezzin, rekât, niyet, ayet, haşr, kadir, haram, helal, hac vb. sözcükler oldukları gibi alınmalı ve dinsel terimler olarak açıklamalar kesiminde yer almalıydılar.

Şura suresinin 7'nci ayetinde 'bazıları' yerine 'bir bölük', 'cehennemde' yerine 'ateşte' sözcüğü kullanılmıydı. burada 'cennet' sözcüğünün olduğu gibi kullanımını doğru buluyoruz. 'Anlatmak' yerine yine 'uyarmak' sözcüğü kullanılmıydı.

Fussilet suresinin 44'üncü ayetinde 'kıldık' veya 'yaptık' yerine 'indirdik', 'ayet' yerine 'sözler' kullanılmıştır. Burada 'e a' cemiyy^{un} wa 'arabiy^{ur}, ifadesi yorumlanarak çevirilmiştir. çeviri olduğuna göre yoruma gidilmemeliydi. Bunun iyi bir çevirisi 'ister yabancı dilde, ister Arapça¹³ biçiminde olabilirdi. Bulgarca çeviride '..yoksa bu, dinleyicileri Arap oldukları halde Arapça olmayan bir kitap olabilir mi?' biçiminde orijinalden biraz uzaklaşıldığı kanısındayız. Karşılaştırmalarını yaptığımız Türkçe çevirilerinden birinde buna yakın bir yorum gözlenmektedir¹⁴. Kaldı ki bu yorum da kuşkularımızı gidirmemektedir.

Saff suresinin 6'nu ayetinde 'znamenie' sözcüğü 'beyyinat' sözcüğüne karşılık olarak kullanılmıştır. Oysa 'beyyinat' sözcüğü 'apaçık deliller' sözcükleriyle karşılanabilirdi¹⁵. Yukarıda 'zname-

nie' sözcüğünün 'ayet' karşılığı olarak kullanılmış olduğuna değinmiştik. Her halükarda bu tür çelişki ve yanlışlara düşmeme özeni gösterilmeliydi.

Ahzab suresi 'kabileler' diye çevirilmiş. Gerçi surede müslümanlara karşı savaşmış Arap kabilelerinden söz edilse de, 'ahzab' 'topluluklar, gruplar, bölükler' anlamında çoğul biçimde bir sözcüktür. tekil biçimi 'hizib'dir. Nitekim Rusça çeviride 'sürüler, yığınlar' anlamına gelen bir sözcük kullanıldığına göre orijinalden uzaklaşmamıştır¹⁶. 52'nci ayette 'bundan sonra' olacağı yerde 'bunun dışında' ifadesi kullanılmıştır. Bu ayette 'kadınların helal olmadığı' söylendiğine göre 'helal' sözcüğü olduğu gibi kullanılabilirdi. Helâl-haram sözcüklerinin anlam farkları bu suretle daha iyi belirtilmiş olurdu. Aslında helâl sözcüğü 'halal' biçiminde Bulgarlarca da kullanılan bir sözcüktür.

İnsan suresinin 8'inci ayetinde söz edilmektedir. 'Köle'ye değil, 'esir'e, hem de 'severek yedirirler' olabilirdi ki, bu orijinal metne daha uygun düşerdi. Orijinal metinde ".kendilerinin de muhtaç olmalarına karşın" diye bir şey yok.

Furkan suresinin 61'inci ayetinde 'ca^çalâ' sözcüğü iki kez kullanılmış olup, 'yaptı, kıldı, yarattı' anlamlarından birinin kullanılması gerekirdi. Çeviride birinci kez haklı olarak 'yarattı' anlamının kullanılmasına karşın, ikinci kullanımında 'sığındırdı' anlamı verilmiştir. 'Ca^çalâ' fiili 'sığındırdı' anlamı vermediğinden yine 'yarattı' sözcüğü ile karşılanması gerekirdi. 'Sirac' sözcüğü belki tek bir sözcükle, somut olarak 'svetilo' sözcüğü ile çevirilseydi, daha uygun düşerdi. Orijinal metinde 'ognen' (ateşin, ateşli, ateşten) diye bir şey yok.

Dühan suresinin 9'uncu ayeti de yanlış çevirilmiştir. Burada 'yel^{ab}' sözcüğü 'oyalanmak, eğlenmek' anlamına gelen bir sözcükle çevirilebilirdi. Yoksa 'müteselli olmak' sözcüğü ile değil. Orijinal metinde 'devam ediyorlar' diye de bir şey yok.

Yukarıda gösterdiğimiz hata ve yanlışlar çevirinin gereken titizlikle gerçekleştirilememiş olduğu anlamına gelen bir görüş oluşturur gibidirler. Olan ki bu çeviri bütünü ile ele alınıp incelenseydi, hata ve yanlışların artacağındaki kuşkularımızın yersiz oldukları yönünde sonuçlara acaba varılabilecek miydi? Bu bilinemez. Kur'an'ın Türkçe ve başka dillerdeki çevirilerinden faydalanarak yapılan bu çeviri, beklenen kalite düzeyini yakalayamamıştır. Çeviri çalışmalarında metnin orijinali de ele alınarak karşılaştırmalar yoluna gidilmediğinden aslı ile özdeşleşen bir çeviri olamamıştır. Faydalandıkları

çevirilerin etkisiyle pek de güvenilir olamayan açıklama ve yorumlamalar yoluna da gitmişlerdir. Oysa ön açıklamalarında ve başlıkta çeviri olduğu vurgulanıyordu.

Çeviri bütünü ile incelenmiş değildir. Bir dergi yazısında ancak çeviri ekibinin dikkatini bazı hususlara çekmek, ne kadar başarılı bir çeviri gerçekleştirdiğini göstermek istedik. Çevirinin kötüye kullanılabileceği olasılığı yüzünden tedirginliğimizi de belirtmeden olamıyoruz. Avrupayı zorlayan(!) İslâmın karşısında bir duvar oldukları savını benimsemiş bazı Bulgar çevrelerinin eline geçen bu çevirinin hata ve yanlışları, kimi gerçeğe uymayan açıklamaları kötü amaçlara yararlı malzeme olabilirler. Bu durumda yapılacak iş, çevirinin geniş ve ehliyetli kişilerden oluşan bir ekip tarafından incelenip, gereken düzeltme ve tamamlamalar yapıldıktan sonra vakit geçirilmeden bir yayımının yapılmasıdır. 📖

NOTLAR :

¹ *Mukadd-es Kur'an-Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/86, Sabah gazetesinin okurlarına armağanı.*

² *Bulgaristan Cumhuriyetinde Müslümanlar Birliğinin Başkanı, Kral Fahd bin 'abdu'l-^caziz Uluslararası İslam Vakfı başkanı.*

³ *Bkz.s.597*

⁴ *Koran, İ. Y. Kraçkoviskiy, Moskova, 1963, s. 492, 638*

⁵ *A.g.k.,s.638*

⁶ *Kuran-ı Kerim Meali,1994,Hürriyet gazetesinin armağanı,s.567*

⁷ *H.K. Baranov,Arabasko-Ruskiy Slovar, Moskova,1957,s.117*

⁸ *L.Nanov, Bulgarski Sinonimen Reçnik (Bulgarca sinonimler sözlüğü),Sofya, 1963s, 153,417*

⁹ *A.g.Rusça çeviri, s,26*

¹⁰ *Y.Öztürk, a.g.çeviri,s.438*

¹¹ *A.g.Rusça çeviri, s.26*

¹² *Y.Öztürk, a.g.çevirisi,s.438*

¹³ *Kuran-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali, s. 551*

¹⁴ *Kuran-ı Kerim Meali, s.510*

¹⁵ *A.g.Rusça çeviri,s.331*

RÂMİZ VE ÂDÂB-I ZURAFÂ'SI

*Dr. Sadık Eren,
Râmiz ve Âdâb-ı Zürafâ'sı,
(İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks Sözlüğü),
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,
Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 79,
Tezkireler Dizisi-Sayı:1.*

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI - SAYI: 79
TEZKİRELER DİZİSİ - SAYI : 1

RÂMİZ VE ÂDÂB-I ZURAFÂ'SI

İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük

Hazırlayan:
Dr. Sadık ERDEM

ANKARA - 1994

İbrahim BAŞTUĞ

Edebiyat ve Folklor
Bilim Uygulama Kolu Uzmanı

Bilindiği gibi klasik edebiyatımızda tezkireler, edebi kişiliklerin yaşam öykülerini, biyoğrafi-lerini ve eserlerinden örnekleri içeren önemli başvuru kaynaklarıdır. Çeşitli tezkirelerde adı geçip de henüz eserlerine ulaşamadığımız şairlerden başka, birkaç şiirine yalnızca şuara tezkireleri aracılığıyla ulaşabildiklerimiz de vardır. Ancak ne yazık ki, klasik edebiyatımızda tezkirecilik 16. yüzyıl- da ortaya çıkmıştır. Çağatay sahasında Ali Şir Nevai'nin **Mecalisü'n-Nefais**'iyle başlayıp, Osmanlı sahasında gelişmiş olan tezkireciliğin Osmanlı sahasındaki ilk örneği olarak Sahi Beg'in **Heşt Bi-hist**'i bilinmektedir.

Dr. Sadık Erdem'in çalışmasına konu aldığı Hüseyin Ramiz'in **Âdâb-ı Zürafâ** adını taşıyan tezkiresi ise 18'inci yüzyılda kaleme alınmıştır. Erdem, çalışmasının "Önsöz"ünde **Âdâb-ı Zürafâ**'nın önemini şu sözlerle vurguluyor: "Ünlü Alman Türkoloğu Franz Babinger'in **Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke** adlı eserinde 'Değerli olduğu anlaşılan bu kaynağın hiçbir Batı kütüphanesinde bulunmaması acınacak bir şeydir. Bir özetinin yayımlanması arzu edilir.' diye bahsettiği **Âdâb-ı Zürafâ**'nın hazırlanan bu tenkidli metni, Türk edebiyatı tarihinin 1720-1784 yılları arasındaki dönemine bir ışık tutabilirse kendimi bahtiyar sayacağım."

Bu kapsamlı çalışmanın "Giriş"inde de Hüseyin Ramiz'in hayatı ve şahsiyetiyle ilgili bilgiler aktarılırken **Âdâb-ı Zürafâ**'dan başka altı eserine daha işaret edilmiş ve künyeleri saptanmıştır. Râmiz'in bu eserlerinin şöyle sıralandığını görmekteyiz.

1. **Zübdetü'l Vâkı'ât**; Cemaziyü'l-evvel 1187/Temmuz 1773 tarihleri arasında kalan Sultan III'üncü Mustafa (II. 1171-1187/M. 1757-1774) devri olaylarını konu alan bu tarih risalesinin yegâne yazma nüshasının İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y. Nu: 2395'te kayıtlı bulunduğu belirtilmiştir.

2. **Zahir-i Hukkâm**; (H. 1184/M. 1770) yılında yazıldığı tahmin edilen bu eserin şer'i mahkemede verilen il'am, berat, kadı hücceti vb. yazılardaki tabir ve deyimler üzerine bir çalışma olduğu belirtilmiştir.

3. **Hādikatü'l-Vüzerā' Zeyli**; 'Osman-zāde Ahmed Ta'ib Efendi'nin (ölm. H. 1136/M. 1624) aynı adlı eserine zeyl.

4. **Devhatü'l-Meşayih Zeyli**; Müstakim-zade Süleyman Sa'de'd-din Efendi'nin (ölm.H.1202/N. 1788) aynı adlı eserine zeyl.

5. **Hamiletü'l-Kübrā Zeyli**; Resmi Ahmed Efendi'nin (öim. H. 1197/M. 1783) dârü's-saāde ağalarına dair, aynı adlı eserine zeyl.

6. **Keşfü'z-Zünun Zeyli**; Mustafa Kâtib Çelebi'nin (H.1017-1068/M. 1609-1658) ayı adlı eserine zeyl.

Ayrıca Hüseyin Rāmiz'in şiirlerinin ise **Zübde-tü'l-Vākri'ât** ve **Ādāb-ı Zūrafā**'da yer almış olduğu belirtilmiştir.

Dr. Sadık Erdem, **Ādāb-ı Zūrafā**'nın orijinal nüshasına da ulaşmış olduğunu ve çalışmasını dayandırdığı nüshaları şöyle belirtmiştir: "Kütüphane kataloglarında yapılan araştırmalar sonucu, Adab-ı Zūrafā'nın üçü tam, biri noksan olmak üzere 4 nüshası bulunmuştur. Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Nu: 3873'teki nüsha, Rāmiz'in el-yazısıyla yazılmış orijinal nüshadır."

Erdem, tenkidli metni kurarken yararlandığı öbür nüshaları şöyle tanımlamıştır: "Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Nu: 3876'da bulunan nüsha, tarihsiz olmakla birlikte, aynı cilt içindeki eserlerin istinsah tarihlerinden XIX'uncu yüzyıl başlarında istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Müstensihinin hattı güzeli gibi başı ve sonu da noksan-dır.

Millet Kütüphanesi Alî Emiri Târîh Nu: 762'de bulunan, Alî Emiri tarafından H. 1318/M. 1902'de orijinal nüshadan istinsah edilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y.Nu: 91'de bulunan da, Zihni Efendi tarafından H. 1346/M. 192'de orijinal nüshadan istinsah edilmiştir."

Dr. Sadık Erdem, Osmanlı sahasında hazırlanmış olan tezkireleri, yazma ve basma nüshalarını da kapsayan künyeleriyle sıralarken, yukarıda belirttiğimiz gibi Sehi Beg'in **Heşt Bihîşt**'ini Osmanlı sahasının ilk tezkiresi olarak anmış ve İbnulemin Mahmud Kemal İnal'ın **Son Asır Türk Şairleri**'nden sonra Sadettin Nüzhet Ergun'un **Türk şairleri** ile noktalanan tezkirecilik geleneğinde ortaya konmuş olan eser sayısını otuz olarak belirlenmiştir.

Dr. Sadık Erdem, karşılaştırdığı dört nüshayı da dikkate alarak hazırladığı "**Ādāb-ı Zūrafā Nüshalarına Göre Şairler Listesi**" ile zenginleştirdiği çalışmasını, oldukça kapsamlı bir "İndeks" ve doksan sayfaya yayılan bir "Sözlük"le daha da değerli kılmıştır.

Üç yüz yetmiş beş şairin adının geçtiği **Ādāb-ı Zūrafā** üzerine yapılmış olan bu çalışma klasik edebiyatımıza ışık tutmak açısından kuşkusuz çok yararlı olmuştur. Öte yandan Sadık Erdem'in "Doktora Tezi" olarak hazırlamış olduğu bu çalışmanın Atatürk Kültür Merkezi'nin yayımlanmış olması da araştırmacılar ve Türkoloji öğrencilerine kaynak ve örnek olacak bir çalışmanın kütüphanelerin tozlu raflarında unutulmasının önüne geçmiş olsa gerek.

"HİTÂBET" ÜZERİNE

Nejat Muallimoğlu,

Hitâbet, 4'üncü bsk. İst. 1994, 863 s.

MUALLIMOĞLU HITABET DİZİSİ KİTAPLARI

Otuz yıl süren bir araştırma, emek ve fîilî tecrübenin ürünü, Türk kültür tarihinde bir benzeri sayılmamış, ve bundan sonra da hiç yayımlanamayacak bu kitap, ister politikacı olun ister profesör, ister devlet adamı olun ister din adamı, ister avukat olun ister aktör, ister hâkim olun ister hekim, ister iş adamı olun ister işçi lideri, ister öğretmen olun ister öğrenci, ister subay olun ister radyo ve televizyon sözcüsü, hepimize, bir topluluk önünde nasıl konuşulması gerektiğini öğreterek mesleklerimizde hızla yükselmeyi ve hattâ ülke çapında liderler olmanızı sağlayabilir.

İdris KARAKUŞ

Bilim Uzmanı

Bir topluluk karşısında bir fikir veya düşüncüyü anlatmak, topluluğu heyecanlandırmak ve coşturmak, dinleyenlere birlik ve beraberlik ruhu aşılacak, muhatap kitleyi etkilemek ve ikna etmek üzere yapılan konuşmalara hitabe (nutuk, söylev) diyoruz, hitabe söyleme sanatına da hitabet adını veriyoruz.

Hitâbet, Arapça "hetebe" kökünden türetilmiş bir isimdir; aynı kökten türetilmiş hatib, hitab, hutbe, hitabe, muhatap gibi yakın anlamlı kelimeler dilimizde İslâm'ın kabulünden bu yana kullanılmaktadır.

Sözü birine yöneltmeye hitap (Türkçe'de hitap şeklinde kullanılır:b/p), hitap edenlere (konuşmayı yapanlara) hatip, hatibi (konuşma yapanları) dinleyenlere muhatap, yapılan konuşmaya hitâbe, etkili söz söyleme sanatına da hitâbet diyoruz.

Hitabe yine Arapça "nutk" kelimesinden dilimize geçen "nutuk" ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Dilimizde hitabe, "nutuk" ile beraber "söylev" kelimesiyle de karşılanmaktadır; yani Türkçe'de "hitabe", "nutuk" ve "söylev" kelimeleri aynı kavramı ifade için kullanılmaktadır.

Hitap etmek bir sanattır. İyi hitap eden, hitap etmesini iyi beceren kişiler usta birer hatiptir. Hatip, dili kullanmayı ve dilin imkân ve inceliklerinden faydalanmayı iyi bilmelidir.

Usta bir hatip, kelimeleri itina ile şuurlu olarak seçer ve ahengi sağlamak için yerli yerinde kullanır; cümleleri mümkün merteye kısa kurar, vurguyu yerinde yapar, sesin tonunu iyi ayarlar, meramını özet hâlinde, kısa bir şekilde anlatır, dinleyicileri ikna eder, heyecana getirir.

Hatip, konuşmanın konusunu ilk cümlede verir, sonraki cümlelerde konuyu kısaca açıklar, konuşmanın sonunda temel düşüncüyü bir cümle ile ifade eder.

Dilin; hatip, hitap, hitabe ve muhatap kavramlarıyla alâkası büyüktür. Aslında dil, hatip ile muhatap arasında iletişim sağlar. Hatip ile muhatap arasındaki iletişimin sağlam, güzel ve etkili olması için

dilin iyi kullanılması gerekir. Dili iyi kullanmak için de kurallarını bilmek, zengin bir kelime kadrosuna sahip olmak lâzım gelir.

Herkesin bir sanatı, bir mesleği vardır; kimi şair-yazar, kimi edip-muharrir, kimi bestekâr-ses sanatçısı, kimi artist - aktör, kimi ressam - karikatürist... kimi öğretmen, kimi avukat, kimi doktor, kimi asker, kimi mühendis... Fakat bütün sanat ve meslek erbabında bulunması gereken bir özellik var ki, o da, güzel, doğru ve etkili konuşmaktır.

Hatiplik bir meziyettir, bir sanattır. Bu meziyet ve sanat insanlara yaratılışlarında bahşedildiği gibi sonradan eğitimle de kazandırılabilir.

Dünyanın en büyük devlet adamları, başarılı asker ve komutanları bu sanatı ve meziyeti kazanmış insanlar arasından çıkmıştır. Orduları önünde durduran, kitleleri ardından sürükleyen bütün büyük asker ve devlet adamları güzel ve etkili konuşmalarını doğuştan getirmemişler, sonradan çalışarak, eğitim yaparak kazanmışlardır.

Şu anda önümde Nejat Muallimoğlu'nun "**Bütün Yönleri İle Hitabet**" adlı 863 sayfalık kitabı duruyor. Dördüncü baskısını yapmış... Hitabet türü üzerine yapılmış geniş bir araştırmanın ürünü... Yazarın ifadesiyle "bu tür üzerine yapılmış tek eser."

Muallimoğlu'nun bu kitabı, güzel ve etkili konuşmak, bu vesileyle mesleklerinde ilerlemek ve toplumun aydın kabûl ettiği bir insan olmak için başvurulacak, el altında daima bulundurulacak bir eserdir, bir eğitim aracıdır.

"Eğitim ve kültürün meyvası, manevî bakımdan daha zengin ve daha tatmin edici bir hayat sürmektir. Bir kimsenin kendi kendisini geliştirme-sinin en çok arzu edilen şekli, dünyada neler düşünülüğünü, söylendiğini ve yaratıldığını bilmesidir" (s.XXIX). İşte **Hitabet** adlı Muallimoğlu'nun bu eserinde, aradığımız bütün bunları bulabilirsiniz. Bu ve buna benzer kaynak eserleri okuduğunuz vakit hayatınızda çok şeyin değişeceğini göreceksiniz. Okumak çok önemli bir mesele... Muallimoğlu'nun **Hitabet**'indeki konu ile ilgili tespiti ve serzenişi dikkat çekici:

"İyi konuşabilmek için başta gelen şart, okumak. Ama biz Türkler-kim ne derse desin-dünyanın en az, evet en az okuyan insanlarıyız. Az çok bir şeyler okuyanlar da, ancak kendi inançları doğrultusundaki kitapları okuyorlar. Ga-

zetelerde, Batı gazetelerinde olduğu gibi, "Kitap" sütunları yok. Kitaplar üzerinde iyi kötü bir kaç satır yazan sütun sahipleri de, ancak kendi inançları paralelindeki yazarların kitaplarını tanıtıyorlar. Eğer fikri hür, vicdanı hür bir yazarsanız; gerektiğinde, sağ da solu da, ortayı da tenkit etmekten çekinmezseniz, dünyanın en iyi kitabını dahi yazmış olsanız, okunmamaya, tanıtılmamaya mahkûmsunuz. Sonra bir de, on milyonlarca insanın, "kültür" denildiği vakit meyhanelerden en nezih toplantılara kadar göbek atan çıplak hatunarı, musiki denince, "içtim içtim, hâlâ sarhoş olamıyorum," veya "ödül" kazanan "**Şinanay**" şarkısını düşündüklerini hatırlarsanız, bunca senelere, bunca emeklere rağmen, "geri kalmış" lıktan niye hâlâ kurtulamadığımızı daha iyi anlayacaksınız" (s. XXVII).

Ben iyinin, doğrunun, güzelin, cesaretin, idealin, azmin ve başarının âşığıyım. Ben kitabın, kalemin; ilmin, irfanın; idealin, ülkünün âşığıyım. Ben bütün bunlara âşık olan Türklüğün âşığıyım. Âşık olduğum bu hasletleri ve ruhumun beslendiği kaynakları Nejat Muallimoğlu, "**Hitabet**" adlı bu kitapta birleştirmiş. Tapu gibi bir eser; kaynak kitap, antoloji... Sadık Tural'ın söyleyişiyle: "*Klasik retorik kitaplarının içinde askerî veya dinî yahut siyasî hitabet örnekleri ve onlarla ilgili bir yığın mütalaâ arasında kaybolan ve erişilmez belli şahsiyetlere münhasır bir tür gibi takdim edilen mânâlı ve güzel konuşma, Nejat Muallimoğlu'nun eseriyile hemen herkese yeni ufuklar açmakta, hatip ile muhatap arasında kurulan mânâlı ve güzel ilişkinin neden ve nasıl oluşabildiğini ve nihayet gayret ile herkesin bunu başarabileceğini ortaya koymaktadır.*"

Bu eserin, yıllar süren bir araştırma ve çalışmanın (kitapta otuz yıl olduğu beyan ediliyor), emek ve tecrübenin mahsulü olduğu belli... Böyle bir eser ancak otuz yıl gibi uzun bir zaman içinde yazılabilir...

Türkiye'de hitabet sanatı üzerine akademik seviyede çalışan yok gibidir. Nejat Muallimoğlu'nun bu çalışması boşluğu doldurmuştur. Yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmakla birlikte şimdilik konu ile ilgili araştırmalara kaynak olması bakımından "**Hitabet**" yeterlidir. "**Hitabet**"; politikacı, asker, devlet adamı, avukat, doktor, öğretmen, sendikacı, spiker... gibi hangi meslekten olursa olsun konuşma yeteneğini geliştirmek ve mesleklerinde ilerlemek isteyen herkesin ihtiyacına cevap verecek muhtevaya sahiptir.

Kitap, meşhur hitabelerin hemen hemen hepsi-

ni ihtiva etmektedir. Aradığınız Türk ve dünya hitabelerinin çoğunu bu eserde bulabilirsiniz.

Muallimoğlu, konuşma ile meslekte yükselme arasındaki ilişkiyi şu cümlelerle açıklıyor:

"Çok yakın bir gelecekte Türkiye'de de, insanların bir çok meslekte yükselebilmeleri veya yükselmemeleri konuşma yetenekleri veya yeteneksizlikleri ile el ele gidecek. Bir kimsenin konuşma tarzı, onun çalışma isteğini veya isteksizliğini gösterir, kabiliyet ve değer hükümlerini ifşa eder. Günümüzün orta büyüklükteki işyerlerinde dahi, işlerin yürütülmesinden sorumlu olanlar, muhtelif şubelerin başındakiler, genel müdürler, zaman zaman müesseselerindeki memur ve işçilere hitap ediyorlar. Bu hitap tarzı iyi ise, o kimsenin, çalıştığı müessesedeki itibar ve değeri de artar.

Çok sayıdaki mesleklerde topluluk önünde konuşma yeteneği de aranıyor. Gerçi avukatlıkta, hariciye hizmetinde, televizyonda, tiyatrodaki ve din adamlığında iyi konuşmanın gerekli olduğunu bilirsek de, günümüzün muğlak iş organizasyonlarında konuşmak, yönetim kurulu toplantılarında konuşmak, bir grup insan önünde konuşmak da önem kazanıyor. Günümüzün işçi liderlerinin ortaya çıkışları gibi, yarının en başarılı iş adamları da, bir topluluk önünde belâgatle konuşabilenler arasından yükselecek. Gerçekte, artık herhangi bir sahada bir işi başarmış birinin bir grup insan önünde de iyi konuşması bekleniyor (s.XXVIII).

Dünyada pek çok hatip yetişmiştir, ama Türklere Bilge Kağan'dan Atatürk'e kadar çok daha fazla hatip yetişmiştir. Türklerin çok sayıda büyük devletler kurma başarılarının altında çok sayıda hatip yetiştirmenin olduğunu düşünmek gerekir. Türklerin yetiştirdiği hatiplerin hepsi lider, asker, öğretmen, şair ve yazar, devlet adamı, din adamı... Hepsinin adı hafızalarda taptaze... Hepsi kendi vatanının, kendi milletinin âşığı...

Muallimoğlu, eserinde, hitâbet sanatının eski Yunan ve Roma'dan günümüze kadar geçirdiği bütün safhaları tek tek ele almış, örnekler göstermiştir.

"Hitâbet", bütün meslek erbabının faydalanacağı bir eserdir; fakat özellikle Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin mutlaka edinmesi, okuması, faydalanması gerekir. Konuşma ile ilgili teferruatlı açıklamalar var: Konuşma malzemesinin nasıl seçileceği, konuşma plânını hazırlanması, konuşmaya nasıl başlanması gerektiği ve nasıl geliştirilip bitiri-

leceği, konuşma türleri, konuşmacının dinleyenleri nasıl kontrol altında tutacağı, konuşma esnasında hangi hareket ve davranışların ne zaman ve nasıl yapılacağı, konuşmanın nasıl dikkat çekici hâle getirileceği, fıkra, şiir, atasözü ve vecizelerle konuşmanın nasıl süsleneyeceği gibi konular üzerinde durulmuş ve örnekler sunulmuştur.

Eser, iki kitaptan oluşuyor: **Hitâbet Sanatı, Dünyayı Sarsan Kelimeler**. Bu kitapların ayrı ayrı basımı yapılmış olsa idi eksik kalırdı; şimdi birbirlerini tamamlayarak mükemmel bir bütün oluşturmuşlar. Kitapta siyasî, içtimaî, askerî, dinî ve meslekî olmak üzere toplam 170 hitâbe metni ve 116 fıkra örnek olarak verilmiş... Hitâbe örneklerinin büyük bir kısmı İngiltere ve Amerika'dan seçilmiş. Böyle bir seçimin sebebi, Muallimoğlu'nun İngiltere ve Amerika'yı günümüzde hitâbet sanatının merkezi olarak kabul etmiş olmasıdır.

Son peygamber Hz. Muhammed'den, Bilge Kağan'dan Fatih Sultan Mehmet'ten başka Atatürk, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Halide Edip Adivar, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet Âkif Ersoy gibi yakın tarihteki Türk büyüklerinden hitabe örnekleri alınmış; ayrıca Domesthen, Victor Hugo, Emil Zola, Abraham Lincoln, Charles De Gaulle, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Nikolai Lenin, Winston Churchill gibi yabancılardan metinler seçilmiş.

Yukarıda adları zikredilen insanların niçin meşhur olduklarını ve memleketlerine nasıl hizmette bulduklarını açıklamaya gerek yoktur. Yazarın bu hususta bir tespiti var:

"Noblesse oblige tâbirini bilin em işittiniz mi? Bu, bir cemiyetin asil insanların, imtiyazlı insanların, sosyal, kültürel, siyasî ve ekonomik merdivenlerinde yükselmiş insanların içinde yaşadıkları cemiyette büyük borçları, büyük sorumlulukları bulduğunu anlatır. Amerika'yı "Amerika" yapan faktör, her şeyden önce, ülkenin kurulduğu yıllardan beri, toplulukta yükselmiş insanların noblesse oblige hissidir. Bir topluluk, bir cemiyet, bir ülke, insanların topluluktan, cemiyetten, ülkeden aldıklarını kat kat fazlası ile ödedikleri zaman yükselir. Noblesse oblige hissine sahip insanlar, dünyayı öldükleri zaman, bulduklarından biraz daha iyi bırakan insanlardır" (XXVIII).

Eserin, dil ve üslûp bakımından "mükemmel" olduğunu samimiyetle söyleyebiliriz. Özellikle, yazar, örnek olarak verdiği kendi hitabelerinde çok kelime kullanmış; kısa, açık ve anlaşılır cümleler

kurmuş. Yazarın zengin bir birikime ve kültüre sahip olduğu belli oluyor. Esere yansıyan birikimi ile ikna kabiliyeti kitabı daha sevimli ve daha okunması elzem hâle getirmiştir.

Kitap üç yılda üç baskı yapmış; bu bir rekor... Elimizdeki nüsha dördüncü baskısı...

Eserin mükemmel olduğunu açıkça ifade ederken çok basit de olsa bazı hataları ihtiva ettiğini belirtmeliyiz:

"370.000 kelimelik kitapta yanlış dizilmiş bir kelime yok" deniliyor ama, basit de olsa bazı hataların olduğu dikkatimizi çekiyor:

1- "derhal" kelimesi "der" hecesinden sonra satır sonunda kısa çizgi işareti ile kesilmiş (s. XXVI), kelimenin ikinci hecesi "hal" alt satıra yazılmamış...

2- "Kemal" yazılacağı yerde "Temal" yazılmış (s.x.). Bu bir tashih hatasıdır.

3- İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun adı "İsmayıl" (s.x.) şeklinde yazılmıştır. Halbuki Baltacıoğlu, adının Türkçe ses uyumuna uyması hasebiyle "İsmayıl" diye yazılması gerektiğini her zaman söylemiş ve eserlerine de bu şekliyle yazdırmıştır.

4- "İngiliz" Kelimesi "İngiiz"(s.xx) şeklinde yazılmış; tashihçinin gözünden kaçan bir hatadır. Yine gözden kaçan bir tashih hatası da XXVII'inci sayfadaki "dğrultusundaki" kelimesinin "doğrultusunda" şeklinde yazılmamış olmasıdır.

5-Kapakta (cilt kapağın dışına geçirilen renkli kapakta), dördüncü baskının adeti verilirken "10.000inci" şeklinde yazılmış. Halbuki son sıfırdan sonra kesme işareti- apostrof(') kullandıktan sonra " inci " yazılmıyordu veya " inci " yazılmayıp son sıfırdan sonra nokta konulmalıydı.

Bunlar basit hatalardır; fakat Nejat Muallimoğlu gibi bir üstadın şu yanlışlara düşmemesi gerekirdi:

6- "Eğer milletçe, küfür etmeden, lânet okumadan, kendimiz gibi düşünmeyenlerin de fikirlerine saygı beslemeyi, ve belki kendimizin yanlışlığını ve bizler gibi düşünmeyenlerin haklı olabileceklerini düşündüğümüz zaman, hepimizin arzu ettiği daha iyi bir Türkiye yolunda çok büyük bir adım atmış olacağız." (s.XXXII) diyor, ama " Ne Amerika, ne Rusya-Milliyetçi Türkiye" diyen bazı grupları " çocuk " ve hatta " salak " olarak itham ediyor(s.XXV). Bu dikkatimizi çeken bir husus oldu. Halbuki her-

kes hür düşünmeli.

7- " Dört çeşit insan vardır:

Bilmeyen ve bilmediğini bilmeyen:

o bir ahmaktır-uzak dur.

Bilmeyen ve bilmediğini bilen:

o basit bir insandır-öğret.

Bilen ve bilmediğini bilmeyen:

o uykudadır-uyandır.

Bilen ve bildiğini bilen:

o bilge bir insandır-peşinden git." (s.XXXIII)

Dilin mantığına ve burada sözün gelişine göre 6'ncı satır (mısra) " bilen ve bildiğini bilmeyen" şeklinde olmalıdır.

Nejat Muallimoğlu'nun **Hitâbet** adlı bu eseri iyi incelendiği vakit görülecektir ki, isteyen hatip yapabilir. Muallimoğlu kendisi de bu hususta bir anekdot zikrediyor:

George Bernard Shaw-ki belâgatli bir hatipti de -'Ben konuşmayı, buzda kaymasını veya bisiklet kullanmasını öğrenmeye çalışan bir çocuğun her düşüşünde arkadaşlarının kendisiyle alay etmesine vesile olması gibi, kendime güldüre güldüre, kendimle alay ettire ettire öğrendim,' der. Ben de, kitabın ilk baskısından takdim yazısında söylediğim gibi, konuşmasını öğrenebilmek için, zaman zaman adıma dahi söyleyebilmemi engelleyen kekelimeliğimi yenmek, kimseden bir yardım görmeksizin, kendi kendime yenmek mecburiyetinde idim.

Sizler, bu yola böylesine ağır bir handikapla çıkmadığınıza göre, arzu eder, azmeder, kitabı dikkatle okur, söylenenleri yapmaya çalışırsanız, hiç de uzun olmayacak bir zaman sonra, arkadaş toplantılarınızda, işyerinizdeki 'resmî' toplantılarda, hattâ bir grup insanın önünde sıkıntı çekmeden, rahatça konuşabileceğinizi göreceksiniz. Kitap sizi, adından bahsedilen bir hatip yapamazmış. Yapmasın, bu önemli mi? Hem buna gerek de yok. Enine-boyuna, iri-yarı bir adama gıpta ve hayranlıkla bakan ufak-yapılı bir genç dedi ki: 'Ben de sizin gibi iri-yapılı ve güçlü olsa idim, ağır siklet şampiyonu olurdu.'

Adam cevap verdi: 'Peki ama, seni hafif siklet şampiyonu olmaktan alıkoyan ne?'

Bu kitap, yaşınız ve mesleğiniz ne olursa olsun, hepimizi birer hafif siklet hitâbet şampiyonu yapabilir."

Öğretmenlik yaptığım yıllarda talebelerime da-

ima Şu telkinde bulunurdum: "Zorlamalar insanı kadere götürür; önce isteyeceksiniz, sonra düŐüneceksiniz, daha sonra çalışacak ve gayret edeceksiniz... Sonunda mutlaka başarılı olursunuz." Nejat Muallimoğlu'nun eserini hakkında yazı yazmak maksadıyla tekrar okuduğum zaman, öğrencilerime yaptığım telkinlerimin doğru olduğunu bir kez daha anladım.

Ben yazmayı alışkanlık hline getirmeye çalışan bir insanım, konuşmayı da severim. Bu bana Türk Dili ve Edebiyatı Ğretmeni olmanın sağladığı bir avantajdır. SKT ve ABE 'un karşısında konuŐmaktan daima imtina etmiŐimdir. Başkaları gibi ikisi de Türkçe'yi iyi bilir ve kullanırlar; karŐılarında konuŐanların hatalarını da hemen tespit ederler. Bu hocaların hata tespit eden meziyetlerinden do-

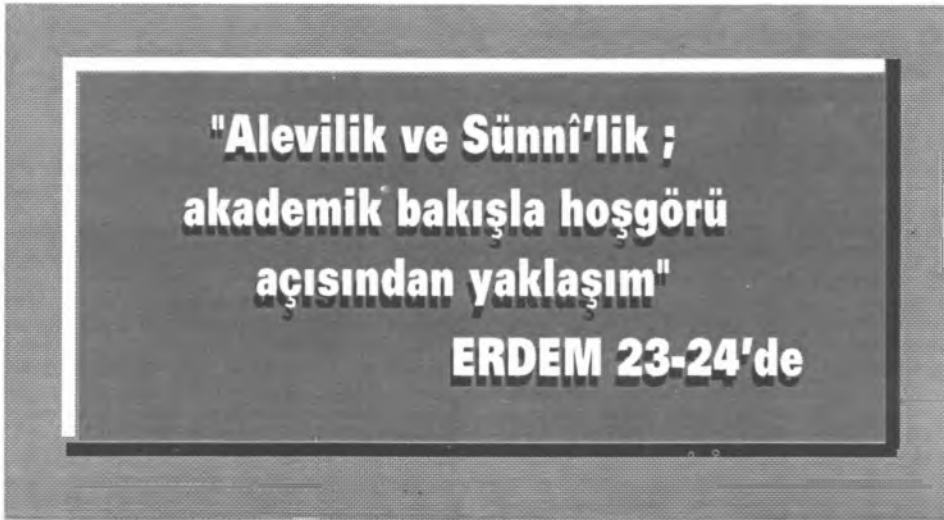
layı ve belki de daha başka sebeplerden ötürü karŐılarında kendime güvenimi yitirim ve konuŐmamayı tercih ederim. Ne yalan söyleyeyim, Muallimoğlu'nun bu eseri, bana biraz güven kazandırdı, meden cesaret verdi.

Sizin de okumanızı, telkinlerine kulak vermenizi tavsiye ederim.

Netice itibariyle "mkemmел bir eser" olduğunu ifade etmemi bekliyorsunuz. Evet, bu ifadeyi kullanıyorum; fakat böyle bir eserin, bu kadar kısa bir yazı ile tahlil ve tanıtımının mümkün olmadığını da belirtmek istiyorum.

Edinme Adresi: P.K. 16 Őehremini 34272-İST.
Tel: 5260424-5710515

Avcıol Mtb. Divan Yolu, Bestekr Osman Sk.
Birkonlar İŞ Hanı, 8/2 Cağaloğlu-İST.

HAMDULLAH SUBHİ TANRIÖVER

Yrd.Doç.Dr.Halim ERARSLAN,
Hamdullah Subhî Tanrıöver,
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Yayımları, Ankara, 1995,
XV + 321 Sayfa.

Önsöz ve Girişten sonra, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, Hayatı (ss. 1-167), Edebi Şahsiyeti (167-227), Eserleri (229-237) ve Fikirleri (239-280) adlı dört bölümün dışında sonuç ve değerlendirme (ss. 281 - 290), Bibliyografya (ss. 291-314) ve isimler indeksi (ss. 315-321)'inden oluşmaktadır.

Yazar Önsöz'de, "edebiyat tarihi açısından şöhretiyle mute-nâsîp olmayan bir bilinmezlik içinde gördüğümüz Hamdullah Suphi Tanrıöver'i ele alıp inceleyen bir araştırmayla katılmak arzusunu duyduk. Maksadımız, II'nci Abdülhamit devrinde yetişmiş, meşrutiyet, millî mücadele ve cumhuriyet yıllarında aksiyonu ve hitabetiyle dikkatleri üzerine toplamış olan Tanrıöver'i bütün yönleriyle araştırıp ilim dünyasına tanıtmaktır" demektedir.

Gerçekten de, Türk siyaset ve fikir hayatının mümtaz şahsiyetlerinden biri olan Hamdullah Suphi Tanrıöver ile ilgili şu ana kadar ciddi bir çalışmanın yapılmamış olması büyük bir eksiklik. Hamdullah Suphi Tanrıöver adı anıldığında herhalde akla gelen ilk isim Türk Ocakları olacaktır. Doğum tarihi her ne kadar tartışmalı da olsa 1880'li yıllarda doğduğu kesindir. Dolayısıyla gençlik ve yetişme devrinde, II'nci Abdülhamit dönemi eğitim kadrosunun önemi kadar, 1908 yılında kurulan **Türk Derneği** ve daha sonra kurulan

Türk Yurdu ve **Türk Ocakları** da önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla kendisinin yetişmesinde etkili olan **Türk Ocakları**'nda Hamdullah Suphi daha sonra bu ocakta kendisi gibi Türkçü insanlar yetiştirmek, vatan ve millet mefhumlarına layıkıyla sahip çıkacak nesiller bırakmak amacıyla Türk Ocakları'nda başkanlık makamına kadar birçok vazife almıştır.

Birinci bölümde, Hayatına dair bilgi verilmeden önce, seceresi anne ve babası hakkında da malumatlar bulunmaktadır. Memuriyet ve öğretmenliğine geçildikten sonra, Türk Ocakları kısmı yer almaktadır. Bu tarihlerde yaşanan Balkan Savaşları ve I'inci Dünya Savaşı neticesinde, ülkemizin içine düştüğü durumda Hamdullah Subhî'de üzerine düşeni yapmaya çalıştığı konusuna ve özellikle 30 Ekim 1918'den sonra döndüğü İstanbul'daki faaliyetlerine değinilmektedir. Burada Meclis-i Mebusan'daki çalışmaları ile İstanbul'dan Ankara'ya kaçışı sonucunda hakkında İstanbul hükûmeti tarafından verilen idam kararına da değinilmektedir. Milletvekiliği alt başlığında ise; millî mücadele yıllarında düşmanın yurttan atılışı için gerek BMM'inde gerekse Meclis dışındaki çalışmalarına değinilmektedir. Sonraki sayfalarda ise, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki çalışmaları ve özellikle de Serbest Fırka hareketi içindeki

Yrd.Doç.Dr. Sabahattin ŞİMŞİR

Ege Üni. Atatürk İlkeleri ve
İnkılâp Tarihi Bölümü
Öğretim Üyesi

durumu ile, 1912'den beri Türkçülük'ün sönmeyen meşalesi olan **Türk Ocakları**'nın 1931 yılında kapatılmasına değinilmekte ve **Türk Ocakları**'nın tekrar açılması ile nihayet Hamdullah Suphi Tanrıöver'in bir ömür boyu Türklük için çarpan kalbinin durmasına (10 Haziran 1966) kadar incelenmektedir.

II. Bölüm, "Edebi şahsiyeti" adını taşımaktadır. Bu bölümle mensup olduğu ekoller, mizah yazarlığı, kullandığı rezm ve müsteâr adlar, hikâyeciliği, haptipliği ile Dil ve Edebiyat anlayışı hakkında da bilgi verilmektedir.

III. bölümde ise Eserleri ele alınmış olup, bunlar şu şekilde tasnif edilmiştir. Yayımlanan kitaplar, hazırlık safhasındaki kitapları, yayımladığı sanılan kitap ve broşürleri ele alınmaktadır.

IV. Bölüm "Fikirleri" ismini taşımaktadır. Yazar Tanrıöver'in muhtelif düşüncelerini tespit etmeye çalışmıştır. Yazar'ın tespitlerine göre; Türk kavramını, "Türkçe konuşan, Müslüman

olan ve Türkçülük sevgisi taşıyan Türk'tür." (s. 244) şeklinde tarif etmektedir. O Türk milliyetçiliğini istilacı bir hareket olarak görenlere de şöyle seslenmektedir, "*Türk milliyetçiliği Alman Nazizmi, İtalyan Faşizmi, Rus komünizmi gibi geniş istila ve tahakküm fikirlerini, milletlerin hürriyet hakkına karşı tasarlanmış bir cürüm, bir kötü kasıt nazarı ile görülmüştür. Tek kelime ile söylüyoruz, Türk milletinin şerefini, haklarını, refahını kendi topraklarında tam hâkimiyetini hedef tutan bir fikir hareketidir.*" (s. 247) şeklinde tespit etmiştir. Yazar Tanrıöver'in vatan anlayışını ise, "*Bir maddî vatanımız vardır, dağlarıyla, taşlarıyla, gözüümüz önünde serilen, uzayan şu vatan... Onu bütün millet, asırlardan beri daima elinde silahlı, daima kan damarları açık, her taraftan gelen istilâlara karşı müdafaa ediyor.*

Bir de manevî vatanımız var, bu vatan öbüründen daha çok haraptır, daha çok istilaya uğramıştır. Serveti daha fazla yağma edilmiş; yadigârları taraf taraf yabancıların, düşmanların eline

geçmiştir. San'atlarımız rakip unsurlara maledilmiştir. Âsâr-ı san'atımız duymayan, anlamayan nesillerin elinden, yok pahasına satın alınarak dünyanın dört bucağına dağılmıştır. Nağmelerimizi başkaları benimsemiş, tezyinâtımızı komşu milletler kendi hesaplarına kendi medeniyetlerine kaydetmişlerdir" (s.261).

Sonuç olarak, adı Türk Ocakları ile özdeşleştirilebileceğimiz, Hamdullah Suphi Tanrıöver, II'nci Abdülhamit, meşrutiyet, millî mücadele ve Cumhuriyet dönemlerini yaşamış biri olarak, yazar'ında ifadesiyle, cemiyet ve devlet işlerinde yöneticilik vasfına hâiz bir aksiyon adamı, insanî münasebetlerinde hoşgörülü, nazik ve yardımsever, Ziya Gökalp'in fikri önderliğindeki Türkçülük cereyanına bağlı, büyük bir hatip, idealist, inkılâpçı, demokrat bir milliyetçidir. Dolayısıyla, böyle bir eserle hem Tanrıöver'in, hem de Türk Ocaklıların büyük mücadelesi hacimli bir kitapta toplanmıştır. İlgilenlere tavsiye ederiz. ☐

Osman Nuri SEZER'in
Beklenen Romanı:

Diyar-ı Dede Korkud

Üç Ciltlik Tarihi

(Belgesel) Roman

1. Cilt : Oğuz Elleri

2. Cilt : Çini - Maçın

3. Cilt : Çen Kırkları

RUBU TAHTASI

*Muammer Dizer,
Rubu Tahtası,*

*Boğaziçi Üniv. Yayınları, İstanbul, 1987,
Boğaziçi Üniv. Matbaasında Basılmıştır.
247 sayfa + Bibliyografya + 78 geometrik şekil.*

BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ

Dursun AYAN

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Toplumunu İle İlgili Sosyal
Araş. Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

Bilim ile tarihinin ortak olarak aydınlatılacağı dönemler ve olaylara ilişkin çalışmalar aynı zamanda bilimsel kültür ve bilim denilen olguların bilgisini de inşa etmektedir. Genel olarak bilim ve bilimsel kültür dünya entellektüel kültürünün önemli bir yönünün ortaya koyarken bu birikime katkıda bulunan kültür ve uygarlıkların belirli bir yönünü de aydınlatmaktadır. İşte bu bilgi doğrudan doğruya ulusların ve uygarlıkların kimliklerini netleştirmekte önemli bir ölçüt olacaktır. Bilim ön plâna çıkartılırken zaman zaman toplumların ve ulusların siyasal ve askerî başarılarını gölgede veya ikinci koşunda bırakmaya yönelik bilim merkezli bir aşırı yüceltmeye bağlanmak da mümkün değildir. Bilim konusunu vurgulamaktan amaç bir bilgi olarak kültürde pek çok önemli alt başlık yanında bu fenomene de dikkat çekmektir. Hem kimlik ve izlenim (imaj, etki) kavramları arasında gidip gelen söylem muğlaklığının yarattığı alaca karanlık perdeyi kaldırmak hem de bir ulusun ve/ya uygarlığın kimliğini önemli ölçüde belirleyen din, siyasî, savaş ölçütleri yanında yeni (aslında çok eski) kültürel ölçütleri güncelleştirerek geçmişe ilişkin bilgideki kehanetten kurtarıp bu konularda somut kanıtlara yönelmek önemli bir konum arz etmektedir. Burada tanıtılmaya çalışılacak (belki yeni bir okuyucu kitlesine duyurulacak demek daha iyi) kitabın konusunu oluşturan **rubu tahtası** astronomik gözlemlerin matematiksel değerlendirilmesi, dört işlem namaz vakitleri ve kible tespitinde de kullanılan bir tür trigonometrik cetveldir. Yazarın da dediği gibi bir tür bilgisayardır.

Oldukça teknik bir alet olan **rubu tahtası** ve bu kitabın içeriği daha çok bilim tarihçilerini çok özel olarak da astronomi tarihçilerini ilgilendirmektedir. Belirtmek gerekir ki bu yazıda kitabın içeriğine ilişkin herhangi bir astronomik ve matematiksel derivasyona gidilecek değildir. Burada istenen bu kitabın bilim tarihçisi olmayan okuyucuya duyurmak, Türk kültür tarihinde bilimsel çalışmaların varlığına ve bunların arkasında olması gereken sosyolojik kültürel tabana dikkat çekmektir. Kaldı ki Türk ve İslâm dünyasında özellikle Orta Çağda bilimsel ve felsefi etkinliğin varlığını sağlayan kültürel birikim ve atılımın durup dururken başladığını veya he-

mencecik 12-13.'üncü yüzyıldan sonra kesildiğini düşünmek mümkün değildir.

Sarton'un da özellikle belirttiği gibi deha ve keşifden çok onları besleyen kültürel geleneğin önemi vardır. Rubu tahtası Rasathanelerin ve trigonometri çalışmalarının kesiştiği bir noktada kültür alanına çıkmaktadır. Bu ise hem Batıdan (9.yy öncesi) yapılan çevirilerin marifetine olduğu kadar hem de bu birikime sahip çıkacak ve onu besleyecek bir diğer birikime işaret etmektedir. Bu bilim tarihi ve sosyolojisi açısından bir zorunluluk ve gerekliliktir. Ayrıca rasathane olgusu (kurumu) aynı zamanda sağın (pozitif) bilimlerin doğrudan doğruya güncellik kazanarak kullanılmasını gerektiren bir teknoloji işidir. Bu teknoloji de beraberinde pek çok olguyu beslemektedir, onlarla beslenmektedir. Yüzyıllarca gerilere giden cebir, astronomi ve trigonometri çalışmaları buna önemli bir örnektir. Arapça erba (4 dört)'den türetilen, dörtde bir anlama gelen rubu ilkeri satırlardan da anlaşılacağı gibi ilke olarak bir kare alan üzerine çizilmiş dörtle bir dairenin trigonometrik, geometrik, astronomik hesaplamalara ve dönüşümlere olanak veren bir hesap cetvelidir. Rubu tahtasının önemini Dizer ön sözde şöyle belirtmektedir. "Böylece İslâm düşünürleri bütün Ortaçağ boyunca hakim olan İslâm astronomisini kurarken daha çok mevcut el yazması Yunan astronomisi kitaplarından yararlandılar. Fakat o döneme Yunan astronomisi el yazması kitaplarından bazıları erişmesine rağmen Hipparkos ve Batlamyus'un tanımını verdiği hiçbir astronomi gözlem aracı İslâm bilim adamlarının tanımını verdiği hiçbir astronomi gözlem aracı İslâm bilim adamlarının eline geçmemiştir. Her ne kadar İskenderiye'de astronomi gözlemleri yapıldığı söyleniyorsa da bir rasathane kurulmamış olması gözlemlerin devasa aletlerle değil de taşınabilir aletlerle yapılmış olduğunu olası kılmaktadır. 9'uncu yüzyıl da bu günkü anlamda rasathaneler kuran İslâm düşünürleri Yunan'dan öğrendikleri ve kendilerinin geliştirdiği büyük ve çok sayıda astronomi gözlem aracı yapmışlardır. Bu gün hiç birisi tam olarak elimizde mevcut olmamakla beraber Meraga ve Semerkant rasathanelerinin kalıntıları arasında varlığını kanıtlayan bakiyeleri bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunda 1577 yılında Tophane sırtlarında kurulan İslâm'ın son, Osmanlıların ilk büyük rasathanesinde de zamanın önemli büyük gözlem araçları bulunuyordu, bununla beraber bu rasathanelerden zamanımıza dek ulaşan hiçbir gözlem aracı mevcut de-

ğildir." Büyük çapta gözlem aletlerinden elde birşey kalmaması üzücü bir durumdur ancak Batlamyus-Uluğ Bey-Takiyüddin-Tyco Brahe-Tusi bağlantısında bir astronomik araştırma ve gözlem bayrağı taşındığı bilinmektedir.

Günlük hayatta kullanılan astronomik bilgilerin geniş bir tabanda yaygınlaşmasının bazı rasat araçlarının günümüze kadar gelmesini sağladığı görülüyor. Rubu tahtası da bunlardan birisidir. Bu gözlem aletlerinden diğerleri hakkında Muammer Dizer şu bilgileri vermektedir. "Bütün Ortaçağ boyunca kullanılan İslâm astronomi aracı zamanımıza kadar erişmemiş ise de, astronomi bilgilerinin günlük hayatımızda kullanılmasını sağlayan **astro-lab**(=usturlab), rubu tahtası, **güneş saatleri**, **kıblenümler** vb, zamanımıza dek ulaşabilmiştir. Bu gün bunların bir çoğu müzelerde muhafaza edilmektedir. Bunların arasında özellikle astrolab ve rubu tahtası bilgisayarın en eski ilk örnekleridir.

Şüphesiz bu aletler, rasathanelerde mevcut idi fakat rasathane gözlem aracı değildir. Zira rasathane gözlem aracı ile erişilen duyarlılıkta gerek astrolab ve gerekse rubu tahtası ile gözlem yapmak mümkün değildir. Bunlar İslâm düşünürlerinin pratik zekâlarının yarattığı astronomi bilgilerinin gündelik hayatta kullanılmasını sağlayan taşınabilir aletlerdir. İlk defa İslâm'da kullanılmaya başlayan bu aletler içinde rubu çok önemli bir gereksinmeyi karşılamak için icad edilmiştir. 12-13 'üncü yüzyıl da İslâm trigonometrisinin yüksek seviyeye ulaşması dolayısıyla trigonometrik fonksiyonların ve trigonometrik bağlantıların çözümü için rubu tahtasının **rub'el müceyyeb** yüzü düşünülmüştür. Bu alet yardımıyla güneşin yüksekliği gözlenerek zaman, asr-ı evvel, asr-ı sani zamanı, kible doğrultusu bulunduğu gibi herhangi bir açının trigonometrik fonksiyonları ve hatta orantıya dayanan bağlantılar kolaylıkla çözülebilmektedir. Batılı ve birçok İslâm bilim adamları bu aletin ucuz ve muvakkithanelerde kullanılması nedeniyle namaz vakitlerini tayin etmeye yarayan basit bir gözlem aracı olarak tanımlamışlardır. Gerçekde bu araç bilgisayar niteliğinde bir araç olup, özellikle trigonometrik fonksiyonları tayin etmekte ve trigonometrik bağlantıları çözmekte kullanılmıştır. Eski el yazması kitaplarda rub'el-müceyyeb ile aritmetik işlemlerin nasıl yapıldığı yer almamakla beraber, bu işlemlerin yapımında da bu aletin kullanılmış olması olasıdır. Biz bu kitap içinde bu aletin aritmetik işlemlerde nasıl kullanılabileceğini de açıkladık."

Rubu tahtası adlı çalışmasındaki birinci bölümde **Dizer rubu** aletlerinin rasathanelerde kullanılan eski şekli olan **libne** hakkında bilgi vermektedir. Eski Yunan'dan bir kaç ismi vurguladıktan sonra, Halife Memun dönemindeki astronomi çalışmalarının önemi ve Bağdat'dan Kahire, Kordova ve Toledo'ya uzanan bir kültür sahasındaki yaygınlığı ve bilimsel patronaj belirtilmektedir. Bu aletin kullanıldığı rasathaneler ve bu konudan bahseden yazar ve eserler verilmektedir. Pratik amaçla kullanılan rubu tahtasının gelişmesinin verildiği başlıktan sonra taşınabilir rubu tahtaları başlığı yer almaktadır.

Yedi nolu sayfada Rub'el mucceyyeb tekrarındaki anlam hatası ve sayfanın son cümlesinin bir sonraki sayfada devam etmemesi bir dizgi eksiliği olarak dikkati çekmektedir. Bu tür atlamaların çalışmanın bütününe kusuru olarak görülmemeli, gelecek baskıda düzeltilmesi için bir yazışmaya neden olmalıdır. (7 nolu sayfadan sonra 137 nolu sayfa, 136 sayfadan sonra 8 nolu sayfa okunmalıdır.)

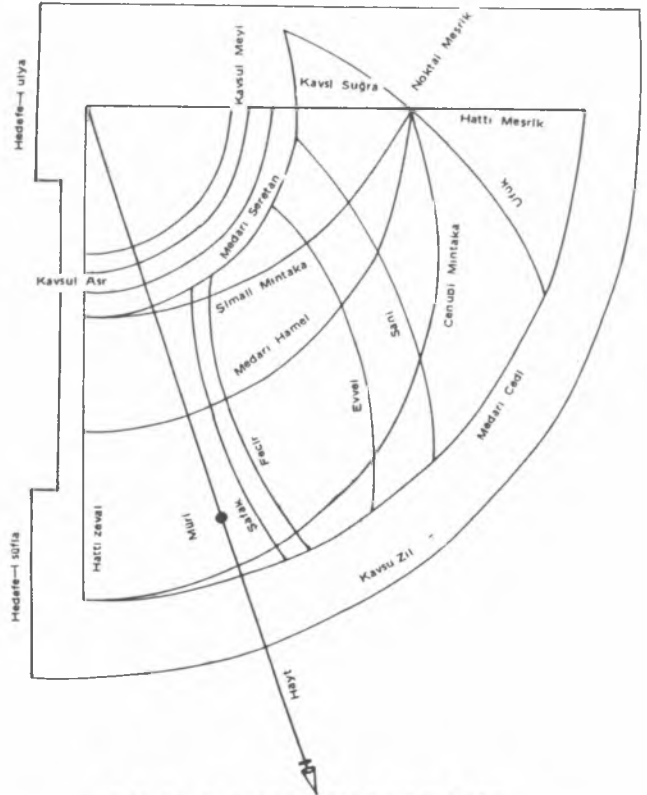
Kullandıkları zaman sırasına göre verilen sınıflamada ilk önce zaman tayininde kullanılan tahtadan bahsedilmiştir. Namaz vakitlerinin güneşin gökyüzündeki konumuna göre belirlenmesi zorunluğu bu aletin geliştirilmesindeki en önemli ve temel sosyokültürel işlev (fonksiyon) olarak kendini göstermektedir. Bu tesbitlerin trigonometrik hesaplanması ayrıca grafiklerle açıklanmıştır.

Rub'el-müceyyeb: Daha eski zamanlardan beri kullanılan astrolabın zamanla bazı hesaplamalara imkân vermemesi ve İslâm dünyasındaki küresel trigonometri çalışmalarındaki ilerleme rubu tahtasında bazı değişikliklere gidilmesi getirmiştir. Rub'el-müceyyebin basit bir şekli usturlabın eski arka yüzünde bulunmuş ama sonradan bu alet usturlabdan ayrı olarak geliştirilmiş. Hatta boş kalan yüzeye aletin kullanma imkânı artsın diye rub'el-mukantarât çizilmiş. Muammer Dizer eserinde şunları belirtmiş "...İslam bilim adamları trigonometrik fonksiyonların değerlerini tayin edecek ve trigonometrik bağlantıları kolayca bulacak çok basit bir alet ürettiler. Bilindiği gibi trigonometrik fonksiyonların değerlerini tayinde kullanılan rub'el müceyyebin basit bir şekli astrolabın arka yüzünde bulunmakta idi... bu gereksinmeleri karşılamaktan çok uzakta idi ...12'inci yüzyıl da küresel geometri çok yüksek düzeyde bulunduğundan ...müstakil bir araca gereksinme vardı. Bu araç İslâm'da rub'el-müceyyeb adı ile bilinen rub'u tahtasıdır. Rub'u müceyyibi kimin düşündüğü ve kimin kul-

landığı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Bununla beraber 11-12'inci yüzyıl da yaşamış **el-Khazini**'nin "Risale fil-alet" adlı yapıtında ilk örneğinin tanımı bulunmaktadır. Rub'el müceyyeb esas itibarıyla dörtte bir daire şeklinde tahta veya metal üzerine çizilir... en dış sınırları dörtte bir daire olup altmışa bölünmüş çaplarındaki taksimatlardan çaplara çizilen paralellerden oluşur. Dörtte bir daire yayı da doksan dereceye bölünmüştür...trigonometrik fonksiyonların değerlerini veren ve trigonometrik bağlantıları kolayca çözen ve hatta aritmetik işlemleri yapmayı sağlayan basit fakat çok önemli bir İslâm bilgisayarıdır."

Rub'el-mukantarât ise batıda **astrolab - kuadrant** adı verilen astrolabdan türetilmiş diğer bir rubu tahtasıdır. Bu konuda yazılmış eserler ve müellifler bu alt başlıkta belirtilmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde stereografik izdüşüm teorisi hakkında genel bir bilgi verildikten sonra bu aletler şekil ve formüllerle anlatılmaktadır. Bu yöntem konunun teknik anlatımı için gerekli.

Rub' el-mukantarât üzerindeki izdüşümlerin bazıları.

Çok kısa olarak, stereografik iz düşüm "bir kürenin bir düzleme çevrilmesi" yöntemidir. Ve eski

zamanlardan beri astronomide kullanılmaktadır." Gök küresi üzerindeki gök cisimlerinin stereografik iz düşümü gök cisimlerini güney kutbuna birleştiren doğrunun ekvatorla ara kesitidir. İzdüşüm ile ilgili bölümde astronomik kavramların grafik ve formül açıklamaları verildikten sonra namaz vakitleri ile ilgili açıklamalar verilmektedir. Üçüncü bölümde rub'u mukantarın tahta üzerine çizimi anlatılmaktadır. Ve önemli olarak da tabii ki izdüşümlerin çizimine yer verilmektedir. Namaz vakitleri, bayram namazı kılınacak zaman eğrileri ve pek çok teknik konu etrafıca anlatılmaktadır. Yazının başında da belirtildiği gibi bu kitabın bir bilim tarihi ve astronomi konusu olması yazarın ise sosyo-kültürel bir vurgu taşıması nedeniyle bu grafik, formüller üzerinde durulmamıştır (Bu tanıtım metni sonunda sadece yazarın gösterdiği genel kible taini ve bunun İstanbul somutunda örneklenmesine ilişkin çizim ve formüller verilecektir). Ancak belirtmek gerekir ki eğitimi süresince oldukça fazla matematik dersi alan lise fen bölümü mezunları biraz da kendilerini zorlayarak trigonometri ve sentetik geometri bilgilerin kullanılmayı göze alırlar ise bu çalışmayı notlar alarak bazı hesaplamaları ve formülleri hatırlayarak zevkle okuyabileceklerdir.

Rub'ul-el müceyyeb başlıklı dördüncü bölüm de gene bir önceki bölüm gibi grafik formül hesaplamalarla aleti anlatılmaktadır. Genel trigonometri ile ilgili giriş düzeyinde bilgilerin de yer aldığı bölüm kible doğrultusunun tayini gibi güncel bir problemin hallini içeren alt başlıklarla devam etmektedir. İstanbul'a kiblenin bulunmasını gösterir şema ve hesaplamalar, **İbni Şatır**'ın yaptığı rubu tahtası, hesap cetveli olarak rub'u müceyyibin kullanılması diğer başlıklardır. Rubu tahtasının hesap cetveli olarak kullanılması başlığındaki şu satırlar pratik bilgi olarak matematiksel bilginin kamusallaşması ve İslâm ve Türk dünyasının buna katkısı bakımından önemlidir: "M.Ö.640 yıllarında Ege Kıyıları'nda, Milet'de dünyaya gelen Thales'in ortaya attığı temel teoremden İslâm astronomi ve matematikçilerinin yeterince yararlandıkları bir gerçektir. Bunun en güzel kanıtı rub'ul müceyyibdir. Zira trigonometrik bağlantıların çözümü üçgenlerin benzerlik oranlarından yararlanılarak yapılır" (Yazar matematik tarihindeki bu sürekliliği vurguladıktan sonra rub-u el müceyyibin hesap makinası olarak kullanılmasını da şu satırları ile açıklamaktadır)." İslâm bilim adamları kuşkusuz bunu bir hesap cetveli olarak da kullanıyorlardı. Fakat şimdye kadar

eski yapıtlarda (buna) rastlamadım. Herkes tarafından kolayca uygulanabilen yöntemi yazmamış olmaları İslâm bilim düşüncesine de uygun düşmektedir. Bilindiği gibi İslâm bilim adamları çoğu defa yapıtlarında "bilindiği gibi... yapılmıştır" demektedir. Biz eski bilim adamları gibi mütevazı olmayı bir kenara bırakıp rub'ul müceyyibin bir hesap cetveli olarak nasıl kullanıldığını açıklayacağız."

Muammer Dizer bu satırlardan sonra bir sayının karekök ve karesini, kübünü bulmayı çarpma ve bölme yapmayı anlatılmaktadır. Çalışma böylece son bulur ve kaynakçalar yazar ve eser adı verilerek bu konuda çalışanların anlayacağı bir şekilde verilir ve yayın evleri hakkında bilgi verilmektedir.

Tarih ve matematik bilgisinin ortaklaşa olarak açıklık getirdiği bir astronomik gerecin önemli ölçüde gündelik hayatta kullanılarak geliştirilmesi, bazı bilgi birikimlerin kendinde somutlaştırması başka çağrışımlar da yapabilmektedir. Özellikle gündelik hayatta matematiğin kullanımı insan karşısına en çok dört işlemle çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler ham bilgiyi teknik bilgi, operasyonel (işevuruk) bilgi haline getirmede oldukça mesafe kaydetmiş görünmektedir. Tekniğin insan hayatına girmesi olgusu düşünülür ise bu gün oldukça yaygın olarak kullanılan hesap makinalarının ve bunların daha gelişmiş şekli olan bilgisayarların durumu akla gelirken tıp, otomatik, silâh sanayi de karşımıza büyük bir birikimin kristalleşmesi olarak göze çarpmaktadır. Rub'u tahtası ise Muammer Dizer'in belirttiği gibi bir basit bilgisayar olarak adlandırılırken (istersek hesap cetveli diyelim) uzun zaman gerilere giden Yunan ve İslâm, Türk bilimsel geleneğinin, evriminin matematik, astronomi yolunda biriktirdiği bilgiyi gündelik hayatta işlevsel kılmaktadır. Rub'u tahtasının gündelik hayatta işe yarar olması ona tarihsel kalıntılar arasında diğer astronomi aletleri yanında bu güne kalma şansı tanıdı ise gündelik hayatın sosyolojisi (sociology of everyday life) ile tarihsel gerçekliğin yaptığı kader birliği matematik ve astronomi somutunda yansımış demektir. Türk ve İslâm kültürlerinin hatta diğer doğu kültürlerinin batı kültürleri yanında art zamanlı olarak da olsa yerini alması rubu tahtası örneğinde somutlaşırken daha pek çok örneğin bu anlamda açıklığı kavuşması interdisipliner anlamda ilgiyi beklemektedir.

Rubu tahtasının ve diğer belirleyici özelliklerinin Arapça olması trigonometriye Türklerin katkısı çok olsa da İslâm uygarlığında bilim dilinin Arapça olmasını da gösterelemektedir. Bu basit tahta, üzerin işlenen bilgi birikiminin kültürünün göstergesi olurken genellikle metin içinde "İslâm kavramının kullanılması dönemin bilim dünyasını kapsaması bakımından Arap, Türk, Pers ve Endülüs unsurlarını zımnen içermektedir. Evrensel boyutlarıyla bilimsel bir etkileşimin teknolojik yansımalarına bin yıl sonradan bakıldığında bu gün için önemli şeyler katmayan doğulu ve Türk düşünürleri bir olumsuz durum yansıtmakla beraber Beyrûni, Abdülhamit ibn Türk, Hârezmi, Uluğ Bey yanında özellikle uluslararası teorik katkıları bakımından Cahit Arf (cebir), Erdal İnönü (plazma fiziği), Asım Osman Barut (klâsik elektrodinamik) ve Feza Gürsey (yüksek enerji ve matematik fizik) yüzyıllar sonrasının katkılı simaları olarak dikkati çekmekte, teorik bilimlere uluslararası katkı zincirinin tanınmış halkalarını oluşturmaktadır. İbni Sina'dan sonra Gazi Yaşargil ve Münci Kalayoğlu'nun isimlerinin tıp dünyasındaki seçkin yerlerini anımsamak güzel bir duygu olmalıdır. Geçmişdeki bilimsel kimlik bu gün için bir referanstır. Ancak geçmişin katkılarıyla sadece avunmak ise bir pasifleşme işaretidir.

OKUYUCUDAN MEKTUP

Bilge Dergisi Yazı İşlerine

Bilge dergisini sürekli takip eden bir okucuyum. Sosyal bilimler alanında çalışıyorum.

Derginiz, yazı hayatımızda ve okuyan, dinleyen binlerce insanın yer aldığı toplum hayatımızdaki eksikliklerin tartışıldığı tenkid alanını bize sunması açısından büyük bir ihtiyaca cevap veriyor.

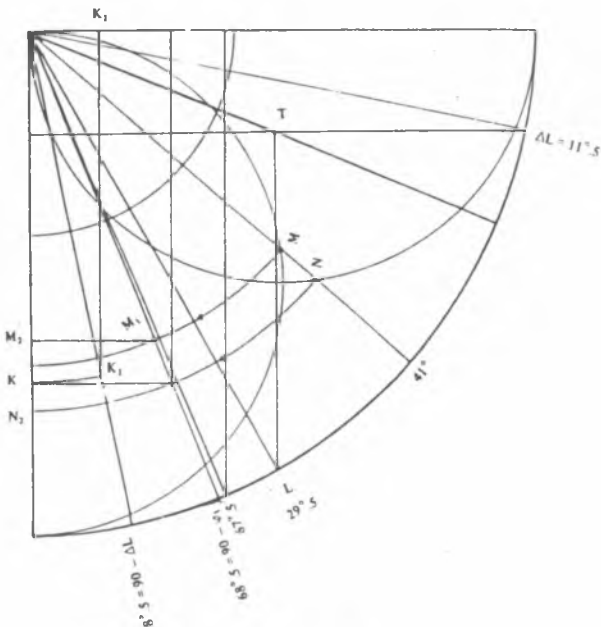
Toplum ve toplumla ilgili olaylar üzerine yapılacak yorumlar sağlıklı olmadıkları zaman tenkide muhtaçtır. Çünkü yanlış yorumlar toplum bilincinde infiallere yol açarlar.

Sosyal yapıdaki gelişmeler vurgulanırken ima edilen her zaman için bir kasıtın mevcudiyeti olmaz, sistemlerin yapısı ve bu yapıların getirdiği sonuçlar da olabilir. Sosyal bilimcinin asıl ilgilendiği budur. Gazeteci ise daha çok kasıtlar üzerinde durur, onları arar ve hatta kasıt senaryoları üretebilir.

Dünü ve bu günü kasıt arayışları içerisinde değerlendirebilen gazete, dergi ve popüler kitapların toplumda yol açtığı şüphecilik ve şaşkınlık, aşılması gereken bir meseledir.

Bu noktada görev, kanaatimce üniversitelere düşmektedir. Akademik birikime dayalı tarihî ve sosyal analizlerin, tespitlerin toplumun gözünün önüne daha fazla getirilmesi gerekiyor. Aksi takdirde insanlarımız kötü niyetli kasıt arayışlarını yegâne doğrular olarak kabul ederek diğer nesillere aktarmak zorunda kalacaklardır.

Cuma MUTLUEK

Ruh' el müceyyeb ile İstanbul'a göre kible semtinin tayini.

ONBEŞİNCİ YÜZYILDAN BU YANA TÜRK VE BATI KÜLTÜRLERİNİN KARŞILIKLI ETKİLEŞME GÜÇLERİ ÜSTÜNDE BİR İNCELEME

*Cevad Memduh Altar,
Onbeşinci Yüzyıldan Bu Yana Türk ve Batı
Kültürlerinin Karşılıklı Etkileşme
Güçleri Üstünde Bir İnceleme,
Kültür Bak. Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi 1,
Ankara Üniv. Basımevi,
1. Baskı, Ankara 1981, 47 sayfa.*

Dünya toplumlarının farklılıklarının belirleyicisi olan özellikleri, kültürü, tarihî, coğrafi konumu ve sosyo-ekonomik yapısıdır. Toplumdan topluma ayırt edici farklı nitelikler gösteren bir diğer özellik ise, "Gelenek"dir. Gelenekler, yaşantılar yoluyla toplum tarafından biriktirilerek oluşturulan ve diğer kuşaklara da aktarılan alışkanlıklar ve/veya kökleşmiş manevî kültür öğeleridir. Bu kökleşmiş manevî kültür öğeleri kalıcılık özelliği gösterirken, değişen koşullar içinde başkalaşma (metamorfoz) da geçirebilmektedir. Bu durumda halk, kültürel değerlerini koruyamamak ve yaşatamamak gibi bir problemle karşı karşıya kalabilmekte, bunun doğal bir sonucu olarak da kültür öğeleri/ürünleri koşulların zorlamasıyla unutulabilmekte ya da yozlaşabilmektedir.

Batı toplumları, gelişmekte olan toplumlar için bir model oluşturmuşlardır. Bu uygulamalar yapılırken de, model alınan ülkelerin, daha çok alt kültürleri benimsenmiş, "Batı'nın uzun sürelerde kendi koşulları ve örgenliğiyle yarattığı "sonuçlar", aynen alınırsa Batılı"(*) olunabileceği yanlışlığı yaşanmıştır ve yaşanmaktadır.

Yaşanılan popüler kültür, bu güne kadar gelenlerden sorumludur. Her birimiz onunla ve onun bir ögesi olarak yaşamaktayız: Dinozorların beyaz perdede dünyaya dönüşlerinin yarattığı kitle hayranlarıyla; Hindi Çin'den, Orta Doğu'dan Avrupa'ya , hatta Uzak Doğu'ya kadar başlarında basketbolcu Michael Jordan'ın armalı kepinin taşıyanlarıyla; Paris'den İstanbul'a ve oradan Budapeşte'ye kadar stadyumlarda patlayan Madonna ve Micheal Jackson çılgınlıkları ve bunların çılgınlıklarının çığırkanlarıyla; duman bombaları ve laser oyunlarıyla; Reality Show'larıyla; meşru bir kitle eylemi olarak kabul edildiğinden, boşaltmaya fırsat yarattığı için, yaşanılan sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yoksunluklara ve yoksulluklara rağmen, özellikle fut-

Ogün Atilla BUDAK

Atatürk Kültür Merkezi
Müzik-Sahne ve Perde Sanatları
Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

bol maçlarından sonra silâhlarıyla caddelere, sokaklara dökülenleriyle; Kovboy Amerika'nın Türkiye'deki versiyonları olan ve ciklele farklılığı bulmaya ya da yakalamaya çalışanlarıyla; bir omuzu kalkık, bir eli cebinde, gömlek yakası birkaç düğme açık, zincirinin onsekiz ayar sarılığı görünen, siyah takımlı, yumurta topuk ayakkabılı, kara bıyıklı bireleriyle; Ferdicileri, Orhancıları, viski ve lahmacun temsilcileriyle; yitik yabancılar olarak popüler kültürün karşı konulamaz yükselişinin dayanılmaz hafifliğini yaşıyoruz.

Popüler kültürle insanlara verilmek istenen temalar çoğunlukla seks, his, özlem, kin, intikam, aşk, hırs, kıskançlık, düzen, düzensizlik, sahiplik, eğlence, zevk, iyilik, kötülük, zengin hayranlığı gibi şeylerdir. Gözardı edilmemelidir, hayal kırıklığı insanı kendine dönmeye zorlar. Bu geri dönüş iç hayatın derin çerçevesi içinde değil, fakat kişisel öznenin yaratıcı anında olur. Böylece bireyler, kendilerini, insanlıktan çıkmış, insanlık dışılaşmış, insanlığa karşı bir dünyada bulmaktadırlar.

Tüketici bir toplum, kimi değerlere nasıl bakılacağını bilmez. Bu gün, deliler gibi acımasız -hedefsizce- oradan oraya koşan ve acımasızca para harcayan ya da harcatılarak harcanan kitlelerin varlığı bu durumun somut bir göstergesidir. "Canın sıkılıyorsa ya da moralin bozuxsa alışveriş yap" sloganının altında yatan gerçek de bu anlatılanlardan farklı değildir.

Tüm bu olagelenler ise, bireyler arası iletişimsizliği doğurmakta ve pasif tutumu beslemektedir. Brezilya, Meksika ve Amerika'dan gelen diziler, toplumsal kuralları ihlâl etmenin getirdiği acı çekmeyi ayinselleştirir, yani ayın gibi alışlagelmiş pratik haline getirirler. Gangsterlere, kızıldirililere, katillere karşı güçsüz olan toplumu, Süperman, Kahraman Kovboy, Örümcek Adam, Batman (Yaras Adam), Biyonik Kadın, Terminatör gibi kahramanlar korur. Mitsel güçler tarafından çoğunlukla kötülerin kullandıkları aynı yöntemi kötülere karşı kullanarak çözümleme, popüler ürünlerin çoğunda egemendir. Çaba göstermeme bir alışkanlık

olur. Bu da sıkıntıya, ilgisizlik ve zalimliğe uygun bir zemin yaratır. Kitle kültürü, bütün gelenek-görenek, zevk değerlerini ve her tür kültürel seviyeyi ortadan kaldırrır. Herşeyi birbiriyle karıştırır -arabeskleştirir-, birbiri içine sokar ve homojenleşmiş bir kültür ortaya çıkarır.

Bu gün bin atlı akınlarla köyden göç eden insanlar "kent" duvarlarına çarpmakta, Anadolu'nun içten gelen coşkunluğu yitip gitmekte, "kader-alın yazısı" ya da "tevekkül" sloganlarıyla dönüşü olmayan bir dünyanın "batsın"lığına gömülmektedirler. Birey, toplumun karşısında bir araçtan yoksun olarak tek başına kalmakta, yabancılar arasında bir yabancı olmaktan öteye gidememektedir. Bu durum da "şaşkınlık" ve "arabesklelik" yaratmaktadır.

***Bu gün bin atlı
akınlarla köyden
göç eden insanlar
"kent" duvarlarına
çarpmakta,
Anadolu'nun içten
gelen coşkunluğu
yitip gitmekte,
"kader-alın yazısı"
ya da "tevekkül"
sloganlarıyla dönüşü
olmayan bir dünyanın
"batsın"lığına
gömülmektedirler.***

Tüm bunlar, Amerikan alt kültürünün önlenemez istilâsıdır ve basın ve yayın iletişim araçları da yayınlarıyla buna aracı olmakta, çekici kılmaktadır. Model alınan ya da alınmakta olan ülkelerin alt kültürlerinin karşı konulamaz yükselişi hangi nedenle açıklanabilir? Bu durumu, bir tekno-kültür bütünü içinde değerlendirmeye çalışmak, kültürel kimliğin yitiriliyor olmasını haklı kılar mı? "We will rebuild" (Biz yeniden kuracağız/inşa

edeceğiz) İngilizce yazılı bir tişört giymenin yarattığı farklılık ne olabilir? Özellikle genç bireylerin geleceğe yönelik (kültürel kimliğimizden ödün vermek koşuluyla) umutlarının olması ve yenilikler yaratmak istemesi çok doğaldır, Atatürk gençliğine de bu yakışır; fakat dileklerini Türkçe kelimelerle duyurmaları ya da sloganlaştırmaları asıl yapılması gereken değil midir?

Sorun, Batı toplumlarının değerlerinin olduğu gibi alınıyor olmasıdır. Bu uygulamalar yapılırken de gelişmekte olan ülkeler, kendi kültürel birikimlerini geri plâna itebilmekte ve/veya terk edebilmektedir. Oysa doğru olan, ulusal özelliğimizi / özgünlüğümüzü yitirmeden (sanatta, bilimde), kendi kimliğimizi ortaya koyabilmektir.

Hiç kuşkusuz "dıştan içe ve içten dışa etkileniş ve etkileyişlerin özlü örnekleriyle, insanlığın kültür

mirasını oluşturan sanat hazineleri, herşeyden önce "alınanlarla" "verilenlerin" ortak sentezinden güç alan eserlerle beslenmektedirler. Onun içindir ki ulusların, insanlığın kültür mirasından sadece almakla yetinmeyerek, bu mirasa ulusal nitelikleriyle katkıda bulunmuş oldukları bir gerçektir."

Bilinmelidir ki, 'Batı'dan kültürde ne aldık?' konusu ile ilgili düşüncelere paralel olarak, 'Batı'ya kültürde ne verdik?' konusu, günümüze dek gereği gibi ele alınmamış bir sorun olmanın önemini taşımaktadır."

Cevad Memduh Altar'ın elimizdeki eseri, bu soruya, probleme açıklık getirebilecek niteliktedir ve şu bilgiler yer almaktadır:

"Özellikle Üçüncü Selim ve İkinci Mahmud'dan bu yana Batı'dan çok şey alma yolunda çaba harcadığı herkesçe bilinmektedir ama, Batı'yı yakın geçmişlere kadar tarihimiz ve kültürümüzle etkilemiş olduğumuz da apayrı bir gerçektir. Dünya çapında ün yapmış tarihçilerden Joseph von Hammer (1744-1856), Johann Wilhelm Zinkeisen (1803-1863) ve Nikolaus Jorga (1871-1940)'nın yazdıkları konumuzla ilgilidir. Özellikle Hammer, en son baskısı 1840 yılında 4 büyük cilt halinde yayımlanmış olan Osmanlı İmparatorluğu Tarihi'nde (Geschichte des Osmanischen Reiches), Türklerin çeşitli kültür dallarındaki üstünlüğüne yer vermeye büyük özen göstermiştir."

Prof. Cevad Memduh Altar, eserinin Önsöz'ünde (s.3) bu bilgileri aktarırken, "Biz de verdik, onu da ara!" manevî uyarısından yola çıktığını vurgulamaktadır. Bu çalışmasında, ulusların, kültürde karşılıklı etkileme güçlerini, etkileyiş tür ve biçimlerini araştırıp incelemeye ve geliştirmeye gayret etmiştir. Yazar bu eserinde, yıllar önce yine bu amaçla yaptığı çalışmanın ilk ürünü olan "Doğu-Batı Kültür Akışimleri Üstünde Bir Deneme" başlıklı araştırmasını, monografik bir etüde dönüştürdüğünü söylemektedir.

Altar'a göre Doğu-Batı ayrımının öncüsü, Bodrumlu Herodot (484-420? M.ö.)dur. Herodot, ulusların yaşam çabasını Doğu ve Batı insanının farklılıkları açısından değerlendirmiş, böylece sonuçlan-

dırılması imkânsız bir Doğu-Batı ayrımının öncüsü olmuştur. Bu anlayışın ise bir bakıma, günümüz Doğu-Batı anlaşmazlığının/ayrımının ilkel hücrecini oluşturduğu, yazar tarafından belirtilmektedir. Eserin 7'nci sayfasında, Herodot'dan gelen Doğu-Batı ayrımının zamanla daha çok politik nitelikte oluşturduğu anlaşmazlık bir yana bırakılarak, Doğu ile Batı arasında başgösteren kültür ve sanat alışverişine örnek olabilecek olayları bulmaya ve Osmanlı Türkleri ile Venedik Cumhuriyeti ve eski Alman Devleti (Das alte Reich) arasında, 15'nci yüzyıldan bu yana zaman zaman başgösteren kültür ve sanat etkileyişlerinin, nerede, nasıl ve hangi sebeplerle meydana gelmiş oldukları konusuna yönelinmektedir.

Yazar, 9, 10 ve 11'inci sayfalarda, Ziya Gökalp'in dıştan içe olan etkilenişle ilgili görüşlerine de yer vermekte, sanat dünyamızda böylesine meydana gelen iki tipik etkilenişe örnek olarak, zamanla tek-plânlı minyatürün yerini alan perspektifli ulusal

Türk resim sanatı ile, Türk müziğinin doğuş ve oluş prosedürlerinin incelenmesinin yerinde olacağı üzerinde durmaktadır. Yazar eserinde, tek boyutlu ulusal minyatür sanatının, 19'uncu yüzyıl başlarında İstanbul'da kurulan Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'un (Askerî Kara Mühendisliği Okulu) (1795) ve tek boyutlu kitap resmi olan minyatürün, zamanla üç boyutlu ve değişik plânlı (perspektifli) resim sanatına dönüşmesinin, dıştan içe yansıyan bilimsel bir yenilikten etkilenmişliğin sonucu olduğunu belirtmektedir. Bu örnekler, geleneksel Türk müziğinin, Batı'nın çok-sesli tekniğinden etkilenerek izlediği gelişim prosedürü ile devam etmektedir.

11'inci sayfada, 11'inci Mehmed'in (1430-1481), Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik Cumhuriyeti arasında 16 yıl sürmüş olan Mora Savaşı'nın hemen ardından, Venedik Cumhuriyeti'nden, İstanbul'a gönderilmek üzere bir ressam, bir bronz döküm ustası ve daha başka sanatçılar istediği konu edilmektedir.

12'nci sayfada, Fatih'in istemi doğrultusunda İstanbul'a gelen ve bir yıl sarayda kalan Venedikli ünlü ressam Gentile Bellini'nin yaptığı portre yer

Batı'nın Türk musikisinden etkilenişte karşılaştığı yenilik, teknik unsur değil daha çok etnik ruhtur ve dünya çapında üne ulaşmış sanat büyüklerinin, Türk musikisinin ethisi altında yazmış oldukları eserlerin, Türk kültürünün ethisi altında meydana gelmiş Batı eserleri olarak tanımlanmaları gerekmektedir.

almaktadır (Resim 1: Fatih Sultan Mehmed'in Portresi, Gentile Bellini, 1480, National Gallery, Londra). 25 Kasım 1480'de tamamlanan bu portre, Batı ile olan kültür alışverişine yeni bir halkanın daha katılmasına yol açmış, İtalyan Rönesans resmine de Türk dünyasının yansımaları sağlamıştır. Yazar eserinde, bir de Gentile Bellini'nin (1429?-1507) resmini vermektedir (Resim 2: Gentile Bellini, s. 17). Yine Bellini'nin İstanbul'da saray çevresinden ve halkın günlük yaşamından etkilenerek yaptığı olduğu resimlerden özellikle bir Türk figürü (Resim 3: Gentile Bellini, Ulusal Giyimiyle Bir Türk, 1480, Louvre Müzesi) geleneksel bir Türk kıyafetini örneklendiriyor olması nedeniyle önemlidir. Rönesans sanatının başta gelen isimlerinden biri olan Bernardino Pinturicchio (1454-1513), G.Bellini'nin bu Türk figürüne, Vatikan Sarayı'ndaki Borgia Dairesi'nin bir duvarına yapmış olduğu "Papa II'nci Pius Ancona'da" adlı freskte (Resim 4: Bernardino Pinturicchio, İçinde Bir Türkün de Yer Aldığı Dinsel Bir Kompozisyon, Vatikan, Borgia Dairesi) yer vermiştir. Bu kompozisyon, İstanbul'da zamanın giyim kültüründen esinlenmiş olan Gentile Bellini'nin, bu etkilenişi, İtalya'ya kadar götürerek, orada da Rönesans ressamı B. Pinturicchio'yu etkilemiş olduğunu ispatlayan önemli bir belge olma niteliği taşımakta ve eserin 26'ncı sayfasında okuyucuya sunulmaktadır.

Cevad Memduh Altar, 19'uncu yüzyılda uzun süre İstanbul'da yaşamış olan Dr.F.F.Martin'in 1905 yılında ortaya çıkardığı Doğu-Batı karışımı bir figürün (Resim 5, s.30), Gentile Bellini tarafından İstanbul'da yapıldığı ve Sultan Cem'in portresi olduğu kanısına da bu eserde açıklık getirmektedir.

Yazar eserinde, yıllarca Venedik Devlet Arşivi'nde yaptığı araştırmalarda bulunduğu önemli bir belgeye de yer vermektedir (Resim 6 : Fatih Sultan Mehmed'in, deriden kılıç kını yapmakla tanınmış bir İtalyan ustasını Venedik'den İstanbul'a davet etmesiyle ilgili mektup, 1480, s. 34, Venedik Devlet Arşivi, No.1351). 15'inci sayfada bu mektubun içeriği kısa bir metin halinde sunulmaktadır.

Yazarın üzerinde durduğu önemli bir konu da Doğu'dan Batı'ya olan kültür transizyonuna örnek olarak gözönüne alınması gereken etkinlik prosedürlerinin en başında Türk müziğinin yer alması gerekliliğidir. 16'ncı yüzyıldan beri Osmanlı Mehterhanesi'ne benzeyen askerî mızıkacı birliklerinin

Batı ordularında da kurulmasında Türkiye'yi örnek almış bulunan ve güneydoğu Avrupa ülkelerinde, mehterhane kadrolarında yer alan müzik aletlerinin bir kısmının aynen kullanıldığı ve kullanılmakta olduğu gerçeği, eserde yer alan önemli bir tespittir. "16'ncı yüzyıldan beri Alman ordularında Türklerin etkisiyle kurulan askerî mızıkacılar ile Türk davulu, zil ve üçgen türü enstrümanların, Orta Avrupa ve Polonya ordularında büyük ilgi görmesi ve benimsenmesi", tüm bu açıklamaların somut bir örneğini oluşturmaktadır.

Batı'nın Türk musikisinden etkilenişte karşılaştığı yenilik, teknik unsur değil daha çok etnik ruh-tur ve dünya çapında üne ulaşmış sanat büyüklerinin, Türk musikisinin etkisi altında yazmış oldukları eserlerin, Türk kültürünün etkisi altında meydana gelmiş Batı eserleri olarak tanımlanmaları gerekmektedir. Yazar, böyle bir etkilenişe örnek olarak, Mozart'a, Beethoven'a ve onların kimi yapıtlarına değinmektedir.

Yazar eserinde, Ludwig van Beethoven'ın, 9'uncu Senfoni'sini oluşturmasıyla ilgili tasarılarını içeren birkaç cümlesini okuyucuya aktarmakta, Beethoven'ın, en son eseri olan 9'uncu Senfoni'yi, bu tasarımın etkisi altında oluşturduğunu ve bu eserin en sonundaki orkestral dokunun bir bölümüne, kendince tasarladığı bir Türk mehter müziğini egemen kıldığını açıklamaktadır.

Beethoven'ın, dostu Anton Schindler'e gönderdiği bir mektupda "Hattı Şerif" sözünü Türkçe kullanmış olması ve bu mektubun metninin eserde yer alması, ayrıca yine Beethoven'a ait bir mektubun daha okuyucuya sunulması eserin önemini artırmaktadır. Bir diğer etkileniş ise, Mozart'ın La-Majör Piyano Sonatı'nda "alla turca" başlığıyla yer alan ünlü "Türk Marşı" eserinde olmuştur. Eserin 40'inci sayfasında, Doğu'dan Batı'ya olan kültür transizyonuna örnek olarak, Türk ve Türkiye konulu eser veren Mozart ve Mozart'ın Saraydan Kız Kaçırma (Die Entführung aus dem Serail) adlı operası ile Sarayda Kıskançlık (Le Gelosie del Seraglio) adlı balesi ve ayrıca Türk Konçertosu (Türkenkonzerto) adlı yapıtları gösterilmektedir.

Yazarın eserinde verdiği önemli bir bilgi de, Osmanlı Padişahı IV'üncü Mehmed'in (1641 - 1692), Almanlarla yapılan çetin bir savaşın sonunda imzalanan 1665 yılı Barış Andlaşması gereği, Alman İmparatoru I'inci Leopold nezdine Kara

Mehmed Ağa'nın büyükelçi olarak, bir elçilik heyeti ve mehterhane ile gönderildiğidir. Mehter, Viyana halkına hatta Viyana'daki büyük bestecilere 9 ay süreyle Türk müziği dinletmiştir. Yazar, Viyana Ulusal Kitaplığı'nın Yazmalar Bölümü'nde bu elçilik heyetiyle ilgili ayrıntılı bilgi veren bir belgeyi de inceleyebilme imkânı bulmuş ve eserinin 37'nci sayfasında, Osmanlı elçisi Kara Mehmed Ağa'yı ve elçilik heyetini karşılamakla görevli Saray Müşaviri Lorenzo de Churelich'in Mehmed Ağa (Mehmed Paşa) hakkında imparatora sunduğu raporun bir sayfasına (1666) da yer vermiştir (Resim 7: Viyana, Avusturya Ulusal Kitaplığı Yazmalar Bölümü, cod.no. 8565). Osmanlı elçilik heyetinde Evliya Çelebi'nin de bulunduğu ve Evliya Çelebi'nin aynı olayı ünlü Seyahatnâme'sinde anlattığı (7'inci cilt, Devlet Matbaası, 1928) yazarın yine bu eserden öğrenilmektedir. Yazar, Türklerin "Beç" olarak adlandırdığı Viyana'ya doğru hareketini Kara Mehmed Ağa'nın dilinden de aktarmaktadır.

Eserin bu bölümü çok ilgi çekicidir. Bu önemli olay, Kara Mehmed Ağa'nın Sefaretnâme'si, Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'si ve Saray Müşaviri Lorenzo de Churelich'in anılarıyla belgelenmektedir. Eserde, Türk elçiliğinin ve mehterin kente girişi, kentte heyetin segâh makamında hüdadî üslubunda hoş peşrev çalarak bir kortej halinde ilerleyişi tüm ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.

Türk elçilik heyetinin Viyana'ya girişini açıklayan anılara, Osmanlı İmparatorluğu tarihçisi Joseph von Hammer'ın, eserinde, ayrıntılarıyla anlattığını yine Cevad Memduh Altar'dan öğrenmekteyiz.

Yazar 41'inci sayfada ise, Churelichz'in raporunda yer alan mehter takımındaki müzikçilerle ilgili bir listeyi de belgelemektedir (Resim 8: Alman İmparatoru I. Leopold'un Saray Danışmanı Lorenzo de Churelichz'in Büyükelçi Kara Mehmed Ağa (Mehmed Paşa) hakkında imparatora sunduğu raporun mehterhane ile ilgili sayfası, Viyana, Avusturya Ulusal Kitaplığı Yazmalar Bölümü, cod. no. 8565).

"Batılı bestecilerin, Türkler, Türk sultanları, Türk devlet adamları, Türk tarihi ve Türkiye ile ilgili deği-

şik konularda bestelemiş oldukları opera ve bale eserlerinin meydana getirildikleri dönemler, 1686-1925 yılları arasında isabet etmektedir ve Türk yaşamı ve kültürünün etkisi altında yazılmış olan bu 120 kadar eserin 4 ayrı kategori içinde incelenemesi, eserlerin bestelendikleri süreleri de kapsayan bir tablonun ortaya çıkmasına imkân sağlamakta", böyle bir tablo da eserde sunulmaktadır (s.39).

Eser, yazılmasında başvuru kitap, belge ve kaynakların bir listesinin verilmesiyle (s.45, 46, 47) son bulmaktadır.

Eser, 1981 basımıdır ve ne yazık ki okuyucuya ulaşamamanın 14 yıllık bir gecikmişliğine sahip olup, Türkiye'den Batı'ya uzanan kültür transizyonunun canlı örneklerini sergiliyor olmasıyla, önemli bir yapıt olma özelliği taşımaktadır. Bütün bunlar göstermektedir ki, Türk kültürü, müziği, edebiyatı, sahnesi ve öteki çeşitleriyle uluslararası platformda katkıda bulunabilme gücünden yoksun kalmamıştır ve kalmamaktadır.

Tüm bu önemli bilgilerin yanında, ülkemizde olduğu gibi Batı arşivlerinde de konuyla ilgili çok önemli belgelerin bulunduğu yazarın düşüncesidir. Yapılacak bilimsel nitelikli ciddi araştırmalarla, gerekli belgelerin ortaya çıkarılması mümkün olacaktır. Özellikle Topkapı Sarayı, Venedik, Viyana, Varşova, Dubrovnik (Ragüsa) ve Bosna gibi arşivlerin zengin bir kaynak materyali olduğu Altar tarafından da belirtilmektedir. Ayrıca Macaristan ve Berlin Etnomüzikoloji Enstitüsü Doğu Musikileri Bölümü arşivleri de bu konuda zengin bir alternatiftir.

Cevad Memduh Altar'ın bu eseri, Türkiye'den Batı'ya olan kültür akımının daha başka yönlerinin de ortaya çıkarılmasına imkân sağlayacak nice araştırmalara zemin oluşturacaktır.

Bunun sorumluluğu, biz genç müzik araştırmacılarının başta olmak üzere tüm kültür araştırmacılarının omuzlarında olmalıdır. □

(*) *Muammer Sun, Türkiye'nin Kültür-Müzik-Tiyatro Sorunları, Ajans-Türk Kültür yayınları, Ankara 1969, s. 13.*

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE DOĞU- ANADOLU DOKUMALARI VE GİYSİLERİ

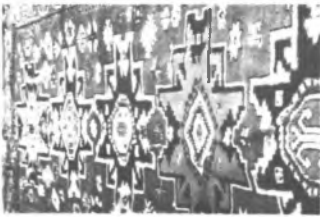
*Neriman GÖRGÜNAY KIRZIOĞLU,
Türk Halk Kültüründe Doğu-Anadolu
Dokumaları ve Giysileri,
Türk Halk Kültürünü Araştırma ve
Tanıtma Vakfı yayınları No: 7,
Ankara 1994. 76 sayfa, 13 Fotoğraf.*

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA VE TANITMA VAKFI YAYINLARI NO: 7

Prof. Dr. Neriman GÖRGÜNAY KIRZIOĞLU

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE DOĞU-ANADOLU DOKUMALARI ve GİYSİLERİ

ANKARA
1994

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Sanatı Bilim Ve
Uygulama Kolu Uzmanı

İnsanlık tarihinin en eski sanatlarından biri kuşkusuz dokuma sanatıdır. Dokumacılık, insanların soğuktan korunma, mevsimine göre giyinme örtünme ve süslenme ihtiyacı sonucu doğmuştur. Zamanla gelişmiş, her milletin refah düzeyine, sanat ve teknik yeteneğine göre ilerleme kaydetmiştir. Türk dokumaları, gerek dokunuş, gerek malzeme ve gerekse desen zenginliği bakımından önemli bir yere sahip olmuş, Türk kültür ve zevkinin bütün inceliklerini yansıtmıştır.

Türk Dokuma Sanatında dikkati çeken örneklerle sahip olan Doğu Anadolu Dokumaları ve Giysilerinin ele alındığı bu yayında yazar, 1967 yılından beri yaptığı incelemelerde, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde geleneksel giyim-kuşam, halı, kilim ve benzeri dokumalar ile kadınların bahar temizliği, misafir ağırlama, doğum, çocuk bakımı, evlenme ve düğün gelenekleri, ölümle ilgili adetler, davranış biçimleri ve daha birçok törelerde yakın benzerlik ve birlik olduğunun belirlendiğini vurgulamaktadır.

"En eski kavimlerden biri olan Türkler, aşağı-yukarı dörtbin yıllık geçmişleri boyunca, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına

yayılmış büyük bir millettir. Türklerin kültürü Milattan 2000 yıl önce Bozkır Kültürü ile başlamıştır. Eski Türklerin ataları, kışın karlı ve dondurucu günlerde de ata rahatça binebilmek için daha önceleri başka kavimlerde görülmeyen ve kendi buluşları olan, bir atlı/süvari kılığı icat etmişlerdir. Atlı kılığı veya süvari kıyafetinde cepken (ceket), Şalvar/Potur, Börk (başlık), Edük(çizme) giyiliyor ve kayış kemer kullanılıyordu. Bozkır Türk süvari kılığı olan, şalvar, cepken, çizme ve başlık ancak, M.Ö. IV'üncü yüzyılda Çin'e M.S.V'inci yüzyılda Avrupa'ya ve bütün dünyaya yayılmıştır. Denilebilir ki, medenî dünyada moda olarak yayılan pantolon (çakşır) ve ceket, Türklerin insanlık alemine bir armağandır. Altay dağlarında yapılan arkeolojik kazılarda çıkan giysiler (kürklerle süslü deri çanta, çizme, önlük vb.) Türk giyiminin daha o zaman ne kadar gelişmiş ve çok köklü bir kültüre sahip olduğunu göstermektedir." şeklinde anlatan yazar, İstanbul'daki "Türk Dünyası Araştırmaları Vakfının Asya Türk Cumhuriyetleri başkentleri ve Kazan Başkurt, Tuva, Abakan ve Yakut gibi Türk ellerine düzenlediği gezilere katıldığını buradaki müze-

lerde yer alan kadın giysileri ve dokuma motifleri ile Anadolu kadın giysilerindeki süslemeler ve dokuma motifleri arasındaki benzerlikleri tesbit ettiğini belirtmektedir. N.Kırzioğlu'nun yaptığı araştırmalar sonucunda Pasırık'tan arkeolojik eserlerde çıkan bir giyside görülen motifin Karahanlı ve Selçuklu mimarî eserlerinde Selçuklu ve Anadolu halı ve kilim gibi dokumalarında, yine Anadolu giysilerinde hatta paralarda işlenmiş olduğu ve günümüze kadar ulaştığı ortaya çıkarılmıştır. Müzelerde görülen Anadolu giysi süslemelerine ve motiflerine benzer örneklerde bu güne kadar zaten bilinen geleneklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya geldiği gerçeğinin kanıtları olduğu dile getirilmiştir. Anadolu Türk Kültürünün köklerini kavrayabilmek için sözü edilen müzelerdeki örneklerin incelenerek karşılaştırılması şarttır denilmektedir.

Kitap 5 ana bölümden oluşmaktadır. Her bölüm çeşitli sempozyum ve kongrelerde bilirdi olarak sunulmuştur.

I.BÖLÜM Halıcılığımızın Kökeni ve Günümüzde Kültür, Sanat ve Ekonomik Etkinlikleri başlığında ele alınmıştır. Bu bölümde vurgulanmak istenen şunlardır: Önceleri çadırlarda kullanılan halı ve kilimler, giderek konaklar da, saraylarda ihtiyaç ve süs eşyası olarak asırlar boyunca kullanılmıştır. Halı, yıllarca kentlerde Türk evinin temel eşyaları arasında yer alırken köylerimizde halı ile beraber diğer düz dokumalara geniş ölçüde yer verilmiş bu do-

kumalar, Türk halkının hayatının bir parçası olmuştur. Halı, kilim ve benzeri dokumalar çeşitli tekniklerde yapılır ve bu tekniklere göre adlandırılırlar. Halı dışında kalan kilim, zil, sumak, cecim ve benzeri bütün düz dokumalar genelde, konu dışındaki ülkenin insanları arasında ve dış ülkelerde "Kilim" olarak adlandırılmaktadır. Konuyla ilgili yayınlarda bile yanlış adlandırmalar yapılabilmektedir. Oysa, bu dokumalardan kilim, cecim, zili, sumak gibi dokumaların dokunuş teknikleri birbirinden tamamen farklıdır. Bu bölümde kısaca bu dokumaların teknik özellikleri tanıtıldıktan sonra halının kökeni konusunda Türk ve yabancı araştırmacıların görüşlerine de yer vererek bilgiler sunulmuştur.

Selçuklu ve Osmanlı dönemi halı dokuma faaliyetleri ve seyyahların (Marko Polo, İbni Batuta) Türk halıları üzerine görüşleri aktarılmıştır.

Bu gün de tartışılan bir konu bir araştırmacının görüşüne değinilerek vurgulanmıştır. Buna göre, Mehlika Akiok Kaşgarlı "Ermeniler halı dokuyucuları değil halı tacirleridir. İyi tacir oldukları bilinen Ermenilerin Anadolu Türk halılarının batıya yayılmasında rolleri olmuştur." demektir. Yazara göre bu ticaret ilişkisi, sonraları halı üreticilerinin Ermeniler olduğu zannını doğurmuştur. İtalyan erken Rönesans ünlü şair ve filozofu Dondte Alighieri, "La divini Commedia"sında, Türk halı ve kumaşlarından sözeder ve "Şövalyeler o derece ince ve süslü

dokunmuş kumaşlardan dikilmiş kıyafetler içindeydiler ki, şatoları öyle güzel halılarla bezemişlerdi ki...

"Che non furon mai fatti ne Tartarı ne Turchi"

Ancak Tatarlar, Türkler bu derece güzellerini dokurlar demekle, XIV'üncü yüzyılda, Türk kumaş ve halılarının Batı'da tanındığını ve bunların Türkler tarafından dokunduğunu açıkça kanıtlar demektedir.

Halı ve benzeri dokumalar, Türk halkının doğumdan ölüme kadar yaşamının bir parçası olmuş, kişi son yolculuğuna bu dokumalardan birine sarılarak çıkmıştır. Halılarımıza değişik açılardan bakmamız gerekir. Halı ihtiyaç ve süs eşyası olarak kullanılması yanında ekonomiye katkısı, ülkeyi yabancılara tanıtmaya, millî bütünlüğümüzü kanıtlaması yönünden de ayrı bir önem taşır. Medeniyet tarihçilerinin ortaklaşa vardıkları hüküm doğrultusunda Prof. Dr. Oktay Aslanapa, halının Türk sanatının en özgün yaratmalarından biri olduğunu belirtmiş ve "halı dünya medeniyetine Türklerin bir hediyesidir." demiştir. Türk halılarının en belirgin özelliği ilme ipliklerinin kök boyalarla boyanmış olmasıdır. Millî sanatımız olan halılarımızın renk, boya, düğüm ve geleneksel motifler yönünden yozlaşmasını, kilim, sumak, cecim gibi ata yadigarı dokumalarımızın kaybolmasını önleyici tedbirlerin alınması gerektiği, 1988 yılında İzmir Millî Kütüphanesi ve Etnoğrafya Müzesi'nde konfe-

rans olarak sunulan bu bölümde ısrarla vurgulanmaktadır. Bölümün sonunda konuyla ilgili kaynakça verilmiştir.

II. Bölüm 1984 yılında İstanbul'da I'inci Milletlerarası Türk Halı Kongresi ile 1987'de Kahire 8'inci Milletlerarası Türk Sanat Kongresinde sunulmuş bir bildiri olarak oluşmaktadır. "Anadolu Halılarımız" başlığı altında ele alınan bu bölümde araştırmacıların konu ile ilgili görüşlerine yer verilerek resimlerle bu halılar tanıtılmıştır. Anadolu'da köylerde dokunan halılarda ipliğin hazırlanışından, argaç, arış gibi terimlerine, düğümüne, rengine, motifine ve tezgahına kadar, ortak özelliklerin görüldüğü vurgulanmıştır. Denilebilir ki, bu ortak özellikler bütün Türkmen halıları için geçerlidir. Köy halıları, kullanılma yerlerine göre yastık ve minder halıları, seccade halılar, duvar ve karyola halıları ile sedir-yer halıları olmak üzere, dört grupta toplanır. Dokunan halıların çoğunluğunun ince uzun olan, sedir-yer halıları olduğu tesbit edilmiştir. Bu sedir-yer halıları, incelenen halıların % 61'ini oluşturmaktadır.

Köy halılarının zemin ve bordürlerinde görülen desen ve motifler arasında, insan ve hayvan figürleri bulunduğu gibi sembolik süslemeler de yer almaktadır. S motifleri, karşılıklı üçgen dizileri, koç boynuzları, stilize çiçekler, sekiz köşeli yıldızlar, madalyonlar en karakteristik motifleri oluşturmaktadır. Yazar "Bu gün Anadolu'da bu halıları dokuyanlar, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmiş

Türk kavimlerinin torunlarıdır" diyerek bu bölümü noktalamaktadır. Bölümün sonunda kaynakça yer verilmiştir.

III. Bölümde, "Türk-İslâm Tarih, Medeniyet ve Kültüründe Fırat Havzası I'inci Sempozyumu'nda sunulan Şavaklar'da Dokuma Çeşitleri" başlığındaki bildiri yer almaktadır. Şavak Türkmenleri Elazığ'ın Keban, Tunceli'nin Pertek ve Çemişgezek ile Erzincan'ın Ilıç ilçesinde bulunmaktadır. Şavak Türkmenleri, yaylakçı-kışlakçı olup, kışın bu yerlerde kışlamakta, yazın ise, çevredeki dağlarda yaylalara çıkmaktadır. Osmanlı belgelerinde bunlar "Şafak Türkmeni" olarak belirtilmektedir. Bütün Anadolu Türkmenleri gibi Şavaklarda da halı, cecim, zili ve benzeri dokumalar yer tezgahında dokunmuştur. Yazarın yaptığı araştırmalar sırasında Şavaklar'da ekonomik durumu iyi olan ailelerden bazılarının evlerine sabit, madeni yer tezgahları yaptırdıkları tesbit edilmiştir. Şavak Türkmenlerinin halılarında madalyonlar önemli bir yer tutar. Özel bir teknik yapılan çözümlü dokumalar, Tanrı dağları batısındaki, Kazakistan'dan Akdeniz'e kadar bütün Türk toplumları tarafından aynı üslupla dokunmuştur. Göktürk damgalarının dokumalarda işlenmiş hali ile günümüze ulaşması geleneklere olan bağlılığın ve millî Türk kültür birliğinin en iyi belgeleridir." diyerek bu halılar ve dokumalar resimlerle tanıtılmış, bölümün sonunda rünik Türk Alfabesi verilmiştir.

"Kirikli Dokumalar Yönün-

den Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da Kültür Birliği" başlığı altında yazarın yaptığı araştırmalar sonucunda sözü edilen bölgelerdeki dokuma örneklerinin, çeşitli bölgelerle karşılaştırılması yapılarak ve diğer araştırmacıların görüşlerine de yer verilerek tesbit edildiği vurgulanmaktadır.

VI. Bölüm, 1990 yılında Ankara Ulus Kız Meslek Lisesi Enstitüsü'nde konferans olarak sunulan "Geleneksel Kadın Giysileri'nin Türk Kültürü'ndeki Yeri" başlıklı konuyu içermektedir. Burada geleneksel Türk kadın giyimi ve başlıklarının, kültürümüzde önemli bir yeri olduğu dile getirilerek giysilerde ilk bakışlarda farklılık görülürse de Anadolu halkının çoğunlukla giyimlerinin aynı olduğuna dikkat çekilmiştir. Yazar "ne yazık ki bu özellikleri belgeleyen örnekler gün geçtikçe erimekte olup, unutulmaya yüz tutmaktadır. Fakat bütün yağma ve ihmale rağmen Anadolu zengin bir millî kültür varlığına sahiptir. Bu varlık hazinesini araştırmak, yerinde arayıp bulmak, yayımlamak ve değerini duyurup benimsetmek üniversitelerimizin ilgili fakültelerine düşen ilmî bir vazife olmalıdır. Kaybolmak üzere bulunan geleneksel giysilerimizin Müzelerimize mal edilerek iyi korunması da çok önemlidir." diyerek konunun önemini vurgulamaya çalışmaktadır.

1988 yılında III'üncü Malatya Çevresi Halk Kültürü ve Batı Gazi Sempozyumunda bildiri olarak sunulan "Türkmen Kadın Giysileri'nin tanıtıldığı bö-

lümde geleneklerini koruyan bu toplulukların giysileri tanıtılmıştır.

Konar-göçer, yerli, Tahtacı, Yörük ve bütün Türkmenlerde, geleneksel giyimin tamamlayıcı unsurlarından olan baş süslemeleri, çok önemlidir. Kültür hazinelerimizden biri olan başlık, yüzyıllar öncesinden günümüze kadar Anadolu'nun bütün bölgelerinde, ortak bir gelenek olarak kullanılmıştır. "Başlık" kadının süsüdür, ayrıca kadın başında taşıdığı başlığı ile çevresine sosyal ve ekonomik durumunu gösterir. Genç kız başlığı, yeni evli kadın başlığı, oğlu askere gitmiş kadın başlığı ayrı özellikler gösterir. Bütün bunlar bize Anadolu insanının ifade gücünü ve yaratıcılığını ispatlayan örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde çeşitli başlık bağlama şekilleri ve bağlama törenlerinden söz edilmektedir. Ayrıca gömlek (göynek), şalvar, üçetek gibi giysilere de yer verilerek tanıtımı yapılmıştır. Fotoğraflar bu tanıtıma yardımcı olmuştur.

V:Bölüm 1987 yılında Ela-

ziğ'da Fırat Havzası II'inci Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulan "Şavaklar'da Geleneksel Kadın Giyimi" başlıklı bildiri oluşmaktadır. Kitabın III'üncü bölümünde dokumaları konu edilen Şavaklar'ın bu bölümde giysilerine yer verilmiştir. Şavaklarda kadın giyiminde bütün Türkmenlerde olduğu gibi üçetek giyildiği, fakat bu gün üçeteğin yerini şalvar ve entarinin aldığı görülmüştür. Fes üzerine bezden hazırlanmış simit gibi bir tepelik konur. Bunu takiben puşi denilen bir örtü köşegenden katlanarak boyundan geçirilir ve tepede bağlanır. Ayrıca üst üste bir kaç örtü bağlanarak yükseklik sağlanır.

Yılların ötesinden ORTA ASYA'dan gelen çeşitli gelenek ve kültür ortaklığı, doğudan batıya Anadolu'nun değişik bölgelerinde yaşamış günümüze kadar gelebilmiştir. Kuşkusuz birçok değişiklikleri olmuştur. Halı, kilim ve benzeri dokumalarda, evlenme adetlerinde ve geleneksel giysilerde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ortak özellikler ya-

şanmaktadır. Doğu illerimizde görülen bir motif Anadolu'nun başka değişik bölgelerinde de işlenmiştir. Dokumalarımızda yer yer Gök-Türk harflerinden örnekler de rastlanmaktadır. Bu örnekler hem Tunceli Şavak Türkmenlerinde hem Ardahan-Çıldır Karapapaklarında hem de Uşak Eşme Yörüklerinin dokumalarında görülmüş ve fotoğraflarla belgelenmiştir. Çıldır'dan Muğla'ya Hakkari'den Çanakkale'ye giysilerde ortak özellikler vardır. Amasya, Hanak ve Tokat yöresi kadın giysi süslemeleri, birbirinin benzeridir. Bütün bunlar, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşayan Türk toplulukları arasındaki millî kültür birliğini gösteren kesin kanıtlardır. Halkımız arasında yaşayan mahallî kültür servetinin ortak millî kültüre kaynak sağlama özelliğini koruduğu sürece bunların yaşatılması başlıca amaçlarımız arasında olmalıdır. Dokumacılık ve giysiler konusunda yoğun birikime sahip olan sayın Kırzioğlu'nun konu ile ilgili yayınlarının devamını beklemekteyiz.

TÜRK DENİZ SUBAYI RESSAMLARI (Turkish Naval Officer Painters)

*Engin ÖZ, Türk Deniz Subayı Ressamları,
Turkish Naval Officer Painters, Deniz Kuvvetleri
Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No:1,
İstanbul 1994, 215 Sayfa.*

Serap ÜNAL

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Sanatı Bilim ve
Uygulama Kolu Uzmanı

Gecmiştten günümüze kalan en eski kültür ürünlerinden biri olan Türk resmi minyatür, duvar resmi ve tuval resmi olmak üzere üç ayrı dalda gelişimini kaydetmiştir. Kimi Araştırmacıların "Batı tarzı resim", kimi araştırmacıların ise "çağdaş resim" olarak adlandırdıkları "tuval resmi", minyatürle başlayıp duvar resmi ile devam eden Türk Resim Sanatı'nın son aşamasıdır; ancak çok araştırılıp, incelenmiş bir kolu değildir. Asıl olarak, eğitim için Paris'e gönderilen Asker Ressamların ülkemizde yaygınlaşmasını sağladığı tuval resminin tarihi gelişimi son yıllarda çıkarılan birkaç yayınlara daha iyi tanınmaya başlamıştır.

Bu yayınlardan biri olan, Engin Özdeniz'in yazdığı ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından basılan **Türk Deniz Subayı Ressamları** başlıklı kitap Asker Ressamların bir bölümü olan Deniz Subaylarının resimlerini tanıtır. 215 sayfadan oluşan kitap iki dilde, İngilizce ve Türkçe olarak hazırlanmıştır.

"İçindekiler" ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Ormiral Vural Bayazıt tarafından hazırlanan "Önsöz"den sonra gelen "Geleneksel Türk Minyatür-Resim Sanatına Kısa Bir Bakış" başlıklı üçüncü bölümde Türk Resim Sanatı'nın en eski ürünü olan minyatür, tarihi gelişim süreci içinde tanıtılır. Aralara yerleştirilen ve Nakkaş Sinan Bey, Nakkaş Nigari, Nakkaş Osman, Nasuh el-Silahi el-Matraki, Ahmet Nakşi, Levni gibi önemli nakkaşların eserlerinden oluşan 12 resim ile minyatür sanatının tanıtımı örneklendirilmiştir.

Bundan sonra gelen ve "Batı Tarzı Resim Anlayışı ve Memleketimizde ilk Tatbikatında Askeri Okulların Önemi" başlıklı bölümde resim derslerinin 1794 yılında Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un ve 1835 yılında Mekteb-i Harbiye'nin müfredat programına alındığından ve ilk ressamlarımızın bu okullardan yetişen resim sanatına karşı yetenekli subaylarımız olduğundan söz eder. Şeker Ahmet Paşa, Miralay Süleyman Seyyit Bey, Osman Nuri Paşa, Hüseyin Zekai Paşa örnek olarak

verilen ressamardan bazılarıdır. Mühendishane-i Berr-i Hümayun'dan 89 ve Mekteb-i Harbiye'den 48 yıl sonra, 1883 yılında, Osman Hamdi Bey'in gayretleriyle "Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane" adıyla Güzel Sanatlar Akademisi açılana kadar, resim sanatımıza katkıda bulunan şahısların, Mühendishane ve Harbiye'nin ressam sınıfından, daha sonra Harbiye bünyesinde kurulmuş olan Menşe-i Muallimin "Ressam Sınıfı"ndan yetiştiğini söyler ve Türk resim sanatında "Asker Ressamlar Dönemi"nin bu subaylarla başladığını vurgular. Daha sonra ilk resim sergilerinin tarihçesi ile devam eden bu bölümde, atelyeleri gösteren grup fotoğraflarının yanı sıra yer alan ilk ressamardan bazılarının fotoğraflarından oluşan 6 resim yer alır.

Daha sonra gelen "Bahriye Mektebi'nin Kısa Tarihçesi" başlıklı bölümde Bahriye Mektebi'nin temelinin, Sultan Mustafa III'ün onayı ile Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından, 1773 yılında Haliç Tersanesi'nde kurulan "Mühendishane-i Bahr-i Hümayun" adı ile atıldığını; hangi yıllarda nerelere nakledildiğini; Tanzimat döneminde okulun eğitim ve öğretimine yenilikler getirildiğini, okulun adının "Mekteb-i Bahriye-i Şahane" olarak değiştirildiğini yazar. Günümüze kadar gelen bu tarihçenin aralarına üç resim ve Heybeliada Deniz Lisesi ile Tuzla Deniz Harp Okulu'nun 1994'de çekilmiş iki fotoğrafı yerleştirilmiştir.

Bundan sonra gelen 25. sayfada Türk Deniz Subayı Ressamlarının isim listesi ve her isim yanında bulunabildiği kadar doğum-ölüm tarihleri ve Harbiye Mektebi Çıkış tarihleri yer alır. 37 ressamın yer aldığı bu liste, Nakkaş Nigari olarak bili-

nen Haydar Reis ile başlar ve Bahriye Mektebi Çıkışı 1972 olarak belirtilen Mustafa Bayar ile biter.

Daha sonra ise, 154 sayfada, bu 37 ressamın resimlerinden bulunabilenler tanıtılmıştır. Her sayfada bir ya da iki resmin yer aldığı bu bölümde her resmin üstünde hangi ressama ait olduğu, her resmin altında ise resmin adı, tarihi, ölçüleri, tekniği ve bulunduğu müze ya da koleksiyon belirtilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi, Antik A.Ş. Arşivi, İstanbul Deniz Müzesi, Haşim Nur Gürel Koleksiyonu, M. Taviloğlu Arşivi, Maçka Mezat A.Ş. Arşivi, İstanbul Askeri Müzesi, Naci Terzi Koleksiyonu, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, R. Portakal Arşivi, İstanbul Atatürk Kitaplığı, İstanbul Şehir Müzesi, İstanbul Yıldız Sarayı Tiyatro Müzesi, Ahmet Tengüz Koleksiyonu, Selma Arel Koleksiyonu, İş Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü Arşivi, İstanbul Aşıyan Müzesi İstanbul Darüşşüfaka Koleksiyonu ve Yapı Kredi Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü Arşivi'nden alınan bu 202 resmin içinde yer alan 7 porselen parça ile 1895 tarihli Kur'an-ı Kerim değişik örneklerdir.

"Biyografiler" başlıklı bölümde ise kronolojik bir sıra takip edilerek bulunabildiği kadarı ile her ressamın yaşamı tanıtılarak, birer fotoğrafı verilmiştir.

"Bibliyografya", "Ressam Adları Dizini" ve "Eser Adları Dizini" ile kitap bitirilmiştir.

Engin Özdeniz, iki dilde hazırlanan bu yayını ile, Türk Resim Sanatı'nın önemli bir ekolü olan "Asker Ressamlar" grubunun Deniz Subayları bölümünü tanıtmış olması açısından dikkate değer bir çalışma sunmuştur. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın bu tür çalışmaları desteklemeye devam etmesini dileriz. ☐

ANTİK BİLİM VE MODERN UYGARLIK

*George Sarton (Çev.Melek Dosay-Remzi Demir),
Antik Bilim ve Modern Uygarlık,
Gündoğan Yayınları, Ankara 1995, 150 sayfa.*

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi
Bilim ve Tefekkür Bilim
Uygulama Kolu Uzmanı

|| Türk okuyucuları, yayımcıların (veya yayım piyasasının) makul bir tercüme politikası olmadığı için, bir takım tuhaflıklara kurban gitmiş, daha rakamları tanımadan karmaşık denklemleri çözmek zorunda bırakılmıştır. Örneğin bilim tarihi sahasında, henüz temel bir eser tercüme edilmemiş olduğu halde, Thomas Kuhn ve Paul Feyerabend gibi bilim tarihinden yararlanarak bilim felsefesi yapan filozofların eserleriyle tanışmış ve bilimin ne olduğunu doğru dürüst bilmezken, onlarla birlikte bilimsel gelişim süreci üzerinde düşünmeye veya bilimin tenkidine kalkışmıştır."

Çevirenler bu doğru tespitden sonra, amaçlarını da şöyle açıklamaktadırlar. "Bilim tarihi disiplininin kurucusu olan George Sarton'un **Antik Bilim ve Modern Uygarlık** adlı eserini Türkçeye tercüme ederken iki maksadımız vardı: Bunlardan birisi, Türk aydınlarına, bilim felsefesinden önce bilim tarihine ihtiyacımız olduğunu göstermek, diğeri ise ustayı tanıtmak ve sevdirmektir."

Türkiye'de **sadece Bilim Tarihi sahasında değil, birçok sahada** -bilerek ya da bilmeyerek yapılan bu çok önemli hataya dikkat çeken çevirmenlerin uyarılarına kulak vererek zevkle okuduğumuz kitabımızı tanıtmaya karar verdik.

Çevirmenlerimiz aynı kaygıyla olsa gerek, kitabın çevirisine geçmeden önce George Sarton'un hayatı, şahsiyeti, eserleri bilim tarihi anlayışı ve Türk Bilim tarihçiliğindeki yerine yer vermişlerdir.

George Sarton (1884-1956) ilk başlarda Ghent Üniversitesi'nde felsefe okumaya heveslenmiş, ancak bir süre sonra felsefeyi bırakarak bilimlere yönelmiş, özellikle de kimya ve matematik sahasında kendini yetiştirmiş bir kimsedir. Öğrenciliği sırasında Comte, Duhem gibi bilim tarihi ve felsefecilerin eserlerini okumuş, bunların etkisiyle bilim tarihine yönelmiştir. Sarton bilim tarihi araştırmalarında bilgilerin de hatırlanması gerektiğine inanıyor. Yaşamını da iki şeye adanmış. Mükemmel bir bilim tarihi yazmak, ve bu sahaya ait bir dergi çıkarmak. Bu çabayla üç cilt olan **Introduction to the History of Science'si, ISIS** ve **OSIRIS** adlı süreli yayınları çıkarır. Editörlüğünü de tek başına yapar. **ISIS** 43 cilt, **OSIRIS** 7 cilt yayımlanır. Kısa sürede bilim camiasında saygınlık kazanan bu yayınlar bilim tari-

hine ilişkin kritik bibliyografyalar, makaleler, kitap tanıtımları, monografiler, bu sahaya ait soru ve cevaplardan oluşmakta imiş.

Sarton'un bilim tarihini bağımsız bir disiplin haline getirmesi ve Harvard Üniversitesi'nde bilim tarihi doktora programını kurmuş olması bizleri de çok yakından ilgilendirmektedir. Çünkü, Sarton'un yetiştirdiği üç öğrenciden birisi ve ilki, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde ilk defa Bilim Tarihi kürsüsünü kuran ve temellerini atan, bir çok bilim tarihçisi yetiştiren, Atatürk Kültür Merkezi'nin kurucu Başkanı olan merhum Hocamız Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'dır. Sayılı bilim tarihi konusundaki geniş kütüphanesini de Atatürk Kültür Merkezi'ne bağışlamıştır. Bilim tarihi ile ilgilenenler bu konudaki yerli ve yabancı kaynaklardan **Atatürk Kültür Merkezi, Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı** kütüphanesinden yararlanabilirler.

Sarton'un dikkat çektiği çok önemli noktalardan biri de, Orta Çağ'da karanlık bir dönem yaşayan Batı karşısında, en parlak dönemini yaşayan İslâm Dünyası'nı atlamamış ve bu konudaki çalışmaların Aydın Sayılı tarafından yapılmış olmasıdır. Ortaçağ İslâm Dünyası'ndaki bilimsel çalışmalar konusunda uzmanlaşan Sayılı hem Türklerin hem de İslâm Dünyası'nın Dünya bilim tarihine katkılarını ortaya çıkarmıştır.

Tavırlarıyla tam bir objektif bilim tarihçisi olan Sarton ve onun yetiştirdiği Sayılı, Orta Çağ İslâm Dünyası'ndaki bilimsel faaliyetleri hesaba katmayan bilim tarihi değerlendirmelerinin eksik ve yanlış olacağını görmüşlerdir.

Kitabımızın 15 ve 16'ncı sayfalarında çevirmenlerimiz Sarton'un kitaplarından ve makalelerinden önemlilerini okuyucuya sunmuşlardır. Sarton'un 19, 21, 23 Eylül 1954 tarihlerinde Lincoln'deki Nebraska Üniversitesi'nde vermiş olduğu Montgomery Konferansları'ndan üçünün tam metninden oluşan **Antik Bilim ve Modern Uygarlık (Ancient Science and Modern Civilization)** kitabı Nebraska'da 1954 yılında basılmıştır.

Kitabımız üç bölümden oluşmaktadır.

- 1) Öklid ve Zamanı
- 2) Batlamyus ve Zamanı
- 3) Yunan Biliminin ve Kültürünün Sonu

Kitabımızın ayrıntılarına geçmeden önce, çevirmenlerimiz yazımızın başında söz ettikleri **tuhaflıklar** olmasının diye, Sarton'un bilim tarihi anlayışı konusunda yine okuyucuyu bilgilendirmektedir. Böylece okuyucu kitabı okumadan önce Sarton'un bilim tarihi anlayışına da bir gözatma fırsatı

bulmuş olacaktır. Bilim tarihine akademik bir statü kazandıran Sarton'a göre bilim tarihçisinin asıl görevi "bilginlerin bilimsel keşiflerini saymaktan ve sıralamaktan ziyade, bilimsel kişilikleri yeniden canlandırmaktır. ...Öyleyse amaç, keşifleri kaydetmek değil, bilimsel düşüncenin gelişimini, yani insan bilincinin gelişimini açıklamak olmalıdır."

"Bilim adamları ve teknisyenler bilimin son ürünlerini bilmek isterler, daha önceki ürünlere modası geçmiş gözüyle bakarlar ve onları önemsemezler. Bununla birlikte, bilim tarihçisi, sadece yeni ürünlerle değil, bunlara yol gösteren ve bunları mümkün kılan bütün gelişmelerle de ilgilenir."

Aynı zamanda Sarton bilim tarihinin "bilim ve hümanizma arasında bir köprü olduğunu doğadaki, bilimdeki ve insandaki birlik ve bütünlüğü kavramamıza yardımcı olacak yegane uğraş" olduğuna inanır.

Bilim tarihinin dayandığı noktalar konusunda ise "...bilim tarihi en azından iki bulguya dayanarak, biliminde bir ve bütün olduğunu gösterir. Bu bulgulardan ilki şudur: Bir bilim dalının gelişimi, diğer bilim dallarının gelişimine bağlıdır; bu durum, bilimlerin bağımsız olmadığını, birçok bakımdan birbirleriyle bağlantılı olduklarını ve aralarındaki bağlantıların tesadüfi değil organik olduğunu gösterir. Bulgulardan ikincisi ise, farklı yerlerde ve bazen de farklı metodlarla yapılmış bilimsel keşiflerin aynı zamanda gerçekleşmesidir. Eğer bir olay yalnızca bir kere olmuşsa, bu olayları tesadüfe bağlama olasılığı çok azalır, ve buradan şu sonuca varabiliriz.: Bilim bir ve bütündür."

Gerçekten de bilim tarihi böyle olaylarla doludur. Bir bilimsel çalışma farklı milletlere mensup bilim adamları tarafından başlanıp bitirilebilir. Bu da gösteriyor ki, bize, bilimsel çalışmalar evrenseldir. Öyleyse Sarton'un deyimiyile "bütün savaşlara ve düşmanlıklara rağmen insan da bir ve bütündür."

Sarton, daha sonra bir filozofun özellikle de bilim filozofunun bilim tarihini iyi bilmesi gerektiğinden söz eder. Bir bilim tarihçisinin de felsefeyi iyi bilmesi gerekmektedir. Bu ikisi birbirini tamamlayan son noktalar gibidirler. Ve "bilim tarihi bilim olduğu sürece asla tamamlanamayacaktır."

Son olarak Sarton "...uluslararası barış ve adaletin deneysel ve akılsal temeli olarak..." bilim tarihine yaklaşır. Sarton'un yetiştirdiği Türk bilim tarihçisi Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'dan başka A. Adnan Adıvar ve Süheyl Ünver'le de ilişki içinde olduğunu öğreniyoruz.

Kitabımızın birinci bölümü M.Ö. 3'üncü yüzyılın ilk yarısından, Öklid ve zamanıyla başlar. Öklid'in kimliği, çevresi ve çalışmaları ele alınmadan önce İskenderiye Rönesansı ele alınır. Bu bölümde Öklid hakkında anlattığı iki anekdot oldukça ilginç ve ders vericidir. Sarton bunun ardından Öklid'in kitaplarına geniş olarak yer verir. Özellikle **Elementler** üzerinde durur. Sarton; mükemmel bir şekilde tanzim edilmiş olan **Elementler**'in Öklid'den sonra, bir çok matematikçi tarafından düzeltilmek istendiğinden sözeder. Bunlar arasında ilki Batlamyus'dur. Neredeyse 20'nci yüzyıla kadar özellikle de Öklid'in 5'nci postülasıyla uğraşmışlardır. Ya ispata ya da yerine başka postülalar konmaya çalışılmıştır. Daha sonra ispat edilemeyince Öklid dışı geometriler ortaya çıkmıştır.

Sarton, geometrici Öklid'i tanıtırken, onun pek az bilinen sahalarda, matematikçi ve özellikle de fizikte optik üzerindeki çalışmalarından sözeder. Öklid'in optik konusunda Müslümanlarca incelenmesini el-Kındî ile başlatır. **Elementler** adlı kitap ilk önce Arapça'ya el-Haccac ibn Yusuf tarafından, daha sonraki yıllarda revizyonlardan geçirilerek, tekrar tekrar Öklid el Mahani, Sabit ibn Kurra, İshak ibn Hüneyn ve başkaları tarafından çevrilir. Müslümanların bu çalışmaları ve sonraki devirlerde Latince çeviriler Sarton tarafından anlatılmaya devam edilir. Öklid Bibliyografyası ile Sarton bu bölümü sona erdirir.

Sarton kitabının ikinci bölümünü bilim tarihinin yine çok önemli bir halkası olan Batlamyus ve Zamanı'na ayırır. Bir önceki bölümde anlattığı Öklid ve zamanı gibi Batlamyus ve zamanı'nı anlayabilmemiz için, önce Batlamyus'un içinde bulunduğu çevrenin ve dönemin özelliklerini anlatarak işe başlar. Ancak antik dönem biliminin uzun süreli ve karmaşık oluşu nedeniyle, Batlamyus'un yaşadığı dönem daha yakından anlayabilmek için M.Ö. 30 yıllarından itibaren bir Roma eyaleti haline gelen Mısır'ı ele alır ve Roma Dünyası'nı tanıtır.

Batlamyus, Mısır'da doğmuş, İskenderiye'de yetişmiş bir kimsedir. Bu nedenle Sarton'a göre, Roma Çağı'nın başarıları ve başarısızlıkları kendinden önceki dönemle yakından alakalıdır. Ayrıca bu dönemde iki dilin -hem Yunanca hem Latince- kullanılmasının da Sarton bilimsel çalışmaların çeşni-sini artırdığına inanır.

Sarton, Batlamyus'un selefi Hiparkos'a çok şey borçlu olduğunu, hatta çoğu zaman gerçek mucitin kim olduğunu ayırt etmekte zorluk çektiğini anlatır. Batlamyus'un meşhur eseri **Almagest**'ten

çeşitli açılardan sözeder. Sonra sırasıyla onun coğrafya, ve optik çalışmaları anlatılır. Batlamyus Bibliyografyası'na geçmeden önce, onun diğer bir eseri, **Tetrabiblos**'dan, **Tetrabiblos**çu gelenekten, **Almagest**çi gelenekten, **Kozmografya** ve onun oluşturduğu gelenekten sözeder. Böylece Batlamyus'un ünlü üç eseri ve oluşturulan gelenekleri okuyucuya fikir vermekte, aydınlatmaktadır. Bilim tarihi zinciri içerisinde her üç kitabın ayrı ayrı zamanlarda, Arapça, Yunancasından hazırlanmış Latince ve daha sonra İngilizce çevirileri ve taktipçileri vardır.

Sarton'un **Yunan Antoloji**'sinden aldığı Batlamyus adına kayıtlı bir özdeyişin Batlamyus hakkında bize fikir verebileceğini söyler. Alıntı aynen şöyledir.

"Ölümlü ve geçici olduğumu biliyorum; fakat topluca devreden yıldız sarmallarını inceden inceye tetkik ederken ayaklarım yerden kesilir ve Zeus'la birlikte nektarımdan, yani tanrıların içkisinden bir yudum alırım."

Sarton son bölümü Yunan Biliminin ve Kültürünün Sonu (300'lerden 529'a kadar) na ayırmıştır. Bu dönemi, Yunan matematiği, Yunan tıbbı, Felsefi ve Dinî Altyapı olarak üç kısımda ele alır. Paganizmin devamını sürdürenler, Roma kültürüyle Yunan kültürünün içiçe geçmiş yanları, bir yandan da bilim adamlarının çalışmalarının ilerleyişi (matematikte; Theon, Hypata, Simplicios, tıpta; Konstantinopolis'teki Bizans Sarayı'nda doktorluk yapan Oribasios, ve başkaları) Yeni Platonculuk, Hristiyanlığın ilerleyişi, Hellen geleneği ve Julien'den söz eder. Julien'in eserleri hakkında da bir bibliyografya sunar.

Sarton'un dikkat çektiği önemli bir nokta da, Yunan-Roma karmaşasının yer aldığı dönemde, İslâm Dünyası'na gelerek bilimin gelişmesine ve çeviri faaliyetlerine katkıda bulunmuş Yunanlı bilim adamlarıdır. Sarton *"biz yalnızca yeni bilgi üretmeleri değil, ama aynı zamanda cesaretleri ve inatçılıkları sayesinde antik hazineyi bize ulaştıran ve bu günkü başarılarımızı gerçekleştirmemize yardım eden herkese minnettar olmalıyız"* diyerek sözlerini tamamlamaktadır.

Bilim tarihi ve felsefeyle amatörce veya akademik düzeyde ilgilenenlerin rahatça ve zevkle okuyacakları bir kitap. Antik bilim hakkında fikir sahibi olmak isteyenlerde, dili oldukça sade ve çevirenlerin kelimeleri ustaca yerleştirdiği bu kitaptan yararlanabilirler.

"İSTANBUL'DAKİ KAPTAN-I DERYA ÇEŞMELERİ VE SEBİLLERİ"

Engin Özdeniz,

*İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri,
Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları
San'at Eserleri Dizisi No:4, İstanbul 1995, 514 sayfa.*

Mimar Sinan Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Öğretim Görevlisi ve İstanbul Deniz Müzesi uzmanı iç mimar Engin Özdeniz tarafından kaleme alınan bu eser, Türk sanat ve geleneğinde çok önemli bir yer tutan çeşme ve sebilleri konu almaktadır. Yazar eserine, Fuzuli'nin "Su Kasidesi"nden beyitler sunarak giriş yapmış, yanısıra beyitlerin günümüz Türkçesiyle açıklamalarına da yer vermiştir.

Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Vural Bayazit tarafından hazırlanan Önsöz yazısında, Suyun ve buna bağlı olarak gelişen çeşme ve sebillerinin önemi vurgulanmıştır.

Engin Özdeniz eserinin "Giriş" kısmında, büyük bir özveri ve titizlikle hazırladığı kitabının amacını şu şekilde belirtmiştir:

- Günümüze gelen ve gelmeyenlerin tespit edilmesi,
- İnşa yılları, banileri ve şehirde buldukları mevkilerin açıklanması,
- Mimarî ve sanat tarihi özelliklerinin belirtilmesi,
- Fotoğraflarının çekilmesi,
- Şehir plânı içinde yerlerinin gösterilmesi,
- Bani biyografilerinin yazımı,
- Banileri yanlış, çelişkili ve bilinmeyenlerin belirtilmesi,
- Kitabeleri üzerinde bulunan, bulunmayan, başka mekânlarda olan, yalnız yazılı kaynaklarda bulunanların belirtilmesi,
- Kitabe metinlerinin bu günkü dile çevrilmesi,
- Günümüze gelen ve röleve çizimlerine uygun olanların rölevellerinin çizilmesi suretiyle okuyucuya mümkün olabilen bütün bilgilerin sunulması ve ilerde muhtemel restorasyon çalışmalarında sağlam bir kaynağın oluşturulmasıdır.

Yazar bu açıklamalarından sonra yine "Giriş"

Sevay OKAY

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Sanatı Bilim ve
Uygulama kolu Uzmanı

kısımında, "Türk-İslâm Medeniyetinde Suyun Önemi" adlı bir başlık açarak Türklerin tarih boyunca su ve su mimarisine verdiği öneme değinmiştir. Şöyle ki:

Türklerde, tarih boyunca, üst düzey devlet adamlarının, halkın su ihtiyacına öncelik vererek; bent, kemer, su terazisi, su yolu, çeşme, sebil, şadırvan vb. gibi eserlerinin tümü, hiç bir karşılık düşünülmeden hayrat olarak yaptırılmış ve vakıf kurumlarıyla devamlılıkları sağlanmıştır.

İstanbul ise, dünyanın büyük şehirleri içinde, su kaynakları bakımından çok kısıtlı imkânlarına rağmen, 1930'lu yıllara kadar, su tesisi alt yapısı yönünden adeta bir "su medeniyeti" yaşamıştır.

Eserinin "Giriş" kısmını değişik başlıklar altında değerlendiren yazar, "Geçmişten Geleceğe Bir Bakış" adlı bölümde ise Kaptan-ı Derya, Kaptan Tersane Kethüdası, Tersane Baş Halifesi, Tersane Emini, Tersane Çavuşu ve Bahriye nazırı olup genellenerek "Denizci" diye ifade edilen, bahriyemizde yüksek makamlarda bulunmuş kişiler tarafından İstanbul'da yaptırıldıkları tespit edilen toplam 158 adet çeşme ve sebilden ancak 89 adedinin günümüze gelebildiğini belirtmektedir. "Yokoluşun Nedenleri" başlıklı sonraki bölümde bu sebepler kısaca şu şekilde saptanmıştır:

- 1950'li yıllardan itibaren kırsal yöreden İstanbul'a başlayan plân ve programsız göç,

- 1923 yılında çıkarılan 831 sayılı Sular Kanunu'nun gereği olarak; İstanbul Evkaf Müdürlüğü'nden (İstanbul Vakıflar İdaresi Müdürlüğü) İstanbul Şehramaneti'ne (İstanbul Belediyesi'ne) 1600 den fazla çeşme ve sebil ile bunları besleyen suların devredilmesi,

- Çeşme ve sebillerin sularının kesilmesiyle, bu yerlerin esas fonksiyonlarını yitirmesi sonucu başlayan ilgisizlik,

- Meydan açma, cadde ve sokak genişletme faaliyetlerinde bir çok çeşme ve sebilin yok edilmesi,

- Deprem, yangın vb. gibi doğal afetlerin neden olduğu tahribatlar,

"Günümüze Gelenlerin Kurtarılabilme Umudu" başlığı altında yazar şu önerilere yer vermiştir:

- Mülkiyet yönünden bir kısmı Vakıflar İdare-

si'nde, bir kısmı İstanbul Belediyesi'nde bulunan çeşmelerin mülkiyet ve mes'uliyetlerinin bir kurumda toplanması,

- İstanbul Vakıflar Müdürlüğü ve İstanbul Belediyesi arşivlerindeki mevcut belgelerin toplanması,

- İstanbul'daki kamu kütüphaneleri ve arşivlerindeki belgelerin toplanması,

- İlgili kurumların oluşturacağı bir "Üst Kurul" oluşturularak, plânlama, keşif uygulama ve kontrol hizmetlerine yönelik çalışmaların başlatılması. Değişik başlıklar altında ele alınan bu giriş kısmından sonra, konunun İngilizce olarak geniş bir özeti sunulmaktadır.

Yazar ayrıntılı bir İngilizce özet sunduğu bu bölümü daha sonra Türkçe olarak ele almıştır. Her iki bölümün de ana başlıkları aynıdır. Konu hem İngilizce hem de Türkçe bölümde şu ana ve alt başlıklarla ele alınmıştır.

I. Bölüm -"İstanbul'da Osmanlı Devrinde Yapılan Su Tesisleri": Bunlar dört büyük gruba ayrılmaktadır. 1. Halkalı Suları, 2. Kırkçeşme Suyu Tesisleri, 3. Üsküdar Suları, 4. Taksim Suyu Tesisleri ki bu son kısım, Taksim Maksemi, Kaptan-ı Derya Sadrazam, Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya Tahsis Edilen Su Hakındaki Kitabe, Kaptan-ı Derya Sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya Tahsis Edilen Su Hakındaki Kitabe başlıklı alt bölümler içermektedir.

II. Bölüm -"İstanbul'daki Vakıf Çeşme ve Sebil-leri": Yazar bu bölümü şu alt başlıklar adıyla ele almıştır.

1. "Konumları ve Fizikî Şekillerine Göre Çeşme Tasarımını Meydana Getiren Elemanlar ve Tarihî Gelişimi İçinde Çeşme Tipolojisi": Bunlar da;

- Konumlarına Göre Çeşme Tipolojisi,
- Fizikî Şekillerine Göre Çeşme Tipolojisi şeklinde sınıflandırılmıştır.

"Çeşme Tasarımını Meydana Getiren Elemanlar" ise;

- Anayapı Elemanları: Suyun Aktığı Musluk-Lüle, Musluk Tablası-Musluk Taşı, Tekne-Kurna-Yalak.

- Taflı Yapı Elemanları: Niş, kemer, Ayna Taşı-Zank Taşı-Çeşme Aynası, Tas Nişi- Maşrapa Yuvası, Maşrapa-Tas, Set-Seki Taşı-Testi Seti, Hazne, Hazne Örtüsü, Saçak.

- Biçimsel Amaçlarla Kullanılan Elemanlar: Yayı Elemanları, Süsleme Elemanları, Belgesel Elemanlar (Kitabe, Tuğra) olarak belirlenmiştir.

"Tarihî Gelişimi İçinde Çeşme Tipolojisi" Başlığı altında ise şu alt bölümlere yer verilmiştir:

- Klâsik Üslup,
- Lale Dönemi Üslubu,
- Barok ve Rokoko Üslupları,
- Ampir Üslup.

2. Bölümde "Sakalar" ele alınmıştır. Atlı ve yaya olarak iki gruba ayrılan bu su taşıyıcılar hakkında kısa bir bilgi verilmiştir.

II.3. Bölüm, "Sebiller, Konumlarına Göre Sebiller, Tarihî Gelişim İçinde Sebiller, Sebillerde Şebeke Tezyinatı" başlığı altında incelenmiştir.

- Konumlarına göre Sebiller: Köşe Sebilleri, Pencere Sebilleri, Cephe Sebilleri, Abidevî Sebiller.
- Tarihî Gelişimi İçinde Sebiller: Klâsik Üslûb, Lale Dönemi Üslûbu, Barok-Rokoko Üslubu, Ampir Üslubu.

- Sebillerde Şebeke Tezyinatı.

II.4. Bölüm "Sebilciler'e ayrılmıştır.

II.5. Bölüm "Kasımpaşa, Kasımpaşa'da Bulunan Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Özelliklerini ele almaktadır.

II.6. Bölümde ise, "İstanbul'daki Denizci Çeşmelerinin Bu Güncü Durumu"na ilişkin bilgi verilmektedir.

III. Bölüm, "İstanbul'daki Denizci Çeşme ve Sebillerinin İnşa Yılları",

Bani Adları ve Buldukları İlçeleri Belirleyen Listeleri içermektedir.

Bu listeler şu alt başlıklar altında ele alınmıştır:

- İstanbul'daki Denizci Çeşmeleri ve Sebillerinin İnşa Yıllarına Göre Kronolojik Listesi,
- İstanbul'daki Denizci Çeşme ve Sebillerinin Banilerinin adlarına Göre Alfabetik Tanzim Edilen Lakap, Ünvan, Duhul, Ayrılış ve Ölüm Tarihleri Listesi,
- İstanbul'daki Denizci Çeşme ve Sebillerinin İlçelerine Göre Alfabetik Listesi.

IV. Bölüm, "İstanbul'daki Denizci Çeşme ve Sebillerinin Bani Adlarına Göre Alfabetik Sırada; Çeşme ve Sebillerinin Mimarî ve Sanat Tarihi Özellikleri, Eski ve Günümüzdeki Durumları, Bani Biyografileri,

Röleveleri, ve Fotoğrafları'na ayrılmıştır. Bu bölümde 163 Çeşme ve Sebilin tek tek tanımları yapılarak, röleve ve çizimleri verilmiş, banileri ve yapıya ait kitabeleri hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.

V. Bölüm, "Yazılı Kaynaklara Göre Banileri Yanlış, Çelişkili ve Bilinmeyen Denizci Çeşme ve Sebillerine ayrılmıştır. Burada da yine her üç durumdaki denizci çeşme ve sebillerinin listesi verilmiştir.

VI. Bölüm, "Günümüzde Kitabeleri Üzerlerinde Bulunan, Yapıları ve Kitabeleri Günümüzde Mevcut Bulunmayan, Yalnız Kitabe Metinleri Yazılı Kaynaklarda Bulunan, Yapıları Yokolmuş Yalnız Kitabeleri Başka Mahallerde Bulunan ve Yapıları Mevcut, Kitabeleri Yerlerinden Sökülmüş ve Akıbetleri Meçhul olan Denizci Çeşme ve Sebilleri'ne ayrılmıştır. Bölüm alt başlıklar halinde tüm bu yapıların listesini içermektedir.

VII. Bölüm "Denizci Çeşme ve Sebillerinin, Bani Adlarına Göre Alfabetik Röleve Çizim Listesi"ne ayrılmıştır. Çeşme ve Sebillerin röleveleri, Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, restorasyon Anabilim Dalı öğretim üyeleri ve öğrencileri tarafından hazırlanmıştır. Rölevelerin orijinal ölçekleri kitap içinde röleve üstlerinde ve VII. Bölümde sunulan listede belirtilen ölçeklerde. Ancak kitapta sayfa ebadı içinde küçültülmüştür.

Yazar kitabının sonuna, konuyla ilgili terminolojik küçük bir sözlük de ekleyerek konuya yabancı okuyucular için bir kolaylık sağlamıştır.

Yanısıra Bibliyografya bölümünden sonra verilen "Kitabın hazırlanmasında faydanılan arşiv, kütüphane ve Koleksiyonlar"ın listesi de aynı düşünceyle oluşturulmuş olmalıdır.

Eser; kentsel yapılaşma süreci içerisinde, şehir dokusu bünyesinde giderek yokolan, Türk su mimarisinde çok önemli bir yeri bulunan çeşme ve sebillerin tespiti bakımından çok önemlidir. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın maddî ve manevî desteği ile Araştırmacı mimar Engin Özdeniz'in titiz çalışmaları sonucunda oluşturulan bu eser alanında büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Öyle ki, bu konu üzerine çalışacak araştırmacılar için baş eser olabilecek nitelikte bir çalışmadır.

BALKANLARDA YENİ BİR TÜRKÇE DERGİ: BAY

Prof.Dr. Mustafa İSEN

Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi

Türk dergicilik tarihi açısından Balkanların kendine özgü bir konumunun varlığı hep biliniyor. Bir başka ifade ile Türkçe dergiciliğinin tarihi bu bölgede başladı dense abartılmış sayılmaz. Fakat Rumeli'den, özellikle 1912 yılından itibaren bu günkü sınırlarımıza çekildiğimiz andan itibaren, öbür yayın faaliyetleriyle birlikte dergi neşriyatında da bir duraklama ortaya çıktı. Ama bu bölgenin Anavatan'dan uzak kalmasından sonra da Türk aydınları bölgenin belli başlı kültür merkezlerinde Türkçe dergiler yayımlamaya devam ettiler. Ben bu yazımda bu günkü Yugoslavya ve Makedonya sınırları içinde çıkan dergilerden ve gazetelerden kısaca söz edip bu topraklarda yeşermeye çalışan yeni bir yayını tanıtmaya çalışacağım. Bölgede 1912-1944 arası, savaşların ve krallık yönetiminin hüküm sürdüğü dönemlerdir. Bu kargaşa ortamında Türk aydınları ilk olarak 1919 yılında Üsküp'te **Uhuvvet'i** çıkarmışlar ve bunu yine aynı şehirde 1920'de **Sosyalist Fecri** ve **Rehber**, 1925 yılında **Birlik**, **Hâk yol**, **Mücadele** ve **Yeni Vakit** izledi. Daha sonra 1927 -1929 yılları arasında **Sadâ-yı Millet** ve **Işık** yayımlanır. 1937 yılında ise **Doğru Yol** gün yüzüne çıkar. Bütün bu yayın organlarının Üsküp'te neşredilmiş olmasından, adı geçen şehrin Türkçe açısından bölgenin en önemli kültür merkezi olduğu kolayca anlaşılıyor. Bu yayın organlarının çoğu siyasi misyonu olan gazete konumundadırlar.

Bu geçiş döneminin ardından bölgede Türkçe açısından farklı bir muhteva ile bile olsa yeni dergi kıpırdanışları, 1940'lı yıllardan itibaren görünmeye başlar. 1944 yılında, bu gün de çıkmaya devam eden **Birlik** gazetesi yayın hayatına atılır. Öncelikle dergi olarak, Türkçe'nin Balkanlardaki önemli merkezlerinden biri olduğunu yukarıda gördüğümüz Üsküp'te, 1965 yılında **Sesler** dergisi yayın hayatına atılır. Bu tarihten itibaren Sesler, bir bilim, kültür ve sanat dergisi olarak bölgede tarihî bir görevi başarıyla taşımaya devam etmektedir. Son yıllarda bir takım aksamalara rağmen bu uzun yürüyüş inanıyoruz ki devam edecektir. Sesler'den sonra 1950 yılında yine Üsküp'te çocuk dergisi olan **Pioner** kısa bir süre için çocuklara seslenir. Bir yıl

sonra, yani 1951'de bunun yerine **Sevinç** çıkmaya başlar ve bu dergi de halen yayınına devam etmektedir. 1957 yılında yine Üsküp'te bu kez Sevinç'e bir kardeş doğar, **Tomurcuk**. Tomurcuk dergisi de bu tarihten beri Türk çocuklarına Üsküp'te hizmet vermeye devam ediyor. Üsküp'te 1949-1950 yılları arası **Yeni Kadın** adlı ideolojik bir yayın organının çıktığından da söz edelim.

1969 yılından itibaren Kosova Özerk bölgesinde de Türkçe neşriyat boy atmaya başlamış ve Priştine'de haftalık Tan gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. Bu gazeteyi 1973 yılında Toplum, bilim, yazın ve sanat dergisi **Çevren** izler. Son zamanlarda bu dergide de **Sesler**'de olduğu gibi bir takım aksamlar olsa bile halen çıkmaya devam ediyor. Yine Kosova'nın merkezi Priştine'de 1979 yılında organı **Kuş** çıkmaya başlar. O da halen yayınına devam ediyor. 1990 yılında yine bu şehirde bir yeni Türkçe dergi okuyucusuyla buluşur, **Çiğ**. Çiğ, daha çok edebiyat ve sanat dergisi muhtevasıyla yayınına sürdürmektedir.

Kosova'nın Türkçe açısından oldukça önemli merkezlerinden birisi de Prizren'dir. Tarih boyunca dilimizin Balkanlar'daki en önemli merkezlerinden birisi olan Prizren, günümüzde de bu konumunu sürdürmektedir. Nitekim bu şehirde de 1971 yılında Doğru Yol Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği'nin bir yayın organı olarak **Doğru Yol** dergisi yayına başlamıştır. 1976 yılında da aynı şehirde ve hemen hemen aynı derneğin faaliyeti olarak **Esin** çıkmaya başlar. Priştine'deki Kur dergisine karşılık Prizrenli sanatçılar **Filiz** dergisini çıkarmaya başlamışlardır. Bölgede Prizrenli aydınların çıkardığı dergiler bir anlamda alternatif yayın organları konumundadır ve daha amatör yaklaşımlarla çıkarılmış ve pek de uzun ömürlü olmamışlardır. Çünkü 1944 sonrası ülkede sosyalist yönetimler iş başında olduğu için tüm yayınlar devlet destekli ve tabii devlet kontrollü organlardır. Oysa 1990 sonrası dünyada ortaya çıkan ge-

lişmeler ışığında ortaya yeni bir görüntü çıkmış ve bağımsız aydınlar farklı görüşlerde dergi ve gazeteler çıkarabilme imkânı elde etmişlerdir. İşte bunun Türkçe açısından Yeni Yugoslavya'daki ilk örneği Prizrenli bir grup aydının çıkardığı **BAY** dergisidir. Bay, Balkan Aydınları ve Yazarlarının baş hartlerinden oluşan bir isim. 1 Eylül 1994 tarihinde ilk sayısını yayımlamış. İlke olarak aylık çıkmakta olan bir dergi Mart 1995'te derginin 6 ve 7'nci sayısı müşterek sayı olarak çıkmış. Muhtevasına göz attığımızda derginin bölgedeki önceki örneklerden farklı oldu-

ğunu hissediyorsunuz. Dergide yerele ve tarihî olana yaslanmak ilk dikkatimizi çeken olgu. Şecaettin Koka'nın "Yesevi Dervişlerine Türklerce Ata Denirdi" başlıklı makalesi, Altay Suroy'un "Prizren Divan Edebiyatı Yazarlarını Nasıl Yaşatmalıyız" adlı yazısı, Hamid Altıparmak'ın bölge vakıflarına yönelik değerlendirmeleri Dr. Maliç Osi'nin "Bir Antik Kent olarak Prizren ve Tabyaları" adlı incelemesi ve Cemal Bako'nun "Serhad şehri Prizren" adlı yazısı bunların başlıcaları. Bunların ötesinde bu sayıda bölge şairlerinin ve başka ülkelerde Türkçe yazan şiir ustalarının da şiirlerine yer verilmiş. Kuşkusuz

başka alanlarda kaleme alınmış değerli çalışmalar da derginin bu sayısında yer alıyor.

Şimdilerde Makedonya ve Yeni Yugoslavya'da, eskiden de Yugoslavya'da yayımlanan Türkçe dergiler ve tabii gazeteler, kitaplar, radyo televizyon yayınları ve tiyatro, bölgede Türkçe yazı dilinin gelişip serpilmesinde büyük rol oynadı. Nitekim bu yayın organları aracılığı ile bu gün sözü edilen ülkelerde, Balkan ülkelerinin daha çok Türk nüfus barındıranlarıyla bile kıyaslanamayacak bir yazarlar guru-bu ortaya çıkmıştır ki bu oluşumda sözü edilen organların tartışmasız büyük payı bulunmaktadır. Nitekim **Sevinç**, **Tomurcuk** ve **Sesler** dergileri etrafında Şükrü Damo, Mustafa Karahasan, Enver Tuzcu, Necati Zekeriye, Mahmut Kıratlı, Fahri Kaya, Nusret Dişo Ülkü, Hüseyin Süleyman, Lütfü Seyfullah, İhlami Emin, Esat Bayram, Avni Engüllü, Fahri

İlke olarak aylık çıkmakta olan bir dergi Mart 1995'te derginin 6 ve 7'nci sayısı müşterek sayı olarak çıkmış. Muhtevasına göz attığımızda derginin bölgedeki önceki örneklerden farklı olduğunu hissediyorsunuz. Dergide yerele ve tarihî olana yaslanmak ilk dikkatimizi çeken olgu.

Ali, Sebahattin Sezair, Suat Engüllü, İrfan Bellür, Sabit Yusuf, Recep Murat Bugariç, Avni Abdullah, Alaattin Tahir, Enver İlyaz gibi çok sayıda yazar ve şair toplanmıştır. Aynı şeyi Priştine ve Prizren için de söylemek mümkün: Buralarda da Süreyya Yusuf, Naim Şaban, Nimetullah Hafız, Enver Baki, Hasan Mercan, Arif Bozacı, Şecaettin Koka, İskender Muzbeg, Bayram İbrahim, Altay Suroy, Fahri Mermer, Agim Rifat, Zeynel Beksaç, Ethem Baymak, Osman Baymak, Reşit Hanadan ve bunlara eklenecek daha başka aydınlar, dilimizin bilim, kültür ve sanat çeşitliliğini mozayikliğini zenginleştirmeye devam ediyorlar. Bunlara bu yayın organlarında ürünlerini neşreden ülkemiz aydınlarını ve başka ülkelerde yaşayıp Türkçe yazan başka kalem elelerini de eklerseniz yerine getirilen misyonun ehemmiyeti daha da iyi anlaşılacaktır. Sözü edilen yayın organları sayesinde ki dilimiz, bu ülkelerde çok canlı bir yazar çizer kadrosuna sahip olmuş ve bir ses bayrağı halinde Türkçe buralarda dalgalanmaya devam etmiştir. Yine sözü edilen bu ülkelere

oranla çok daha büyük miktarda soydaş barındıran Bulgaristan'da veya denk nüfus konumuna sahip Yunanistan ve Romanya'da bu oranda canlı bir aydınlar topluluğunun bulunmaması başka bazı faktörler yanında, ya da başka bazı faktörlere bağlı olarak Türkçe yayın organlarının mevcut olmayışla izah edebilir.

BAY dergisine de böyle bir misyon üslenmesi, hatta onları aşacak geniş ufukları kucaklaması arzusuyla başarılar temenni ediyor ve amaçladığı gibi Balkan aydın ve yazarlarını temsil edecek bir yayın organı olmasını diliyoruz. 📖

KAYNAKLAR:

¹ İsmail Eren, *Turska Štampa u Jugoslaviji (1866-1966)*, *Prilozi za Orijentalnu filologiju*, 14-15, (1964-1965),

² Aleksandre Popoviç, *Balkanlarda İslâm, İstanbul, 1994*

³ Osman Baymak, *Yugoslavya'da Türkçe Yayınlanan Dergiler, Bay, S.6-7,*

**ERDEM 23, 24'üncü sayıları
Türk Toplumunun bir gizli
gücünü ortaya çıkarıyor.
"Mezhepler ve Türk Hoşgörüsü"**

İÇEL KÜLTÜRÜ DERGİSİ

Memleketimizde folklor derlemeleri, üniversiteler başta olmak üzere, Kültür Bakanlığı ve amatör araştırmacılar tarafından yapılmaktadır.

Yalnız, kültür değişmesinin çok hızlı olduğu günümüzde, maddî ve manevî kültür varlıklarının derlenmesinde, arşivlenmesinde ve yayımında, kısa zamanda netice almak istiyorsak, Millî Eğitim Bakanlığının taşra teşkilatından da, layığı ile faydalanmak mecburiyetindeyiz.

Çünkü, bu bakanlık personeli, en ücra memleket köşesinde dahi vazife yapmakta ve vatandaşlarla uzun süre birlikte olmaktadır.

Böylece, derleme yapmak için lâzım olan zaman ve şartlar meydana gelmektedir.

Şimdi, mevzumuza güzel bir örnek olan dergimizi ele alabiliriz: Mersin Halk Eğitimi ve Akşam Sanat Okulu Müdürü Hilmi Dulkadir, başında bulunduğu kurum adına 1 Ocak 1987 tarihinden beri **İçel Kültürü** isminde bir millî kültür dergisi çıkarmaktadır.

Dergi; 20x27 boyutlarında, sayfa sayısı 34 ile 55 arasında değişmekte, kapak kısmı renkli, diğer kısımlar ise siyah beyaz olarak Mersin'de basılmakta ve ilgili kişi ve kurumlara ücretsiz olarak dağıtılmaktadır.

İçel Kültürü; Ocak 1991 tarihine kadar 4 aylık, bu tarihten itibaren de 2 aylık dönemler halinde yayımlanmakta ve şimdiye

kadar 38 sayı çıkmıştır.

Dergide; içel kültürü başta olmak üzere, memleketimizin muhtelif yörelerine ait folklor ürünleri (Halk Edebiyatı: Ağıt, Atasözü, Bilmece, Efsane, Fıkra, Halk Hikâyesi , Manî, Masal, Ninni, Tekerleme, Türkü v. s., Halk inançları, Etnoğrafya v. s.), biyografiler, şiirler, bibliyografyalar, tanıtma yazıları, haberler v. s. yer almaktadır.

Yoğun bir yazar ve şair kadrosu bulunan **İçel Kültürü**'nde; başta, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Yrd. Doç. Dr. Ali Berat Alptekin, Yrd. Doç. Dr. Esmâ Şimşek, Abbas Çınar, Abdullah Satoğlu, Doğan Atlay, Fahrettin Alişar Gündüz Artan, Halil Atılğan, Hayrettin İlgün, Hilmi Dulkadir, İ. Ünver Nasrattınoğlu, Kerim Yund, Kulu Özen, Nail Tan, Rağıp Memişoğlu, Ramazan ve Ayşe Teknikel, Sıtkı Soylu v.s. gibi ilim adamı ve araştırmacıların derleme ve inceleme yazıları ile, Ahmet Ayberkin, Ahmet Tufan Şentürk, Berdan Karagöz, Gaik Uğuz , Süleyman Özkanoglu v.s. gibi şairlerin şiirleri yayımlanmaktadır.

Burada, Sayın Hilmi Dulkadir'in kurumu adına yaptığı, diğer kültür faaliyetlerini de belirtmekte fayda görüyoruz.

1. İlmî Toplantılar;

a) 1'inci Mersin Millî Kültür ve Eğitim Sempozyumu (18-20 Aralık, 1987 Mersin). Konusu: 1-Millî Kültürümüzün korunması, yaygınlaştırılması ve yaşatılmasında Halk Eğitimi Merkezlerinin

Ali Rıza GÖNÜLLÜ
Alanya Atatürk İlköğretim
Okulu Müdürü

yeri, 2- Akdeniz bölgesi şairleri, birinci konuda 15, ikinci konuda 12 tebliğ sunulup tartışıldı.

b) 2'nci Mersin Millî Kültür ve Eğitim Sempozyumu (2-4 Aralık. 1988-Mersin). Konusu; 1- Millî gençliğin yetiştirilmesinde halk eğitim merkezlerinin önemi, 2- Çukurova Folkloru; birinci konuda 15, ikinci konuda da 19 tebliğ sunulup tartışıldı.

2. Kitap yayınları;

a) Yayımlananlar;

1- 1'inci Mersin Millî Kültür ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri (18-20 Aralık. 1987, Mersin), hazırlayan: Hilmi Dulkadir, Ankara-1988

2- 2'inci Mersin Millî Kültür

ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri (2-4 Aralık. 1988, mersin), Hazırlayan: Hilmi Dulkadir, Ankara-1989

3- Fahrettin Alişar, **Derbentler ve Heryönü ile Konya Derbenti**, Mersin-1989

4- Yrd. Doç. Dr. Ali Berat Alptekin, **İçel Bibliyografyası, (Halk Edebiyatı, Folklor, Etnoğrafya)**, Mersin-1989

5- Sıtkı Soylu, **Kurtuluş Savaşında Mut ve Mutlular**, Mersin-1990

b) Basıma hazır olan kitaplar;

1- Gündüz Aktan; **İçel Bibliyografyası**

2- Sait Uğur; **İçel Folkloru**

3- Hilmi Dulkadir; **İçel Yö-**

rükleri

Biz, Türk Kültür hayatına, böyle güzel eserler kazandırdığı için, Sayın Hilmi Dulkadir'i ve yakın mesai arkadaşlarını kutlar, başarılı çalışmalarının devamını ve güzide dergimizin bütün maddî ve manevî zorluklara rağmen, ömrünün uzun olmasını dileriz. Ayrıca, böyle mühim hizmetleri amatör bir ruh ile yapan, yönetici arkadaşlarımıza, mülkî erkanın da gerekli ilgiyi göstermesi halinde, onlardaki çalışma azminin hızlanacağına inanıyoruz.

İçel Kültürü (Haberleşme adresi; Mersin Halk Eğitimi Merkezi ve Akşam Sanat Okulu Müdürlüğü) 33100-Mersin

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

KİTAP DOSTLARININ

DİKKATİNE

31 Aralık 1995 tarihinden itibaren 1995 öncesi kitapların fiyatları % 200, 1995 yılında basılanların ise % 100 artırılması düşünülmektedir. Erdem, Bilge dergilerinin fiyatları da % 75 artırılabacağından okuyucularımızın kitap almakta acele etmelerini önemle hatırlatırız.

NEWS LETTER

Newsletter,
December 1994, No.35,
Yıldız Matbaacılık ve
Yayıncılık A.Ş., 3 ayda bir yayınlanır.

Songül BOYBEYİ

Bilim ve Tefekkür Bilim
Uygulama Kolu Uzmanı

editörlüğünü Prof.Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun yaptığı İngilizce, Fransızca ve Arapça olarak üç dilde yayın yapan dergimizin elimizde İngilizcesi bulunmaktadır. Dergi kısa adı O.I.C. (Organisation of The Islamic Conference), IRCICA (Research Centre for Islamic History, Art, and Culture) tarafından basılmaktadır. Elimizdeki sayı, Aralık 1994 tarihlidir ve No. 35'i taşımaktadır. Dergimizin bu sayısında sırasıyla şu etkinliklerden bahsedilmektedir.

1) 13-15 Aralık 1994 tarihleri arasında Fas'ın Casablanka şehrinde yapılan 7'inci İslâm Zirvesi Konferansı (The Seventh Islamic Summit Conference).

2) 3-4 Aralık 1994 tarihleri arasında Mısır'ın Kahire şehrinde 11'inci IRCICA İdare Heyeti Toplantısı (The Eleventh Session of the Governing Board of IRCICA).

3) 25 Temmuz-25 Ağustos 1994 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen Mostar 2004:Mostar Eski Şehrinin Yeniden Yapılanması Üzerine Birinci Seminer (Mostar 2004 : First Workshop on the Reconstruction of Mostar Old Town). Bosna - Hersek'te bulunan ve bir süre önce bombalanan Mostar için bu çalışmanın kısa sürede tamamlanarak, Mostar'ın ve tarihi köprüsünün onarılmasını temenni ediyoruz.

4) 29 Ağustos-3 Ekim 1994 tarihleri arasında, İstanbul'da IRCICA ve Süleymaniye Kütüphanesi ile Al-Furkan İslâmî Miras Vakfınca birlikte düzenlenen Elyazmalarının Kataloglanması Kursu (Training Course on the Cataloguing of Manuscripts organised by Al-Furqan Islamic Heritage Foundation jointly

with IRCICA and Süleymaniye Library).

5) 7-15 Ekim 1994 tarihleri arasında Pakistan'ın İslamabad şehrinde düzenlenen 1'inci Zanaat İşleri Uluslararası Festivali (The First International Artisans at-Work Festival) ve ardından İslâm El Sanatlarında Yaratıcılık Uluslararası Semineri (The International Seminar on Creativity in Islamic Crafts) 10-12 Ekim 1994 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu seminerle ilgili 11 madelik bir de demeç verilmiştir.

Dergimiz ardından O.I.C.'nin Fas'ta kültür konusundaki bilgileri alabileceği yurt çapındaki üyeliklerinin isim ve adreslerini verir. Bunlar akademiler, araştırma enstitüleri, sosyal kurumlar, kütüphaneler, arşivler, üniversiteler ve diğer eğitim kurumlarıdır.

Dergimiz 30-35'inci sayfalarını kitap tanıtımlarına ayırmıştır. Bunların arasında editörlüğünü Geoffrey Roper'in yaptığı ve Al-Furkan İslâmî Miras Vakfı'nca yayımlanan **World Survey of Islamic Manuscripts**, Andre Raymond tarafından yazılan ve Latif Faraj'la Dar ul Fıkr öğrencileri tarafından çevrilen **Cairo, the History of a Capital City**, ünlü astronom David A. King tarafından yazılan **Astronomy in the Service of Islam** vardır.

Bunun ardından dergimiz, IRCICA'nın faaliyetlerine yer vermiştir. Sanat sergileri içinde, Ayla Yağcı ile Nuran Somuncuoğlu'na ait **Mine** ile, hattat Hasan Çelebi'nin sergilerine yer verilmiştir.

Son olarak IRCICA tarafından basılan kitaplar tanıtılmaktadır. Ayrıca dergimizde 30 Haziran 1994 tarihinde Birleşik Arap Emirliği Sharjah valisi Sultan bin Mohamed Al-Qasimi ve Malezya Başbakanı Dr. Mahathir bin Mohamed'in 29 Eylül 1994'de IRCICA'yı ziyaretleri ve düşüncelerine yer verilmiştir.

TÜRK YURDU

*Türk Yurdu, Türk Ocakları Heyeti'nin
Aylık Organı, Şubat 1995, cilt 15,
sayı 90, fiyatı 50.000 TL.*

Şubat 1995 tarihli dergi onaltı makale ve iki dergi haberinden oluşmuştur. Bu makalelerde sırasıyla şu konular incelenmiştir.

1. Alaaddin Korkmaz, "Yazı Kendisini Yazmıyor" (s.3-4) adlı makalesinde; "Şiirde 'icaz' (az sözle çok şey anlatma) ne kadar mühimse, nesirde de bir makale kıymetinde cümle kurmak, kurabilmek o kadar ehemmiyetlidir" sözüyle yazmanın öneminden bahsediyor. Korkmaz, bu konuda "taklit" etmenin sanıldığı kadar kötü bir şey olmadığını ancak örnekleri iyi seçmek gerektiğine işaret ederek, taklidin olgunluk döneminde tertip oluşturacağını anlatıyor.

2. Sadi Somuncuoğlu, "Millî Hedeflerimiz ve Demokratikleşme" (s. 4-10) adlı makalesinde, insanlığın milletler ve devletler ailesinden meydana geldiğini, milletin farklı özelliklerinden de devletlerin meydana geldiğini anlatıyor. "Her devlet temsil ettiği millete karşı görevini yapabilmek için, milletin yapısına ve şartlarına uygun bir yönetim biçimi geliştirir ve yine kendi milletin özelliğine ve ihtiyaçlarına göre hedefler tayin eder. İç ve dış şartlara göre tayin edeceği bu hedefleri önceliklerine göre tasnif eder, sahip olduğu kaynakları, imkânları ve takip edilmesi gereken politikaları belirler" diyerek, Sovyetler Birliği'nin beklenmedik bir zamanda çökmesiyle, eski müttefiklerimiz olan Batı demokrasilerinin bu gün güvenliğimizi tehdit eder hale geldiğini açıklıyor.

Türkiye'nin yakın ve uzak hedeflerinin belli olmadığı, gününbirlik çareler peşinde koştuğundan söz ederek "Millî Hedeflerimiz" başlığı altında şu önerilerde bulunuyor:

- Yüksek vasıflı devlet adamları yetiştirecek programlar yapılmalıdır.
- Birinci sınıf ilim adamı ve teknik kadrolar süratle yetiştirilmelidir.
- Her alandaki millî ihtiyaçlarımız dikkate alınarak, çağdaş bilim ve teknolojinin süratle yakalanmasını temin edecek politikalar belirlenmelidir.
- Türk dili, Türk düşüncesi, Türk kültür ve sanatı millî bir program çerçevesinde ele alınarak, dünyada itibar göreceğe düzeye yükseltilmelidir.

Alim YANIK

Atatürk Kültür Merkezi
Bilim ve Tefekkür
Bilim ve Uygulama Kolu Uzman

- Millî eğitimimiz ismine layık hale getirilmelidir.

- Devletimiz milletlerarası yarış ve rekabette işadamlarımızı en geniş imkânlarla desteklenmeli ve ekonomimizi en son teknolojiyle donatmalı, bu yarışın bir millî mücadele olduğu kabul edilmelidir.

- Ordumuz çağın gereklerine göre yapılanmalıdır.

- Dış politikada, dünyadaki gelişmeler gözönüne alınarak, Türk dünyası ile her alanda sağlam ittifaklar kurulmalı, milletimizin geleceği emniyet altına alınmalıdır.

- İçte millî bütünlüğü kuvvetlendirecek projeler geliştirilmelidir.

- Bölücü terörü ve onun dayandığı sakat mantığı ortadan kaldırmak için, ilim, kültür, sanat ve tecrübeli siyaset adamlarımızın geliştireceği bir proje süratle uygulanmaya konulmalıdır.

- Bütün fertleri içine alan sosyal güvenlik şemsiyesi oluşturulmalıdır.

- Adayat mekanizması sıhhatli ve süratli işleyecek bir yapıya kavuşturulmalıdır.

- Devletin bütün ilgili kurum ve kuruluşlarının uygulayacağı bir millî kültür programı hazırlanmalıdır.

- Demokrasinin ve bütün kurumların millet için varolduğu gereğini esas alan, demokrasinin istismarına fırsat vermeyecek, millî bir program hazırlanmalıdır.

"Millî Demokrasi" başlığı altındaki yazısında: Demokrasinin beynelmilel ölçüler ve şekli yapısının yanında, kültürümüzü göz önünde tutan, millî şartlar, milli kültür ve terbiye ile bütünleşmesi zaruretine dikkat çekerek bu terkibe "Millî Demokrasi" diyor ve demokrasiyi millet gerçeğinden açıklıyor. Başkalarına göre hazırlanmış idare ve hayat tarzının bizi Tanzimat'ta uğradığımız hayal kırıklığına götüreceğine değinerek bu konuda taklitçi olunamayacağını anlatıyor.

Somuncuoğlu, bazı demokratik düzenlemeler yapılırken bazı ülkelerden örnekler alınabileceğini "insanlık birbirinin tecrübelerinden elbette yararlanacaktır." diye ifade ediyor, Batı demokrasilerinde hükümetler değişince devlet kadrolarına dokunulmadığını, bizde ise bunun tam tersi olduğunu üzümlerle anlatıyor.

Demokrasinin olumlu yönlerinden söz ederek, " kötü niyetlilerin elinde demokrasinin bir silâh" olabileceğine değiniyor. Avrupa İnsan Hakları

Mahkemesinin, ülkemize karşı, objektif hukuk kurallarına göre karar vermediğini, bizim demokratikleşme şövalyelerimizin kullandığı terimlerin, Batılı çevrelerin terimi olduğunu ve bunların Batılı devletlerin Ortadoğu müşaviri gibi davrandıklarını anlatıyor.

3. " Çeçenistan'daki Yanlıklar" (s.11) başlığını taşıyan yazı, **International Herald Tribune** gazetesinin 29 Aralık 1994 tarihli sayısından Seyfi Kuştu-mir'in tercümesi ile verilmiştir. Bu makalede, Rus askerlerinin Afganistan'daki başarısızlığı örnek verilerek, Çeçenistan'daki savaşta Rus askerlerinin gönülsüz olarak savaştığı, orada ileri gelenlerin Yeltsin'e destek olmadıkları ve Yeltsin'in kendi halkının desteğini kaybetmesiyle sonuçlandığından bahsediyor.

Yeltsin, " askerî hareket yerine siyasî çözüm aramak zorundadır" diyor.

4. " Cohar Dudayev : Savaşta, Rusya Bizimle Başa Çıkmaz" (s.14-14) başlığını taşıyan makale, **Moskovskiye Novosti** (Moskova Haberleri Gazetesi) muhabiri Lyudmila Leontyeva ile Dudayev'in 29 Mart 1992 tarihinde yaptığı mülakatın Abuzer Tayfur tarafından çevirisidir.

Dudayev mülakatında: "Eğer Merkez, Çeçen halkının haklarını tanırsa, Çeçenistan Rusya'nın en çok güvenebileceği bir dost kalacaktır." diye başlıyor. Sovyetlerden ayrılan diğer devletlerden Rus azınlıkların kovulduğunu, buna karşılık, "biz ilk günden itibaren bütün insanlar elit imkân ve haklarını tanıyan bir Cumhuriyetiz" diyerek devam ediyor. Dudayev, Çeçenistan'dan ayrılan Rusların ise KGB provokatörlerinin korkutması sonucu olduğunu söylüyor.

Moskova'nın kendisini ortadan kaldırmak için yerel muhaliflere destek olduğunu, buna karşılık kendisinin haklı olduğunu, kaba kuvveti kabul etmediğini " benim silâhım demokrasidir, kanunlardır. Bu silâhlar toplumun seviyesi ve gücüne bağlıdır" diyor. Aradan geçen zaman Dudayev'in endişesini doğruladı ve Rus silâhlı kuvvetleri 1994 yılının sonunda Çeçenistan'a saldırdı. Şu anda da durum belirsizliğini koruyor.

5. Prof. Dr. Necmeddin Sefercioğlu, " Unutulmaz Bir Türkçü : Hikmet Tanyu" (s.15-16) adlı makalesinde Hikmet Tanyu'nun hayatı, 37 yaşından sonra başlamış olduğu akademik çalışmaları, ilim adamlığı, mücadelesi, özellikle Türkçülük mücadelesi verdiğini ve 1944-45 yılları arasında İrkçi-

lık-Turancılık davasında yargılanıp beraat ettiğini ve sonunda eserleri hakkında bilgi vermektedir.

6. Muharrem Yellice, " Açılmayan Mektup" (Muharrem Ergin'in Aziz Hatırasına) (s.17-18) adlı makalesinde, talebelik yıllarında hocası Muharrem Ergin'e (8 Ocak 1995 tarihinde ölümü dolayısıyla) verilmek üzere, hocasının eski bir arkadaşı tarafından yazılan, ancak kendisinin yanlış anlamaya sebebiyet vermemek için, hocasına vermediği mektuptan söz ediyor.

7. Prof. Dr. Meşedihanım Nimet, (Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. misafir öğretim üyesi), " Ermeni İlim Adamları (!) na Cevap II "

(Bir Kez Daha Zengezur'un Urud Abideleri Üzerine) adlı makalesinde, (aktaran: Cengiz Alyılmaz) Zengezur'daki Urud Abidelerini anlatıyor. Meşedihanım, bu abidelerin, " Alban boylarının uzun zaman önce Türkleştiklerinin, Müslümanlaştıklarının ve Azerbaycan halkı içinde yer aldıklarının en eski yazılı belgeleri ve maddî ispatları" olduklarını ileri sürüyor.

8. Mehmet Çınarlı, " Çocukluk ve Gençlik Yılları (Hatırladıklarım II)" adlı makalesinde iki eski anısını anlatıyor. Birincisi eskiden sahip olduğu güvercinleri ile ilgili, ikincisi eskiden kutladıkları dinî ve millî bayramlarla ilgili anılardır.

9. Bahtiyar Vahapzade, " Yaştan Gileyliyim" (s.25) başlıklı 9 kıtalık şiirinde, gençlik ile yaşlılığı, beden yaşlanılsa da güzelliğe hayran olma bakımından kendisini oğlu ile hemyaş bildiğini anlatıyor.

10. Mustafa Y. Kılınc, "Alevilik ve Ehl-i Beyt Muhabbeti" (s.27-29) adlı makalesinde, Alevi ve Aleviliği köken olarak açıklayarak bunun ne ayrı bir din, ne ayrı bir mezhep, ne de ayrı bir tarikat olduğunu, Sünnilik ve Şiilik gibi belli bir Müslüman grubuna verilmiş isimler olduğunu anlatıyor. Sünniler ve Alevilerin ikisi de " Kitap ve sünneti ölçüde esas alıyor. Tek fark Alevilerde muhabbet ve cibilli taraftarlık meslek olarak alınmıştır" diyor.

11.B.Zeki Avşar, "İslamî Terörizm" (s.30-35) adlı makalesinde, önce terörizmi anlatarak, yapılmış sosyolojik terörizm ve terör tasniflerinden bahsediyor. " Yöneticileri ve/veya ahali Müslüman olan her ülkedeki hukuk ihlalinin sebebinin İslâm'a bağlamak ancak çok düz bir mantıkla mümkündür" diyerek, bu iki kavramın özellikle uydurma olduğunu, kendi hukuklarını yaratan sistemlerin vebalinin sorumlusunun İslâm olmayacağını anlatıyor. " Nasıl ki Hıristiyan ve Yahudi olan teröristlerden veya

bir inanca mensup teröristlerden dinsel inancı ile söz edilmiyorsa aynı "sayı" ve "tutarlılık" İslâm için de gösterilmelidir " diyor.

12. H.Mehmet Soyaldı, "Kuran'da İslâm ve Şeriat kavramlarına semantik bir yaklaşım" (s.36-40) adlı makalesinde, İslâm ve şeriat kavramlarının Arapça lügatta ve Kur'an'daki anlamları değişik düşünürlerin görüşlerine de baş vurarak inceliyor, lügat anlamı ile Kur'an'daki anlamları arasındaki farkları anlatıyor.

13. A.Vahit İmamoğlu, " İnsan ve İbadet" (s.41-45) adlı makalesinde, her dinin kendine göre bir ibadet şekli olduğunu, ibadetlerin dinlerle birlikte var olan ve ancak bir dinle ifade edilen davranışlar olduğunu anlatıyor. " Dinin sosyal bilimler tarafından incelenmesi oldukça yenidir. Bu gün din, felsefe, sosyoloji, antropoloji ve ahlak alanlarında ele alındığı gibi, insanla ilgili olduğu ve insan davranışlarını etkilemesi bakımından psikolojinin de inceleme konusu olmaktadır. " İmamoğlu incelemesine din psikolojisi açısından yaklaşarak, dinlerin başlangıcı hakkında başlıca iki görüş : a) Evrimci pozitivist, b) Monoteist (tek Tanrı inancına dayanan görüş) hakim olduğunu söyleyerek bu görüşler hakkında bilgi veriyor. Sonra " Dinî Hayat ve İbadetin İlahi Özelliği ve İbadet Ahlak İlişkisi" ni açıklıyor. İlk çocukluk, ergenlik, ergenlik, ilk yetişkinlik, orta yaş dönemi ve yaşlılık dönemlerine göre insan ve ibadet ilişkisini anlatıyor.

" İbadetlerin Psikolojik Tahlili" bölümünde " ibadetin en etkili faydalarından birisi ibadet yapanların yaratılış gayesine uygun tutum ve davranışlar göstermesidir" diyerek öteki faydalarını şöyle sıralıyor:

- İnsanı ruh ve beden temizliğine götürür.
- İnsan hayatını belli bir plân ve programa sokar.
- İnsanı huzurlu kılar,
- İnsanlar arasında itibarını artırır.
- İnsanı bilgi, din ve ahlak alanlarında geliştirir.
- Ferdi toplumla kaynaştırır.
- İnsanda ölüm korkusunu yumuşatır ve ümidde dönüştürür.
- Kendi benini tanıtır.
- Allah katında tutum ve davranışların kabulünü sağlar.
- Şükretme ve hamdetme anlayışının gelişmesini sağlar.
- Helal haram ayırımı yapmasını sağlar.
- İnsanda haram ayırımı yapmasını sağlar.

14. Mevlüt Albayrak, " İslâm Düşüncesinde Bilgi Kaynağı olarak Akıl" (s.46-49) adlı makalesinde, önce bilgi nedir? Sorusunu bazı filozoflara gönderme yaparak açıklıyor, daha sonra bilgi nedir? Sorusu ile bilginin kaynağını inceliyor. Bu konuda Batı'dan ampiristler ve rasyonalistlerin bu sorulara verdikleri cevapların farklılıklarını açıklayarak " İslâm düşüncesinde bilginin kaynağı olarak hem akıl, hem duyular, hem de duyular ve akıl kabul edilir" diyor.

Aklı dinin temeli olarak görüyor ve "o olmazsa olmaz" şeklinde bir gücü olduğunu düşünüyor. Eğer insanlarda akıl olmasaydı ne medeniyetler kurulur, ne de ahlâk ve bilim sistemleri kurulabilirdi" diyor. Albayrak incelemesinde akli vahiyin muhatabı olarak kabul ediyor.

15. Hüseyin Çertel, "Dinî Yaşayış Açısından Oruç" (s. 50-53) adlı makalesinde, dinî yaşayışın imandan sonra gelen ikinci yönünü teşkil ettiğini, imanın ise, dinin içte duyulup yaşanan sübjektif yönünü teşkil ettiğini, ibadetlerin de onun belli kuralara bağlı olarak realize edilen objektif yönünü oluşturduğunu açıklıyor. Din psikolojisinin araştırma alanlarından birisi olarak da dinî pratikleri gösteriyor. Orucu diğer ibadetlerden farklı olarak

açıklıyor: "Onda ne söz ne de hareket vardır. Bu ibadet, bir bakıma nefsi denemek üzere belli süre içerisinde fizyolojik ihtiyaçlara ara verilmesidir" diye açıklıyor.

16. Faruk Karaca, "Sosyal Hayat ve İslâm" (s. 54-56) adlı makalesinde, sosyal hayatın, ihtiyaçların karşılanması ve soyun devamı için bir zorunluluk olduğunu anlatır. "Din kaynağı ilâhî olmakla birlikte bizatihi toplumsal bir vakia olarak karşımıza çıkmaktadır" diyen Karaca, İslâm dininin sosyal hayatın devamı, korunması, düzenlenmesi ve toplumu oluşturan bireyler arasında iyi ilişkilerin geliştirilmesi açısından olumlu etkiler yaptığını anlatıyor.

Türk Yurdu "Haberler" başlıklı bölümünde, Türk Dünyası Yazarları II'nci Kurultayı Sonuç Bildirisi'nde alınan kararları tanıtıyor.

Son bölüm "Haber"inde, 1987 yılından itibaren Kültür Bakanlığına bağlı Halk Kütüphanelerine abone karşılığı gönderilen 1000 adet derginin, bakanlık tarafından iptal edilen aboneliğine karşı Ankara 23'üncü Asliye Hukuk Mahkemesi'nde açtıkları davayı kazandıklarını "Hukukun Zaferi" başlığı ile veriyor. □

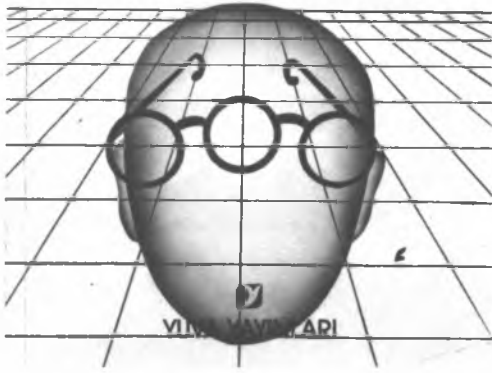
FELSEFE DERS KİTABI I-II

*Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay,
Felsefe Ders Kitabı I-II,
Yuva yayınları, İstanbul 1994, 185 s.*

FELSEFE

DERS KİTABI I-II

Prof. Dr. SÜLEYMAN HAYRİ BOLAY

Elmas KILIÇ

Atatürk Kültür Merkezi
Bilim ve Tefekkür Bilim
Uygulama Kolu Uzmanı

Milletçe en büyük şikayetlerimizden birinin hâlâ fikir ve bilgi üretememek olduğu ülkemizde, hâlihazırda, birtakım kişiler tarafından, tamamen onların kişisel tercihleri ve yorumları doğrultusunda, gerçeklik duygusundan, akli ve sistemli düşünme tavrından uzak bir biçimde üretilmiş olduğu görülen "Felsefe Ders Kitabı" adı altında pek çok kitap bulunmaktadır. Bu biraraya getirildiklerinde hoş bir curcuna yaratan "nevi şahsına münhasır" kitaplar, öğrencilerimizin eline bir bilgi malzemesi olarak verildiklerinde, kendilerinden, düşünen, duyan, inanan, seven, okuyan, en önemli bileşenlerinden birini felsefenin oluşturduğu derin bir kültür kaynağına sahip olduğunun bilincinde olan ve bu kaynaktan beslenen insanlar olmaları beklenen öğrencilerimizi sanki deneydeki farenin halinden beter etme işini görmekte gibidirler.

Bilirsiniz hani. Bir şartlandırma deneyi esnasında, denek olarak kullanılan fareye önce daire biçiminde olan bir şekil gösterilerek içinden atlayıp geçmesi öğretilir. Sonra fareye üçgen biçiminde olan bir şekil gösterilir ve ona bu şeklin önünde durması öğretilir. Uzun tekrarlar sonunda davranışları iyice pekiştirilmiş olan fare deneyin son safhasına hazırdır artık. Bu son aşamada, fareye içine üçgen yerleştirilmiş bir daire şekli gösterilir ve davranışı gözlenir. Bu tuhaf şeklin önünde kısa bir müddet kararsızlık içinde bocalayan farecik sonunda fiziksel şok geçirir.

Kavram anarşisinin zihnimizde, fikrimizde, kalbimizde onulmaz yaralar açtığı inkâr edilmez bir gerçek. Bu kargaşadan felsefenin de kendine düşen payı fazlasıyla almakta olduğu memleketimizde, özellikle eğitim alanında artık "Felsefe öğretiminin ne bekliyoruz?", "Ciddî ve sağlam bir felsefe öğretimi hangi temellere dayanmalıdır?" türünden âcil cevap bekleyen soruların sorulmakta olduğu şu son yıllarda, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunca liselerimizde felsefe derslerinde okutulmak üzere kabul edilip eğitimin hizmetine sunulmuş olan bir felsefe ders kitabından haberdâr etmek istiyoruz sizleri. Kitabın yazarı, branşında ihtisas sahibi olan, asıl önemlisi, ülkemizde

felsefe alanında duyduğumuz boşluğun bilincinde ve bu boşluğu doldurmak için gayret sarfedenlerin ön safında bulunan değerli bir aydınımız, Prof.Dr. Süleyman Hayri Bolay. Belki de, adını saklı tutarak sadece "Felsefi Doktrinler Sözlüğü"nü'nün yazarı olduğunu söylemiş olsaydım, onu çok daha çabuk tanımış olacaktınız. Prof.Dr. Sayın Bolay, bir kere daha, çok faydalı olduğu kadar göz ve gönül doyurucu bir bilgi malzemesi ile karşımıza çıkmaktadır.

Felsefe Ders Kitabı adını taşıyan kitabın, daha ilk bakışta, herşeyden önce felsefi bilgiyle bilgilenmeleri ve edindikleri bilgiye dayalı olarak felsefi bir tutum, olduğundan farklı bir bakış açısı, bölücü ve parçalayıcı değil birleştirici ve bütünleştirici bir tavır kazanmaları hedeflenen öğrencilerin bu alandaki ihtiyaçlarını tatmin etmeye yönelik bir kaygıyla hazırlanmış olduğu açıkça görülmektedir. Bu öğretici ve ufuk açıcı özelliğiyle kitap, aynı adı taşıyan diğer ders kitaplarına göre oldukça farklı ve alanındaki boşluğu giderici bir mahiyet taşımaktadır.

Sistematik bir yaklaşım tarzıyla hazırlanmış olan kitapta, felsefe, yine sistematik bir bütünlük içinde toplam sekiz üniteye ayrılmış bir halde sergilenmektedir. "Felsefeye Giriş", "Bilgi Felsefesi", "Bilim Felsefesi", "Varlık Felsefesi", "Ahlâk Felsefesi", "Siyaset Felsefesi", "Estetik", "Din Felsefesi" başlıklarını taşıyan bu ünitelerde, felsefenin temel disiplinleri, dalları bir sıra dahilinde söz konusu

edilerek, her bir disiplinin konusu, temel kavramları, temel problemleri ve bu problemlere cevap vermeye çalışan felsefe sistemleri, liseli öğrencinin netlikle anlayabileceği bir dille ve olabildiğince geniş bir perspektif içinde tahlil ve tespit edilmektedir. Ayrıca, her bir ünitenin bitiminde karşımıza çıkan ve üniteye işlenen konuyla doğrudan ilgili olan "Okuma Parçaları" kısmında, orijinal felsefi metin-

lerden alınarak Türkçeye çevrilmiş çok isabetli seçme yazılara da yer verilmektedir. Kitap, içinde söz konusu edilen felsefi kavramların doğru bir biçimde belirlenmeye çalışıldığı bir küçük "Sözlük", onu takip eden "Kaynaklar" ve "Dizin" kısımlarıyla sona ermektedir.

Zengin bibliyografyasından, baştan sona, birinci elden kaynaklar taranmak ve değerlendirilmek suretiyle gerçekleştirildiği anlaşılan kitap, okulda felsefe dersini okuyacak öğrencilerin olduğu kadar felsefe hakkında bilmediklerini bilmek, yanlış bildiklerini tasih etmek isteyenlerin de ihtiyaçlarına cevap verebilecek niteliktedir. Özellikle de, insanlarımızı felsefeye dıştan bakıp, ne olduğu

hakkında asılsız fikirler türeterek onu temelsiz hükümlerle yargılamak yerine, felsefenin iç problemleriyle tanışarak, problemlerine bakmaya, problemlerine bağlı olarak inşa edilen yapısını kavramaya, böylece onun faaliyetini, ne iş gördüğünü görmeye yöneltmesi açısından kitap felsefesinin kendisi adına tebrik edilmeye değer bir işleve sahiptir.

Felsefe Ders Kitabı adını taşıyan kitabın, daha ilk bakışta, herşeyden önce felsefi bilgiyle bilgilenmeleri ve edindikleri bilgiye dayalı olarak felsefi bir tutum, olduğundan farklı bir bakış açısı, bölücü ve parçalayıcı değil birleştirici ve bütünleştirici bir tavır kazanmaları hedeflenen öğrencilerin bu alandaki ihtiyaçlarını tatmin etmeye yönelik bir kaygıyla hazırlanmış olduğu açıkça görülmektedir.

EDEBÎ TENKİT VE ÖZBEK BALALAR EDEBİYATI

*K. Kahramanov,
Edebî Tenkit ve Özbek Balalar Edebiyatı,
Taşkent, 1991, 120 s.*

Çocuk edebiyatı, yeni neslin biçimlenişinde, siyasi, içtimai bilinci vücuda getirilmesinde, manevî temizlik ve ruhî birlikteliği sağlamakta; kısacası cemiyet olgunluğunun belgesi olan bu günün inançlı, kültürlü ve bilgili insanının eğitiminde mühim bir rol oynamaktadır.

Edebiyatın, özellikle de çocuk edebiyatının cemiyette oynadığı bu rolü fark eden toplumlarda, edebiyat hayatının bu ayrılmaz bir parçası kolu olarak edebî tenkid geleneği de oluşur ve gelişir. Estetik tefekkürde gayesizlik ve fikrî karışıklıklara karşı edebî tenkid geleneğinin çok canlı tutulması gerekmektedir.

Sovyetler Birliği'ndeki malum parçalanma olana kadar, bu ülkede yaşayan diğer Türkler gibi Özbek Türklerinin edebiyatı da genel Sovyet edebiyatının ve sanatının tamamlayıcı kısımlarından biri konumunda düşünülüp değerlendirilmiş olduğu için, bizim tanıtacağımız bu kitapta da söz konusu yaklaşım bariz bir şekilde kendisini göstermektedir. Bu hususu özellikle vurgulamakta fayda görmekteyiz.

Özbekistan Respublikası Fenler Akademiyası Alişir Nevai Edebiyat Enstitüsü'nün bir yayını olarak Taşkentte 1991 yılında neşredilen bu eser, Giriş (s. 3-8) hariç dört bölümden oluşmaktadır.

"Balalar Edebiyatı Tenkidciliğinin Şekilleniş Devri (30-50. Yıllar)" başlıklı bölümde, önce bu yılların Sovyetler Birliği için **Stalin**'in uyguladığı siyasetin yanlışlığı vurgulandıktan sonra şöyle denilmektedir:

"Sovyet yazarları burjuva mefkûrecilerine karşı sabitlik ile savaştılar ve kendilerinin bütün eserlerinde Sovyet halkını dünyaya tanıtmaya çalıştılar. Sovyet edebiyatının ayrılmaz bölümü olan çocuk edebiyatı yani Özbek çocuk edebiyatı da bu zamanda hızlı yükseliyor" (s.9).

Bu bölümde Sovyetler Birliği'nde Çocuk edebiyatının ve bu sahayı ilgilendiren edebî tenkidin gelişmesinde devletin oynadığı rolü ve devleti yöneten tek partinin direktiflerinin son derece önemli olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde (30-50'nci yıllar) bizzat devletin çocuk edebiyatı konusunda

Yrd.Doç. Dr. Zeki GÜREL

Hacettepe Üniversitesi
Öğretim Üyesi

harekete geçtiğini ve öncelikle çocuk edebiyatı eserlerini yayımlamak üzere karar aldığını görmekteyiz. Sovyetler Birliği'nde devletin 1933'te başlattığı bu çalışmanın 1934'te daha kapsamlı bir boyuta ulaştığını görüyoruz. "Bütün İttifaklar Yazarlar Uyuşmasının I'inci konferansında (1934)" çocuk edebiyatına da büyük bir önem veriliyor ve **Spartak Maşrak**, "**Küçüklere Büyük Edebiyat**" başlıklı konuşmasında çocuk edebiyatının yeni hayat- Oktyabr meyvası- olduğunu söylüyor.

Bu toplantıda çocuk edebiyatının geliştirilmesi için bir dizi tetbir belirtilmiş ve bütün yazarlar, özellikle de büyükler için yazan büyük yazarlarında çocuklar için yazmaları istenmiştir. 1936 yılında ise 10 Ocak günü Bütün Birlik VLKSM'in (Bütün Birlik Lenin Komünistlik Gençler Birliği) çocuklar edebiyatı hakkında özel bir toplantı yapıyor ve bu konu sırasıyla 1938'de, 1950'de, 1952'de yazarlar toplantılarının da gündeme getirilerek tartışılıyor.

K. Kahramanov, eserin bu bölümünde bu toplantıların Sovyet edebiyatının bir parçası olan Özbek çocuk edebiyatının ve bu sahadaki edebî tenkidin gelişmesini anlatırken, tek tek yazarlar üzerinde durmakta, onların çocuk edebiyatı ile ilgili, tenkitlerinde anlattıkları hususlara dikkat çekmektedir. Anlaşıyor ki, edebî tenkid, Sovyetler Birliği'nde çocuk edebiyatına bedîî olgunluk kazandırmak için fasilasız mücadele etmektedir.

"Edebî Tenkidde Yenileşme Devri" başlıklı ikinci bölümde (s. 29-35) çocuk edebiyatında edebî tenkidin önemine ve fonksiyonlarına ağırlıklı olarak yer verildiğini görüyoruz.

"Edebî Tenkidde Günümüz Özbek Çocuk Edebiyatı. Muammaları" başlığı altında (s. 36-65), çocuk edebiyatı sahasında edebî tenkitle uğraşacak olanlar için hareket noktaları belirtilmekte ve tenkitçilere kistaslar verilmeye çalışılmaktadır.

"Edebî tenkit, bedîî eseri hakkı teslim etmek, amaçlı sanat mükemmelliği, terbiyeciliği bakış açısı

sından tahlil etti ve yaratıcı yeteneği onun şahsına olan derin saygı ve istekliğiyle uygunlaştırılmış halde aliverdi" denilerek, Sovyetlerdeki sistemin de gözardı edilmeyeceği bir tenkitde bakış açısının nasıl olması gerektiği tesbit edilmektedir.

Kitabın dördüncü bölümünde ise " Edebî Tenkitte Gerekli Kahraman Meselesi" (s. 66- 106) başlığı altında çocuk edebiyatında önemli bir mesele olan "Kahramanlar" konusu tartışılmakta ve edebî tenkit için eserlerin kahramanlarının da çok önemli bir malzeme olduğu fikri işlenmektedir.

Yazar, kitaba dört bölümün dışında, bütün bu yazdıklarını topluca değerlendirdiği bir de "Hulasa" eklemiş (s. 117-120). Biz, özellikle üçüncü ve dördüncü bölümlerde derinliğine anlatılan hususları, K. Kahramanov'un özetlediği şekilde Latin harfleriyle aktararak burada vermenin uygun olacağını düşünüyoruz.

"Edebî tenkid, edebî cereyan isteklerinden gelip ortaya çıkmış, aslı itibarını gerçekçiliğin en mühim ilkelerinde bulmuş amaçlı sanat mükemmellik ve yeterli, gerekli kahraman suretini yaratışının

hayatiliği meselesini gözettti.

Aynı harekette çocuk edebiyatının kendine has tabiatına, maksat ve vazifelerine göre bedîî eserde çocukluğun saf alemi, bebekler karakterinin kendine has tekrarlanmaz hususiyetlerini bidîî mükemmel aksettirij talep etmiştir. Buna göre yaratıcı dünya görüşü, hayati hüküm hülasasıyla çocuklar bakış açısı, dünya görüşü (eser hangi yaştaki çocuklara işaret ediyorsa, (hitap ediyorsa) o yaştaki çocuğun) bedîî eserde uyumuş olarak, sanatkârane bir seyr takip edişi, çocuk edebiyatında hakkı teslimi belgeleyici baş hususlardır diyen ilmi bakış açısı bu (Kollayışları) gözetişlerinin esasını teşkil etmektedir. Bu durumda yaratıcıdan devrinin en mühim, kıvamındaki gizemlerini cesaretle bitirip neticelendirmek, aynı harekette bu neticelendirilen muammalarının (gizemlerinin) hayatiliğe dayanan bedîî tesiri talep etmektedir.

Bu hususlar edebî tenkidin Özbek Sovyet Ço-

çocuk edebiyatında gerçekçi ilkelerinin terakkileri için süregelen mücadelesindeki mühim yönelişlerden biridir.

Yine bir yönelişi çocuk edebiyatının kendine has tabiatından gelip çıkan poetik ifade de hakkaniliğe (hakkı teslim edişe) erişme meselesi teşkil etmektedir. Bunda Özbek Sovyet çocuk edebiyatının aslı numunelerinin tahlili yardımıyla münferit nazarı meseleler ileri sürüldü. Cümleden, edebî tenkidin poetik ifade mahareti hakkındaki gözetişlerinde çocuk edebiyatı için karakterli olan bedî-tasvirî vasıtalar- konusallık (muhtevalık), mecâzilik, şartlılık (ilkellik), canlandırış, çağrıştıma, gösterisellik, kıyas ve başkalarının hayatiliği, tabiliği ve ölçüsünün esaslı itibar verildi. Bu, tasvirî vasıtaları tabii ve ölçüsünde ele alınan eserin amaçlı-sanatlılık birliğı ve estetik tesirliliğini gerçekleştirmede yeterince rol oynamıştır diyen fikir adı geçen tahlilin esasını teşkil etmektedir.

Edebî tenkidin hakkı teslim için süregelen mücadelesindeki yine bir mühim üstün-gerekli kahraman suretinin hayatiliğı ve eğitim-sellik önemi için süre gelen izlenişlerinde göze çapmıştır.

Edebî tenkit, tipik gerekli kahraman suretinin hayatiliğine ulaştırmada zaman ve kahraman münâsebetinde yoğunluk zaruriliğini desteklemiştir. Çocuk edebiyatının kendine has tabiatından kaynaklanan, tipik şartlarını belgelemede aile, cami, mektep, sokak muhitiyle beraber onların kendi arasında münasebetleri de esaslı rol oynayışını ilmi-nazari cihetden gösteriverdi. Bununla çocukların gelecekte nasıl insan olup yetişişini onun kendi arasında münasebetinde nasıl muhit mevcudiyetine bağılı, diyen tez ileri sürüldü. Yaratıcıdan kahraman sureti (örneğı)'nin tipikliğine ulaşmada çocuklarının kendi arasında münasebetlerini doğru anlayabilmek ve hayati ölçü esasında bedî aks ettirebilme talep edilmiştir.

Edebî tenkit kahraman karakterinin hayatiliğı, bireyselliğe ulaşmada konu ve çatışmalarının rolü-

ne de büyük önem vermiştir. Seçilmiş konunun hayati oluşu çatışmalarının hayatiliğini temin etmektedir, diye tahmin edilmekteydi. Buna göre karakterlerini ciddi hayati çatışmalar esasında yaratışını talep edip edebiyatta çatışmasızlığa karşı mücadeleye etmektedir. Bununla genç kahramanı önüne çıkan zorluklardan korkmayan, her nasıl vaziyette de şaşırmayan cesur insan görünüşünde tasvir edilme meselesini ileri sürdü.

Edebî tenkidin, üstün gerekli (icâbî) kahraman meselesi hakkındaki gözetmelerine, yine bir yönelişini kahramanın terbiye edicilik önemini arttırmak için mücadele meselesi teşkil etmektedir. Çocukluğun mühim kendine has bu hususiyeti kahraman yaratışında temel ölçülerden biri olarak hesaplanmaktadır. Çocukluğun bu hususiyetinden kaynaklanan, yaratıcıların yarattığı kahramanların manevi-ruhi temizliklerini tam olarak temin etmek gerek, ta ki onlar genç okuyucuya örnek, ibret olsunlar. Edebî tenkit gerekli kahramanın eğitimcilik yeri hususunda izlenimlerinde yine bir mühim meseleye dikkatleri çekti.

Bu gerekli kahraman tasvirî (örneğı) düşüncesinin bedî eserlerdeki değerini buldurma meselesidir. Bilindiğı gibi, kahraman kendi namı ile kahramandır. Buna göre yaratıcı yeterli, gerekli kahraman tasvirini yaratıştan devrinin mühim muammalarını çözmek gerek, Bunda yine bu kahraman yoluyla okuyucuyu iyi (şefkatli) işlere çağırma mümkün. Ne yazıkki, Özbek Sovyet çocuk edebiyatında bazen yaşlılara yöneliş, kalabalık mahallerden gidip gelmeler, büyük annesinin iğnesine ip geçirivermek, avluyu süpürüş gibi sıradan insanî vazifeleri beceren çocukları da gerekli kahraman sıfatında takdim ediş durumlarının halledilmesi için uğraşılıp durdu. Edebî tenkid bu gibi kahramanların da edebiyatta yaradılışlarını inkâr etmese de, onların gerekli kahraman görüntüsünde sunuluşuna karşı sert bir mücadele verdi. U. Nurmatov, P. Şermammedov'un makalelerinde sıradan insanî vazifeler ile kahramanlık düşünceleri arasındaki fark açık bir şekilde gösterildi, Özbek Sovyet çocuk

Edebî tenkid, kahraman karakterinin hayatiliğı, bireyselliğe ulaşmada konu ve çatışmalarının rolüne de büyük önem vermiştir. Seçilmiş konunun hayati oluşu çatışmalarının hayatiliğini temin etmektedir, diye tahmin

edebiyatında bazen gerekli kahraman suretinin yaradılışındaki kötülükler iyilik ile tenkid edildi.

Şunu belirtmek gerekli ki, Özbek tenkidçileri çocuk edebiyatında gerçekçi ilkelerin gelişmesi için mücadele etmekte iken, yukarıda bahsedilen bir kısım meseleye genel Sovyet edebiyat şinaslığı ve tenkidçiliğinde ileri sürüle gelen gayet kıvamındaki bilmeceler bakış açısından yaklaşıldı. Günümüz tenkidçiliğinin en hayati istekleri esasında faaliyet gösterildi. Elbette tenkitçiliğin bütün faaliyetini görüp geçilen meseleler beraberce değerlendirilen meselelere ayrı ayrı bir yaklaşım kullanıldı. Çünkü, edebî tenkid günümüzde çocuk edebiyatının bir kısım meseleleriyle ciddi olarak meşgul olmaktadır. Bu cümleden, çocuk edebiyatının hususiyetlerini ilmî-nazarî cihette öğrenme, çocuk edebiyatının görünüşteki edebi portrelerini yaratma, yaratıcı yeteneği belgeleyici üslup, konusallık, dil hususiyetlerinin başka nazarî meselelerine dokunmaya başlandı. Bu durum tenkidçilik ilminin henüz merdivenin ilk basamağına adım atmış olduğuna delalet eder. Bununla birlikte, edebi tenkidin Özbek Sovyet çocuk edebiyatı yüzünden gelmekte olan üzerine düşen işlerini genelleştirme ve ilmi tertibe getirme temel meselelerdendir.

Buna göre bu işin esasını edebî tenkidin Özbek Sovyet çocuk edebiyatının amaçlı-sanatlılık mükemmelliği ve yeterli gerekli kahraman yaratış için süre gelmekte olan mücadeledeki eğilimlerini öğreniş teşkil etmektedir" (s. 118-120)

Görülüyor ki, Özbekistan'da çocuk edebiyatı sahasında sadece eserler yazılıp yayımlanmakla kalmıyor, bunlar etrafında bir de edebî tenkid faaliyeti mevcuttur. Bizzat devletin kendisi, çocuk edebiyatı konusunda hassasiyetini dile getirmekten ve yazarları bu konuda gayretli bir çalışmaya çağırmaktan geri kalmıyor. Edebî tenkidin soluğunu ensesinde hisseden yazar ve şair de ister istemez mükemmeli arıyor ve ortaya koymaya gayret ediyor.

"Çocuk edebiyatı"nın ayrı bir çalışma sahası olduğunu adeta haykıran bu eserin yazarı K. Kahkamanov'un bu sahadaki hassasiyetini ve dikkatlerini de belirtmek zorundayız. Gönül ister ki, bu kitap Türkiye Türkçesine aktarılsın ve bizim ülkemizde de seviyeli bir çocuk edebiyatı için edebî tenkid ölçüleriyle eleştiri geleneği oluşturulsun. Pek tabiidir ki, çocuk edebiyatı sahasında oluşturulacak edebî tenkit geleneğinde ilk adımı da devletin atması gerektiğini söylemeliyiz.

**"Türk milletinin dinî hoşgörü
açısından İslâm , Hıristiyan
ve Musevî Dünyasına
önderlik edebilme gücü"**

ERDEM 23-24'te 100 Makale

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON VE ULUSLARARASI BİLGİ TARAMA MERKEZİ

KURULUŞ

Yükseköğretim Kurulu'nun teşkilatlanması için çıkarılan 124 Sayılı Kanun Hükmündeki Kararname'deki belirtilen amaçlar doğrultusunda kurulan Dokümantasyon Merkezi 26 Aralık 1984 tarihinde hizmete açılmıştır.

Merkezin kuruluşunda görevlendirilen Prof. Dr. Nilüfer Tuncer görevini 1993 yılı Mayıs ayına kadar sürdürmüştür.

AMAÇ

Merkezin genel amacı, bilimsel çalışmalarını desteklemektir. Özel amacı ise, Üniversiteler ile diğer kamu ve özel sektör kuruluşlarında araştırma yapan kişilere yardımcı olmaktır.

KOLEKSİYON

Yukarıda belirtilen amaca ulaşmak için Merkez'de geniş bir süreli yayın koleksiyonu oluşturulmuştur. Dünyanın hemen her yerinde, değişik dil ve konuda yayımlanmakta olan 7000'in üzerinde süreli yayına abone olunan Merkez'de, ayrıca Türkiye'deki üniversitelerde yapılan yüksek lisans, doktora ile sanatta yeterlilik ve tıpta uzmanlık tezleri 1987 yılından itibaren toplanmakta ve bilgisayarla oluşturulan veri tabanına kaydedilmektedir. Ayrıca "Üniversiteler Yayın Yönetmeliği" gereği; Üniversitelerde yayımlanan kitaplardan 5 nüsha Merkez'e gönderilmektedir.

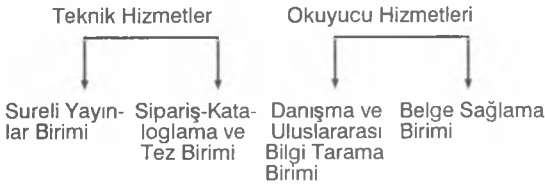
Merkez'de bulunan materyaller ödünç verilmekte, ancak fotokopi yoluyla yararlanılmaktadır.

HİZMETLER

Dokümantasyon Merkezinde hizmetler iki ana grup altında verilmektedir.

İsmet ATİK

TEKNİK HİZMETLER

1. SÜRELİ YAYINLAR BİRİMİ: Dokümantasyon Merkezinde koleksiyonun temelini oluşturan süreli yayınların bütün işlemlerinin yapıldığı birimdir. Abone olunan 7000 üzerindeki süreli yayının kaydedilmesi, düzenli olarak izlenmesi, eksik sayıların zamanında sağlanması, fazla sayıların ihtiyacı olan üniversite kütüphanelerine gönderilmesi gibi işlemlerin yapıldığı birimde kayıtlara geçirilen dergiler okuma salonunda hizmete sunulmaktadır. Dergilerin son ciitlerine ait sayıların bulunduğu okuma salonunda düzen, alfabetik ve açık raf sistemine göredir. Önceki yıllara ait sayılar 3'üncü ve 5'inci katlarda depolarda bulunmaktadır.

Uzun aralıklarla yayımlanan ve belli konularda seçilmiş derin araştırmaları kapsayan seri yayınların tüm sayıları salonda, Türkçe dergiler ise 3'üncü katta bulunmaktadır.

Merkezce abone olunan dergiler "Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon Merkezi Sürelî Yayınlar Kataloğu" adı altında yayımlanmıştır. Bu katalog tüm üniversite kütüphanelerine ve belli başlı araştırma birimlerine gönderilmektedir.

Ayrıca dergi adı, yayımlandığı dil, ülke ve türüne kadar değişik seçeneklere göre oluşturulan "Sürelî Yayınlar Veri Tabanı" programıyla bilgisayara aktarılan dergilere YÖKDOK Ara Programı ile ulaşılabilir.

2- SİPARİŞ-KATALOGLAMA VE TEZ BİRİMİ : Tez Tarama Hizmeti: Ülkemizde yapılan araştırmalara yardımcı olmak ve tekrarları önlemek amacıyla Üniversitelerde hazırlanan "master doktora, tıpta uzmanlık ve sanatta yeterlilik tezleri" 1987 yılından itibaren Merkezde toplanmaktadır.

Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde yapılan tıpta uzmanlık tezleri 1991 yılından itibaren toplanmaya başlanmıştır. Tezler bilgisayar ortamına aktarılarak "Tez Veri Tabanı" oluşturulmuştur. Veri tabanında tezlere ait bibliyografik kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlarda yer alan bilgiler; Tezin yazarı, adı, varsa yabancı dildeki adı, türü, dili, özet

dili, sayfası, referans sayısı, danışmanı, tezin yapıldığı Üniversite, Enstitü, yer, konu ve anahtar sözcükler"dir. Tez Veri Tabanına YÖKDOK Ara Programı ile şu noktalardan erişilebilir.

- 1- Yazar soyadı, adı
- 2- Enstitü ve tez adı
- 3- Konu
- 4- Anahtar Kelimeler
- 5- Üniversite ve Enstitü
- 6- Üniversite ve Yıl
- 7- Üniversite ve Konu

Tezler ayrıca yıllık olarak katalog halinde yayınlanmaktadır. Bu kataloglar tüm Üniversite Fakülte ve Yüksekokul Kütüphanelerine gönderilmektedir.

OKUYUCU HİZMETLERİ

3- DANIŞMA VE ULUSLARARASI BİLGİ TARAMA BİRİMİ: Kullanıcıların ilgilendikleri konularla ilgili belge ve bilgilere çabuk ve kolaylıkla erişmelerini sağlayan kaynakların hizmete sunulduğu bir bölümdür ve bu bölümde bulunan başlıca Genel Danışma şunlardır:

- 1- Ansiklopedi, sözlük, yıllık, almanak v.b. genel kapsamlı veya kuruluşlarla ilgili genel bilgileri içeren yayınlar,
- 2- Index ve Abstraklar.

Bu bölümde ayrıca şu hizmetler de verilmektedir.

a) **MİKROFIŞ HİZMETİ:** Işık geçirebilen, makine aracılığı ile okunabilen boyutlar 10x15 cm olan mikrofişlerin kullanıma sunulması;

Merkezde; Eğitim konusunda 1982 yılından itibaren derlenen zengin mikrofiş koleksiyonu mevcuttur. Bunlara eğitim konusu ile ilgili olarak yapılan CD-ROM taramaları veya basılı olarak bulunan **Resources in Education** adlı yayından yapılan bilgi taramaları sonucunda ulaşılabilir. Makine yardımı ile okunmaları ve fotokopilerinin çekilmesi mümkündür.

b) **BİLGİ TARAMA HİZMETİ:** Lisansüstü düzeydeki araştırmacılara hizmet vermek amacıyla kurulan bu birimde uluslararası veri tabanlarından, başvuru konuyla ilgili olarak yurt dışında yayımlanan yayınların bibliyografik künyeleri anında erişimle (online) ya da Kompakt Disk'ler yardımıyla alınabilir.

Çevrimiçi Veri Tabanlarından Bilgi Tarama Hizmetinde Amerika da Knight-Ridder Information (eski adıyla Dialog), İngiltere'de BRS, Almanya'da

DIMDI adlı bilgi bankalarından her konuda bilgisayar yardımıyla anında bilgi almak mümkündür.

Bu birime başvuran kullanıcılar, konularıyla ilgili "index" ve "abstrak"ları inceledikten sonra tarama için gerekli olan formu doldururlar. Konuyla ilgili st-rateji görevli ile birlikte saptanır. Sonuçlar, merkezin abone olduğu işletilenmiş olarak bilgisayar çıktısı şeklinde kullanıcıya verilir.

Çıktılarda işaretli olan yayınlar, bizzat gelinerek veya posta ile Merkezin "Belge Sağlama Bölümünden" temin edilir. Tarama sonuçları istenirse kullanıcıların adreslerine de gönderilebilir. Başvurular; bizzat gelerek, posta, faks ya da EARN bağlantısı ile yapılabilir.

CD-ROM VERİ TABANLARINDAN BİLGİ TARAMA HİZMETİ:

Bu birimde tıp, biyoloji, veterinerlik, tarım, eğitim, işletme, ekonomi, mühendislik konularında CD-ROM veri tabanları hizmete sunulmaktadır. CD-ROM Taramaları için yapılacak başvurularda çevrimiçi taramalardaki işlem uygulanır. Kullanıcı isterse tarama sonuçlarını formatsız olarak getireceği 3.5'lik disketlere kaydettirebilir.

4- BELGE SAĞLAMA BİRİMİ

FOTOKOPİ HİZMETİ: Başvurular Merkeze bizzat gelerek, posta, faks veya EARN kanalıyla yapılabilir. Posta ile yapılacak isteklerde ilgili birimlerce geliştirilmiş fotokopi istek formları kullanılır. Bu formlar Üniversite Kütüphanelerinde bulunmaktadır.

YURTDIŞI FOTOKOPİ HİZMETİ: Merkezde ve Üniversite Kütüphanelerinde mevcut dergilerden sağlanamayan makaleler İngiltere'de bulunan "The British Library Document Supply Centre"den ücreti karşılığında fotokopi olarak getirilebilir. İsteğe bulunmadan önce bu konuda ilgili birimden bilgi alınması gerekir.

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU YAYIN VE DOKÜMANTASYON MERKEZİNE AİT İSTATİSTİKİ BİLGİLER

PERSONEL

Kütüphaneci :	23 kişi
(1 daire Bşk. 22 Uzman Kütüphaneci)	
Memur :	10 kişi
Genel Hizmetli :	9 kişi

KOLEKSİYON (1995 Mart ayı itibariyle) DERGİ

Abone Olunan Yabancı Sureli Yayın Sayısı : 7092

Abone Olunan Türkçe Sureli Yayın Sayısı : 501

TEZ : Tez Veri Tabanındaki Kayıt Sayısı : 25158

VERİLEN HİZMETLER : Bilgi Tarama Hizmeti : 5430 (1994 yılı)

Online Hizmeti :	1229 (1994 yılı)
CD - ROM Hizmeti :	4201 (1994 yılı)
Çekilen fotokopi sayısı :	1.865.356 sayfa
Yurtdışından fotokopi isteği	218 sayfa

KULLANICI SAYISI : (1994 yılı)

Gündüz :	26.069
Hafta sonu :	4.716
Toplam :	30.785

MERKEZCE HAZIRLANAN KAYNAKLAR:

1- Yükseköğretim Kurulu Yayın ve Dokümantasyon Merkezi Sureli Yayınlar Kataloğu 1993

2- Türkiye Tez Kataloğu 1987-1988

Türkiye Tez Kataloğu 1989

Türkiye Tez Kataloğu 1990

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞININ HİZMET VE FAALİYETLERİ

Hazırlayan: Güner ÖZTÜRK

Atatürk Kültür Merkezi
APK Şube Müdürü

Amaç ve İlkeler

2 876 sayılı Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu'nun aşağıda nakledilen 2,4,73 ve 74'üncü maddelerinde amaç ve görevler belirlenmiştir.

Madde 2- Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Ankara'da Atatürk'ün manevî himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezi'nden oluşan kamu tüzel kişiliğine sahip, "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" kurulmuştur.

Madde 4- Yüksek Kurum'un ve Bağlı Kuruluşların bütün hizmet ve faaliyetlerinde Anayasa çerçevesinde uygulanacak ilkeler şunlardır:

a) Millî Mücadele ruhu ve bilinci içerisinde; Atatürkçü düşünceye, Atatürk ilke ve inkılâplarına, Türkiye Cumhuriyetinin sonsuza kadar var olma şuuruna, kişilerin ve milletin refahına, toplumun mutluluğu inancına, millî kültürümüzü çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarma azim ve kararlılığına bağlı kalmak ve sahip olmak,

b) Topluca Türk vatandaşlarının millî gurur ve iftiharlarında, millî sevinç ve kederlerde, ortak ve bölünmez bir bütün halinde, millî kültür ve ülküler etrafında toplanmasını güçlendirecek doğrultuda hareket etmek,

c) Millî dayanışma ve bütünleşmede Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılâplarını, kültür, dil ve tarih değerlerini, birleştirici bir güç olarak göz önünde tutmak; bu değerlere karşı girişilecek her türlü yabancı ve bölücü akımların bilimsel yoldan çürütülmesini esas almak,

d) Kültür, dil ve tarihî değerlerimizin bilimsel yoldan ortaya çıkarılmasını, belgelenmesini, araştır-

ılıp incelenmesini esas almak,

e) Toplumda yaratılan bütün maddî ve manevî kültür değerlerinin; sürekli, düzenli ve kapsamlı bir şekilde birikimini ve gelecek kuşaklara aktarılmasını temel kabul etmek,

g) Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkaracak, O'nu yeryüzü dilleri arasında değerine yarışır yüsekliğe eriştirecek, kuşaklararası anlayışta ve söyleyişte birleştirici yönde hareket etmek,

h) Türk tarihini ve Türkiye tarihini ve bunlarla ilgili konuları, Türklerin medeniyete hizmetlerini inceleyen ve elde edilen sonuçları yayarken, millî tarihimizin ve millî tarih değerlerimizin birleştirici bir güç olduğunu esas almak ve Türk milletinin şanlı geçmişine yaraşan tarihinin sahip kılmak,

Madde 73- Atatürk Kültür Merkezi'nin amacı, millî varlığımızın ve millî gücümüzün devamında ve gelişmesinde, "Millî kültürümüzü çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarma" ülkümüzde temel unsur olan Türk kültürünü; Atatürkçü, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda, bilimsel, yoldan incelemek, araştırmak ve bir bütünlük içerisinde yaymak ve yayımlamaktır.

Madde 74- Bu kanunun ilkeleri doğrultusunda, Atatürk Kültür Merkezi'nin görevleri şunlardır:

a) Türk edebiyatının, Türk sanatının, Türk folklorunun, Türk töre ve geleneklerinin tarihini ve gelişmelerini incelemek, araştırmak, yaymak ve yayımlamak,

b) Türk kültürünü bir bütünlük içerisinde ve amaçlarla belirlenen esaslar çerçevesinde tanıtmak,

c) Yurt içinde ve yurt dışında Türk kültürü üzerinde araştırma ve incelemelerde bulunan, Türk kültürünün yayılmasına hizmet eden, gelişmesi yolunda çalışma ve faaliyetler gösteren, kurum, kuru-

luş, araştırma merkezleri, gerçek ve tüzel kişilerle işbirliğinde bulunmak,

d) Türk kültürünün çeşitli alanlarında hizmet veren kamu kurum ve kuruluşlarının, özel kurumların çalışmalarına katılmak, onlarla işbirliğinde bulunmak, gerekli görülen talepleri karşılamak,

e) Süreli ve süresiz yayınlar yapmak, kongre, konferans, toplantı gösteri, gezi ve sergiler düzenlemek ve benzeri faaliyet ve hizmetlerinde bulunmak,

f) Yurt içinde ve yurt dışında Türk kültürünün töre ve geleneklerinin tanıtılması için gerekli her türlü hizmet ve faaliyetleri yerine getirmek, tanıtma kurum ve kuruluşları ile ortak çalışmalar yapmak, işbirliğini gerçekleştirmek.

g) Yüksek Kurulun, Yüksek Kurumun ve bu Kanunun verdiği diğer görevleri yerine getirmek.

1984-1994 tarihleri arasında gerçekleşen çalışmalar:

1- Yayınlar:

- a)- Kitaplar: Basımı tamamlananlar : 79 adet
Baskıya hazır durumda olanlar: 43 adet
b)- Dergiler: Erdem Dergisi : 20 sayı
Bilge Dergisi : 2 sayı

2- Konferanslar:

- a)- Ankara Konferansları : 100 adet
b)- Valiliklerle işbirliği çerçevesinde : 65 adet
c)- Üniv. ile işbirliği çerçevesinde : 17 adet
d)- 10 Kasım Konferansları : 19 adet
e)- Genelkurmayla işbirliği çer.: 6 adet

3- Kongreler, Sempozyumlar, Toplantılar:

- a)- Uluslararası Kongreler : 3 adet
b)- Uluslararası Sempozyumlar : 3 adet
c)- Anma Günleri : 5 adet

4- Yurtdışı Toplantıları : 14 adet

5- Kütüphane :

- a)- Değişim, Bağış ve Satınalma ile Kitap : 25.597 adet
b)- Değişim, Bağış ve Satınalma Süreli Yayın: 12.568 adet
c)- Ord.Prof.Dr. Aydın Sayılı Koleksiyonu: 18.600 adet

Toplam :

56.765 adet

Merhum Başkanımız Ord. Prof.Dr. Aydın Sayılı'nın 18.600 adet materyalden oluşan ihtisas koleksiyonu 1994 yılı içerisinde kütüphanemize kazandırılmıştır.

MERKEZİMİZE BAŞKANLIK EDENLER

Ord.Prof.Dr. Aydın SAYILI: 1913, İstanbul doğumlu. Harvard Üniversitesi Bilim Tarihi mezunu. Merkezimiz ilk ve kurucu başkanı (Ö.15 Ekim 1993).

Prof.Dr. Sadık K. TURAL: 1946, Kırıkkale doğumlu. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu. Merkezimiz Başkanı.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI ASLİ ÜYELERİ (Alfabetik)

Prof.Dr. Oluş ARIK: 1934, Ankara doğumlu, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi mezunu. Merkezimiz Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.

Prof.Dr. Oktay ASLANAPA: 1914, Kütahya doğumlu. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi mezunu. Merkezimiz Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı.

Prof.Dr. Nurhan ATASOY: 1934, Reşadiye doğumlu. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü mezunu. Merkezimiz Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.

Prof.Dr. Nevzat ATLIĞ: 1926, Sarayköy doğumlu. İstanbul Tıp Fakültesi mezunu. Merkezimiz Müzik, Perde ve Sahne Sanatları Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.

Beşir AYVAZOĞLU: Merkezimiz Edebiyat ve Folklor Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.

Yılmaz Recep BİLGİNER: 1922, Adana doğumlu. Yüksek Gazetecilik Enstitüsü mezunu. Merkezimiz Müzik Perde ve Sahne Sanatları Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı ve Yürütme Kurulu üyesi.

Dr. Fatma Müjgan CUNBUR: 1926, İstanbul doğumlu. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi mezunu. Merkezimiz Edebiyat ve Folklor Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı ve Yürütme Kurulu üyesi.

Prof.Dr. Arif ÇAĞLAR: 1942, Kozan doğumlu. Merkezimiz Bilim ve Tefekkür Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.

Prof.Dr. Mustafa Ersen ERKAL: 1944, İstanbul doğumlu, İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğr. Üyesi. Merkezimiz Türk Toplumunu ile ilgili Sosyal Araştırmalar Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.

- Em.Gen. Kemal GÖKÇE: 1923, Van doğumlu. Harp Akademisi mezunu. Merkezimiz Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu üyesi ve Müzik, Perde ve Sahne Sanatları :Bilim ve Uygulama Kolu Üyesi.
- Prof.Dr. Önder GÖÇGÜN: 1945, Denizli doğumlu. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu. Merkezimiz Edebiyat ve Folklor Bilim ve Uygulama Kolu üyesi. Müzik, Perde ve Sahne Sanatları Bilim ve Uygulama Kolu üyesi ve Yürütme Kurulu üyesi.
- Feyzi HALICI: 1924, Konya doğumlu. İ.Ü. Fen Fakültesi Kimya Bölümü mezunu. Merkezimiz Müzik, Perde ve Sahne Sanatları Bilim ve Uygulama Kolu üyesi ve Yayın Komisyonu üyesi.
- Doğan HIZLAN : 1937, İstanbul doğumlu. Eleştirmen gazeteci, Kültür ve Sanat danışmanı.
- Prof.Dr.Haluk KARAMAĞRALI: 1923, İzmir doğumlu. A.Ü. Dil ve Tarih Coğ. Fak. Arkeoloji Enstitüsü mezunu. Merkezimiz Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.
- Prof.Dr.Leyla KÜÇÜKAHMET: 1948, İzmit doğumlu. A.Ü. Eğitim Fakültesi mezunu. Merkezimiz Türk Toplumunu ile İlgili Sosyal Araştırmalar Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.
- Prof.Dr.Mübahat TÜRKER-KÜYEL: 1927, Ankara doğumlu, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü mezunu. Merkezimiz Bilim ve Tefekkür Bilim ve Uygulama Kolu ve Yürütme Kurulu üyesi.
- Prof.Dr.Nihat NİRUN: 1925, İzmir doğumlu. A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi mezunu. Merkezimiz Türk Toplumunu ile ilgili Sosyal Araştırmalar Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı.
- Dr.Mehmet ÖNDER: 1926, Konya doğumlu. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi mezunu. Sanat Tarihçisi. Merkezimiz Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.
- Prof.Dr.Necati ÖNER: 1927, Tortum doğumlu. A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi mezunu. Merkezimiz Bilim ve Tefekkür Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.
- Prof.Dr.Cihat ÖZÖNDER: 1947, Ankara doğumlu. Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü mezunu.
- Prof.Dr.Özdoğan SÜR: 1929, Ankara doğumlu, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü mezunu. Aynı fakültede öğretim üyesi.
- Doç.Dr.Ersoy TAŞDEMİRCİ: 1952, Kars doğumlu, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü mezunu. Merkezimiz Türk Toplumunu ile İlgili Sosyal Araştırmalar Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.
- Prof.Dr.Sevim TEKELİ: 1924, İzmir doğumlu A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü mezunu. Merkezimiz Bilim ve Tefekkür Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı ve Yayın Komisyonu üyesi.
- Prof.Dr.Talat Mehmet Süha TONER: 1925, İstanbul doğumlu. Devlet Güzel Sanatları Akademisi mezunu Merkezimiz Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.
- Prof.Dr.Ahmet Edip UYSAL: 1922, Bursa Karacabey doğumlu. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu. Merkezimiz Edebiyat ve Folklor Bilim ve Uygulama Kolu üyesi ve Müzik, Perde ve Sahne Sanatları Bilim ve Uygulama kolu üyesi.
- Prof.Dr.İlter UZEL: 1944 doğumlu. İ.Ü. Dış Hekimliği Fakültesi mezunu. Merkezimiz Bilim ve Tefekkür Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.
- Prof.Dr.Dursun YILDIRIM: 1946, Rize doğumlu. İ.Ü.Edebiyat Fakültesi mezunu.
- Prof.Dr.Berin U. YURDADOĞ: 1928, Adana doğumlu. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi mezunu. Merkezimiz Edebiyat ve Folklor Bilim ve Uygulama Kolu üyesi. Türk Toplumunu ile İlgili Sosyal Araştırmalar Bilim ve Uygulama Kolu üyesi ve Yayın Komisyonu üyesi.
- Doç.Dr.Murat YURDAKÖK: 1954, Ankara doğumlu. H.Ü. Tıp Fakültesi mezunu. Merkezimiz Bilim ve Tefekkür Bilim ve Uygulama Kolu üyesi.

DAHA ÖNCE ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ ASLİ ÜYELİĞİ YAPANLAR

- Prof.Dr.Emel DOĞRAMACI: 1943, Erbil doğumlu. Oxford Üniversitesi mezunu. 1989'da üyeliğimizden ayrıldı. Halen Atatürk Araştırma Merkezi üyesi.
- Ersin ONAY: 1946, Ankara Doğumlu. Ankara Devlet Konservatuarı mezunu.

1988'de üyelikten ayrıldı.

Erol KALENDER
Ömer ÇAKIR
İbrahim BAŞTUĞ
Mesut ÇETİNTAŞ
Ejder ÇELİK

Prof.Dr.Mehmet ÇAVUŞOĞLU: 1987 yılında vefat etti.

Dr.Emel ESİN: 1988 yılında vefat etti.

İlhan EVLİYAGİL: 1989 yılında vefat etti.

Prof.Dr.Ahmed Adnan SAYGUN: 1907, İzmir doğumlu. Paris Schola Cantorum Yüksek Müzik Okulu Mezunu. 1994'te vefat etti.

Prof.Dr.Cevat Memduh ALTAR: 1902, İstanbul doğumlu. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi mezunu. Sanat ve Müzik tarihçisi 1995'da vefat etti.

Kütüphanede Çalışanlar :

Mualla MURAT NUHOĞLU (Şef)
Nazmiye DELİMEHMETOĞLU (Kütüphaneci)
Nilay EROL (Kütüphaneci)
Aylin ESEN (Kütüphaneci)
Serpil GÖZCÜ (Memur)
Coşkun YILDIRIM (Ambar Memuru)
Selma GİRĞİN (Daktilograf)

Merkez Sekreterliği :

Hale DURLU (Bşk. Skr.)
Hicran İNCE (Daktilograf)
Tayyar AKSOY (Bilgisaray İslt.)
Şükran KÜÇÜK (Evrak Me.-Geçici Görevli)

Diğer Personeller :

Bünyamin YÜKSEL (Y.içi-Y.dışı Şb. Memur)
Hakkı ÇÖMEZ (AMBAR Memuru)
Musa AKSOY (Sürücü)
Selahattin NİGAR (Sürücü- Geçici Görevli)
İsmet ÖZÇELİK (Dağıtıcı)
Mehmet KÜÇÜKGÖRMEN (Bekçi)

Hizmetliler :

Hüseyin POLAT
Mustafa HIDİR
Muhsin YAZIMAN
Nezaket CİHAN (Geçici Görevli)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ PERSONEL LİSTESİ

Merkez Sekreteri :

İmran BABA

Şube Müdürleri :

Güner ÖZTÜRK
M. Haluk KAYRAL
Ergüvün KOCATÜRK
H. Vedat DEMİRBAŞ
Savaş YAŞA

Saymanlık :

Mehmet ALKAN (Sayman)
Leyla UZUN (Şef)
Turhan DÜRGUNLU (Veznedar)

Şefler :

Aydın ÖZYURT (APK. ŞB.)
Saim KESKİN (APK ŞB.)
Mücahit DURMUŞOĞLU (İMİ. ŞB.)
Kenan BAYKAN (İMİ. ŞB.)
Abdullah ÇEVİK (İMİ. ŞB.)
Nurullah UZUNOĞLU (Y.içi-Y.DIŞI ŞB.)
İ. Atilla BAŞÇUHADAR (MRK. SKR.LİĞİ)

Uzmanlar :

Alim YANIK
Dursun AYAN
Serap ÜNAL
Nesrin TÜRKARSLAN
Azize YASA
Yıldız ÇINAR
Şebnem ERCEBECİ
Sevay OKAY
Elmas KILIÇ
Songül BOYBEYİ
Ogün Atilla BUDAK
Alev KAHYA

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ'NİN 10 EYLÜL 1993 - 10 EYLÜL 1995 TARİHLERİ ARASINDA YAYIMLANAN ESERLERİ

- 1) Yaşayan Türk Halk Hikâyelerinden Seçmeler (Prof.Dr. Ahmet Edip Uysal) (2. Baskı)
- 2) Çanakkale İzleri (İbrahim Alâettin Gövsa) (2. Baskı).
- 3) Türkiye'de Suçlular (Prof.Dr. Tülin İçli).
- 4) Traditional Turkish Folktales For Children (Prof.Dr. Ahmet Edip Uysal) (2. Baskı).

- 5) **Eşme Kilimleri** (Prof. Dr. Neriman Görgünay Kırzioğlu)
- 6) **Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlılarda Kullanılan Silâhlar** (Nejat Alp).
- 7) **Türke Doğru** (İsmail Hakkı Baltacıoğlu).
- 8) **Aile ve Kültür** (Prof.Dr. Nihat Nirun).
- 9) **Anadolu Saat Kuleleri** (Prof. Dr. Hakkı Acun)
- 10) **Türk Dilinin Bestecisi, Ressamı ve Mimarı** (Prof.Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu)
- 11) **Doğumunun 100. Yılında Yahya Kemal'i Anma Kitabı** (Anonim)
- 12) **Anadolu Selçuklu Dönemi Sanatı Bibliyografyası** (Aynur Durukan-M.Sultan Ünal).
- 13) **Dr. Bay Mirza HAYIT'ın Eserleri ve Faaliyetleri Hakkında Bildirilen Fikirler** (Doç. Dr. Ayfer Kaynar).
- 14) **Şair Burhanettin'in Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Şerheden Eseri** (Feyzi Halıcı).
- 15) **Mezaki, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkitli Metni** (Yrd.Doç.Dr. Ahmet Mermer).
- 16) **Sükkeri, Hayatı Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkidli Metni** (Dr. Erdoğan Erol)
- 17) **Künhü-l Ahbâr'ın Tezkire Kısmı** (Prof.Dr. Mustafa İsen).
- 18) **Ramiz ve Adâb-ı Zürafa'sı İnceleme, Tenkidli Metni** (Dr. Sadık Erdem).
- 19) **Hayriyye-i Nâbî** (Yrd. Doç. Dr. Mahmut Kaplan).
- 20) **Türk Minyatür Sanatı** (Prof. Dr. Güner İnal).
- 21) **Edebiyat Dünyası ve Atatürk** (Prof. Dr. Önder Göçgün)
- 22) **Mesihî Divânı** (Prof. Dr. Mine Mengi).
- 23) **Recaizâde Mahmut Ekrem** (Prof. Dr. İsmail Parlatır)
- 24) **Dünden Bugüne Yunus Emre** (Prof. Dr. Önder Göçgün).
- 25) **Edebiyat Biliminin Yöntemleri** (M.M. Griesebach, Çev.: Dr. Arif Ünal).
- 26) **Fuzulî-Hafız** (Prof.Dr. Hasibe Mazi-oğlu).
- 27) **Harputla Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği** (Dr. Rifat Aral).
- 28) **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri** (Dr.Yaşar Kalafat).
- 29) **Sarıkamışta Köy Gezileri** (Süleyman Kazmaz).
- 30) **Talim-i Edebiyatın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler** (Prof.Dr. Kâzım Yetiş).
- 31) **Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı** (Prof.Dr. Zeynep Kerman).
- 32) **Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı** (Prof. Dr. Cahit Kavlar).
- 33) **Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri** (Metin Ekici).
- 34) **Nebî Hazrî'den Seçmeler** (Metin Özarslan).
- 35) **Nevruz Bildirileri**
- 36) **Manas Destanı Sempozyumu Bildirileri**
- 37) **Manas Destanı** (Yayına Hazırlayan Prof.Dr. Fikret Türkmen).
- 38) **İbn-i Sina, El Kanun Fit-tıb** (Haz. Esin Kahya).

KURULUŞUNUN 131. YILINDA

ZİRAAT
TÜRKİYENİN
GURURU

T.C. ZİRAAT BANKASI

BAŞARININ ADI

İŞ BASKIYA GELİNCE, BÜYÜK DÜŞÜNÜN!...

- 70cm X 100cm Offset Baskı
- Çift Renk, İki taraf Baskı

LEVENT OFFSET

MATBAACILIK ve YAYINCILIK TİCARET LTD. ŞTİ.

Başçavuş Sokak No: 107 / 2 Küçükesat - Ankara
Tel: 0 (312) 445 03 18 Fax: 0 (312) 446 05 80

